

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: R. A. C. Bertholee
Donkslagen 22, 4823 KE Breda

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

T. de Kruijf
generaal-majoor der genie
p/a Inst. Defensie Leergangen MPC 16Y
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 15 27 00

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

A. C. L. Adema
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

ir. J. W. van Bemmel
kolonel van de technische staf

J. M. J. Bosch
kolonel der cavalerie

drs. P. H. Kamphuis
hoofd Sectie Militaire Geschiedenis KL

F. H. Meulman
luitenant-kolonel Koninklijke luchtmacht

drs. G. J. C. Roozendaal
kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst

BUREAU-REDACTIE/PRODUKTIE:

Brasserskade 227a, 2289 PA Rijswijk
Telefoon (015) 15 27 67

ABONNEMENTEN:

f 40,-, buitenland f 50,- per jaar
Losse nummers f 4,-

ADVERTENTIES:

Gliethoorn-NND
Postbus 41, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 66 66
I.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADRUK VERBODEN

Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht **334**

Editoriaal:
Contra-proliferatie. Oude wijn in nieuwe zakken? **335**

mr. drs. J. de Lange:
Aspecten van het uitzenden van troepen naar het buitenland **337**

R.A. Holtmanns:
Thuisfrontproblemen bij uitzending van KL-militairen **347**

Ph.W.E. Whittle:
SAR: redders binnen en buiten de KLu **354**

ir. J. van Dijke, ir. L.P. Booman en
ing. J.H.J. Roosenboom:
Wapen(system)simulatoren. Enkele ontwikkelingen (2, slot) **358**

dr. H.L. Boter:
De Conventie betreffende chemische wapens **364**

dr. G.T. Witte:
Nederland en de nucleaire-dreigingsperceptie in de jaren '50 en '60 **369**

Boeken **376**

OFFICIËLE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

KL/KLu-mededelingen/ orders cfm VS 2-1100

KL-order (DEBKL) XX.X/1. KL-orders en KL-mededelingen (920902).

KL-order (DOKL) 86/14. Aanvragen voor het verkrijgen, het wijzigen of het opheffen van telecommunicatievoorzieningen (920917).

KL-order (DMKL-Afd Munitie) 15/14. Melden en onderzoeken van ongevalen met munitie en/of explosieve stoffen (921105).

KL-order 23.29/1. Inspecteur Militaire Muziek Krijgsmacht. Regeling beheer militaire tamboerkorpsen (930113).

KL-med. 55.3/259. Variabele regelingen en gegevens voor militaire deelname aan de internationale Vierdaagse Afstandmarsen te Nijmegen 1993 (930311).

KL-order (BLS) 91.1/2. Traditiecommissie Koninklijke landmacht (930701).

KL-order (BLS) 15.6. Lijst van te nemen maatregelen ingeval van een calamiteit (930923).

KL-med. 53.84. Onderscheidingsteken voor langdurige dienst als officier (931101).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

Verschenen en opgenomen in VS 2-2506, index van voor de KL van kracht zijnde boekwerken.

KL-order (DPKL) 51.2/200. Opkomstdata, bevorderingsdata alsmede data groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht (910123).

KL-order (Ministeriële regeling) 86/14. Telecommunicatie-aangelegenheden Koninklijke landmacht; niet van toepassing in tijd van oorlog.

IK 5-135. Fascines (groot).

IK 5-195. Infanterie pionier luchtmobiel.

VS 5-145. Mijnenlegpeloton.

VS 5-192. Geniegroep luchtmobiel.

VS 6-252, 4e druk. Bediening enkele stuk 155 mm, mech, M 109 A2/90.

IK 9-53, 3e dr. Instructiekaart voor de commandant van een bergingsvoertuig (-eenheid).

IK 55-1, 4e dr. Handleiding voor de chauffeur t.b.v. het vervoer van bepaalde gevaarlijke stoffen.

VS 55-30. 4e dr. Verplaatsingen.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

IK 11-1. Elektronische bescherming (2e dr.) Gewijzigde inzichten en naamgeving op eov-gebied (MC 64, NATO EW Policy) hebben een nieuwe opzet van IK 11-1 noodzakelijk gemaakt.

VS 11-55. Handleiding voor abonnees van het Legerkorpsrayonverbindings-systeem (2e dr.). Ten behoeve van de beproeving, de opleiding en tot ontwikkeling tot een definitief voorschrift is in 1988 de voorlopige richtlijn VR 11-55 uitgegeven. In VS 11-55 zijn de commentaren op VR 11-55 verwerkt die bij beproevingen naar voren zijn gekomen. Ook is het commentaar op de VR van de gebruikers tijdens oefeningen geëvalueerd en verwerkt. VS 11-55, 2e dr., is vastgesteld door LAS/SSOV, d.d. 17 april 1991, nr SSOV/3253. Hiermee vervalt de 1e druk, uitgegeven als VR 11-55.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat de officieren, die maandelijks van Rijkswege de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

U bent lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap,

tevens actief dienend officier van de KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!

Contra-proliferatie

Oude wijn in nieuwe zakken?

De NAVO-top initieerde in januari jl. naast *Partnership for peace* en het *Combined joint task force* concept, tevens acties in het kader van Contra-proliferatie. Het leidde tot de instelling van maar liefst drie NAVO-werkgroepen, t.w.: de *Senior politico-military group on proliferation* (SGP), de *Senior defence group on proliferation* (DGP) en het *Joint committee on proliferation* (JCP).

Al spoedig spraken mensen van „oude wijn in nieuwe zakken”. Daarmee bedoelden zij dat sprake was van een, in een nieuw jasje gestoken, combinatie van de reeds bestaande non-proliferatie, en het ooit als onbetaalbaar en onwerkbaar van de agenda gevoerde SDI-ruimteverdedigingssysteem *Starwars*. De vraag is of zij het bij het juiste eind hebben.

Om uw geheugen op te frissen: non-proliferatie is een op diplomatieke leest geschoeid wapenbeheersingsregime dat via het sluiten van verdragen, beoogt de verspreiding van (m.n. massavernietigings)wapens tegen te gaan of te beperken. SDI was een zeer ambitieus programma, waarmee de Amerikanen tijdens de Koude Oorlog trachtten de nucleaire dreiging vanuit de Sovjet-Unie te neutraliseren. Contra-proliferatie is, zoals hierna zal blijken, iets anders. Het speelt in op

de ontwikkelingen die na de Koude Oorlog hebben plaatsgevonden, zowel op de algemene veiligheidspolitiek als op het militair-strategische vlak.

Het wegvallen van de machtsblokken in Oost en West heeft ertoe geleid dat individuele landen meer op zichzelf zijn aangewezen, in het bijzonder de landen die voorheen waren verbonden met de Sovjet-Unie. Als gevolg hiervan ontbreekt nu voor hun het soort ultieme veiligheidsgarantie, dat zij eertijds konden verwachten van het blok waarmee zij zich hadden verbonden. Diverse landen hebben geconcludeerd dat zij nu zijn gedwongen zelf in dit gemis te voorzien.

Deze landen hebben tevens twee militair-strategische lessen geleerd uit de Golfoorlog. De eerste les vloeit voort uit het gigantische pak slaag dat Irak (volgens velen qua krijgsmacht indertijd nummer vier op de wereldranglijst) heeft gekregen. De op man-kracht (bewapende mannen) gebaseerde Iraakse strijdkrachten hadden geen schijn van kans tegen de technologisch vèr op hen vóór lopende coalitie, die zich vooral bediende van bemande wapens. De conclusie is dat een land – wil het met conventionele middelen voorzien in het waarborgen van zijn ultieme veiligheid – moet beschikken over technologisch hoogwaardig materieel. Dat is echter zeer kostbaar en daarom nog slechts weggelegd voor supermachten (zoals de VS) en zeker niet voor kleine en bovenal arme landen. Die zullen iets anders moeten zoeken. Ze kunnen dat vinden aan de hand van de tweede les uit de Golfoorlog.

Gebleken is dat de westerse wereld zeer gevoelig is voor terreur. Chemische wapens (stand der techniek tijdens de Eerste Wereldoorlog) en SCUD's (stand der techniek tijdens de Tweede Wereldoorlog) waren tezamen voldoende om in het Westen een paniekerige sfeer te scheppen, hetgeen o.m. bleek uit het feit dat tijdens de Golfoorlog SCUD-hunting, nogal onverwacht, een van de belangrijkste militaire opdrachten werd. Dat de coalitie ondanks de SCUD-aanvallen in stand bleef, mag een klein wonder worden genoemd. Wat zou er niet zijn gebeurd als Irak over nucleaire wapens had beschikt?

Terreur uitoefenen derhalve, dat qua nauwkeurigheid geen hoge eisen stelt en dus genoeg heeft aan eenvoudige overbrengingsmiddelen, is het antwoord (van kleinere landen) op ontbrekend technologisch vermogen.

Contra-proliferatie beoogt, als samenhangend concept, tegen deze ontwikkeling iets te doen, zowel via

diplomatieke als militaire weg. Non-proliferatie is uitsluitend een typisch diplomatiek initiatief. Wie ervoor kiest af te zien van massavernietigingswapens kan een beloning verwachten: bijvoorbeeld hulp bij het opzetten van energievoorziening. Aan bepaalde landen wordt zelfs een ultieme veiligheidsgarantie gegeven (zoals de VS met hun nucleaire wapens doen aan de NAVO-landen). Diplomatie moet daarenboven ertoe leiden dat landen die massavernietigingswapens hebben, en ervan niet zijn te doordringen dat zij daarvan beter kunnen afzien, ervan te weerhouden ze te gebruiken. Klassieke methoden worden hierbij gebruikt, zoals het dreigen met of opleggen van sancties (m.n. economische), alsook de aloude afschrikking. Hierbij speelt vanzelfsprekend militair vermogen een grote rol. Diplomatie (en afschrikking) kunnen echter falen. In de Koude Oorlog hebben we dit vaak verdrongen; enerzijds omdat *thinking the unthinkable* velen te ver ging, anderzijds omdat de bestaande *balance of terror* (*Mutual assured destruction*: MAD) deel uitmaakte van de geldende strategie. In de nieuwe situatie spelen echter andere parameters een rol. Zo zal o.m. sprake zijn van een veel geringer arsenaal aan (vooral nucleaire) wapens. Bovendien is de rationaliteit van de tegenstander, die bij de MAD-strategie een wezenlijke rol speelde, niet langer vanzelfsprekend. We zullen rekening moeten houden met het feit dat een land daadwerkelijk een terreuraanval uitvoert en dus iets moeten vinden om de gevolgen daarvan te beperken. Hierbij zijn twee benaderingen mogelijk. De eerste richt zich uiteindelijk op de rationaliteit van de tegen-

stander. Via *retaliation*, een afstraffing, wordt gepoogd hem tot het inzicht te brengen dat verdere escalatie zinloos is. De vraag is of dit noodzakelijkerwijs nucleaire vergelding moet zijn. Immers, met geavanceerde conventionele wapens kun je tegenwoordig – zoals dat heet – heel goed „een boodschap overbrengen”. De tweede benadering heeft een verdedigend karakter. Bovenal zal worden gezocht naar actieve verdedigingsmaatregelen. In de NAVO wordt dit aangeduid met *Extended air-defense* (EAD), een uitbreiding derhalve van de „klassieke luchtverdediging”, in het bijzonder gericht tegen aanvallen met ballistische raketten. Zoals de „klassieke luchtverdediging” is ook EAD te verdelen in offensief en (zuiver) defensief optreden. SCUD-hunting was zo’n offensieve operatie. De zuiver defensieve kant wordt veelal aangeduid met *Ballistic missile defence* (BMD). Momenteel gaat de meeste aandacht uit naar de vorm van BMD, die zich primair richt op de verdediging van een bepaald theater (bv. Europa) tegen ballistische raketten (*Theater missile defence* – TMD). Bepaalde passieve verdedigingsmaatregelen, zoals *hardening* van vitale objecten, blijven eveneens van belang, aangezien een waterdichte defensie nooit kan worden gegarandeerd.

Het totale samenstel van deze maatregelen valt onder het begrip contra-proliferatie. Contra-proliferatie is dus meer dan non-proliferatie en SDI in een nieuwe jasje. Het wil een volledige en samenhangende filosofie leveren, met andere woorden: zowel een politiek als militair kader voor een NAVO-proliferatiebeleid.

mr. drs. J. de Lange

luitenant-kolonel van de militaire administratie

Aspecten van het uitzenden van troepen naar het buitenland

Sedert 1989 is het geopolitieke beeld van Europa in sneltreinvaart veranderd. De DDR en de Sovjet-Unie bestaan niet meer, het Warschau-Pact is opgeheven en daarmee kwam een eind aan veertig jaar confrontatie tussen de NAVO en de landen in Oost-Europa. Andere problemen met een meer regionaal karakter kwamen daarvoor in de plaats. Dat noopte de internationale, maar zeker ook de Nederlandse, politiek tot bezinning op het vraagstuk van vrede en veiligheid. Voor de Nederlandse krijgsmacht – en de militairen die daarvan deel uitmaken – zou dat leiden tot ingrijpende wijzigingen, waarvan de voornaamste zijn: de omschakeling naar een krijgsmacht die geheel zal bestaan uit beroepsmilitairen, en de inzet in gebieden ver buiten de grenzen van het Koninkrijk.

In dit artikel ga ik in op de vraag of, en in welke mate, militairen naar het buitenland kunnen worden uitgezonden en welke voorwaarden uit staatsrechtelijk oogpunt aan een dergelijke uitzending kunnen of moeten worden gesteld. De hoofdvraag is of er wettelijke beletselen zijn tegen het uitzenden van militairen in het algemeen en van dienstplichtigen in het bijzonder. Een complicerende factor is dat de beslissing om militairen uit te zenden wordt beïnvloed doordat daarover verdragen zijn gesloten; dat kan ertoe leiden dat het nationale besluitvormingsproces niet meer aan bod komt. Daarbij komt direct een aantal afgeleide vragen op, bv. met betrekking tot taak en functie van de krijgsmacht in het licht van de bezuinigingen, de (mogelijk) gewijzigde rol van de krijgsmacht als gevolg van veranderde politieke opvattingen daaromtrent, en de afschaffing van de opkomstplicht van dienstplichtigen. Voorzover deze vragen in directe relatie staan met de hoofdvraag, worden ze eveneens in dit artikel behandeld.

De leidraad vormt de inzet van Nederlandse eenheden in gebieden buiten de grenzen van het Konink-

rijk (hierna aan te duiden als „in het buitenland”) in het kader van de Verenigde Naties, en hetgeen daarover is gezegd in de verschillende debatten tussen de regering en de Tweede en Eerste Kamer.

Militaire inzet voor vrede en veiligheid

In de Defensienota 1991 is de aanzet gegeven tot een kleinere krijgsmacht met een gewijzigd takenpakket, waarvan de inhoud valt te omschrijven met „meer taken met minder middelen”. Dit was tevens het begin van een omvangrijke bezuinigingsoperatie, waarvan het einde nog niet in zicht is. Het beleid is nader geactualiseerd in de Prioriteitennota van 12 januari 1993 van de minister van defensie.¹ De essentie daarvan is dat, ondanks verdere verkleining, de krijgsmacht een omvangrijk takenpakket is toegedacht waarbij het accent meer dan vroeger ligt op de versterking van de internationale vrede en veiligheid. Dat uit zich met name in de bijdragen aan acties van de Verenigde Naties door het beschikbaar stellen van troepen voor uitzending naar het buitenland.

De inval van Irak in het buurland Koeweit, en de inlijving daarvan als een nieuwe provincie, vormde aanleiding voor de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties voor het aannemen van resolutie 678 van 29 november 1990 waarin de lidstaten werden opgeroepen een bijdrage te leveren aan de bevrijding van Koeweit. In het Nederlandse parlement leidde dat tot vragen over de wijze waarop die bijdrage tot stand zou moeten komen. In Libanon had Nederland eerder bijgedragen aan een *peace-keeping*actie van de VN door o.m. een pantserinfanteriebataljon ter beschikking te stellen. Hoewel aan die eerste uitzending zeker bepaalde risico's waren verbonden, is het besluit daartoe toch op een betrekkelijk gemakkelijke wijze genomen. De inzet

¹ *Handelingen Tweede Kamer (TK) 1992-1993 (22975).*

van een militaire eenheid werd politiek breed ondersteund, te meer omdat de kans op persoonlijk letsel bij de deelnemende militairen betrekkelijk gering werd geacht. Die inschatting bleek achteraf juist te zijn geweest. In het geval van Irak was van meet af aan duidelijk dat de kans op een oorlog groot was, te meer omdat het onduidelijk was (en tot op de dag van vandaag is) of Irak eventueel over kernwapens had kunnen beschikken. Een meerderheid in het parlement heeft zich echter achter de regering gesteld in de opvatting dat dit geen beletsel mocht vormen om te helpen bij de bevrijding van Koeweit.

Dat ging echter niet zonder slag of stoot. Men vroeg zich namelijk af in hoeverre de regering *bevoegd* was Nederland direct of indirect bij een oorlog te betrekken, en op welke rechtsbasis de regering vervolgens troepen naar een potentieel oorlogsgebied zou kunnen zenden (in eerste instantie het luchtverdedigingsfregat Hr Ms Witte de With en het standaardfregat Hr Ms Pieter Florisz, die elkaar zouden kunnen steunen tegen aanvallen vanuit de lucht en van [kleinere] oppervlakteschepen). Ook vroeg het parlement zich af in hoeverre de regering was gehouden de Kamers te consulteren om dergelijke besluiten rechtsgeldig te kunnen nemen. Aan boord van de schepen bevonden zich ook dienstplichtigen; daarmee komen wij op de vraag of behalve beroepsmilitairen ook dienstplichtigen mogen worden uitgezonden. Gelet op het onderwerp van dit artikel beschouw ik dat als een afgeleid (staatsrechtelijk) probleem; de afschaffing van de opkomstplicht doet aan het probleem niets af. Beide Kamers hebben uitvoerig over dit onderwerp gedebatteerd, en ook bij de respectieve wijzigingen van de Grondwet zijn taak en functie van de krijgsmacht alsmede de (on)mogelijkheid van uitzending van dienstplichtigen naar het buitenland uitdrukkelijk aan de orde geweest.

Aan boord van het standaardfregat bevonden zich ook 22 vrouwelijke militairen. Hun uitzending en de mogelijke inzet in het geval van gevechtsacties, leverden toen – en mogelijk nog steeds – bepaalde praktische problemen op, maar hierop wordt verder niet ingegaan. Aanvankelijk was overigens voor het parlement de basis van uitzending naar de Golf van alle beroepspersoneel niet duidelijk.²

² Hand. TK 1989-1990 (21664)(5)18.

³ Hand. TK 1990-1991 (21664)(25).

Verdragsrecht

De Nederlandse regering kan op grond van internationale verplichtingen (verdragen) besluiten troepen in het buitenland in te zetten. Het bevorderen van de internationale rechtsorde is een hoeksteen geworden van het buitenlandse beleid. Een dergelijk uitgangspunt was reeds opgenomen in art. 90 van de Grondwet, maar pas in recente jaren is aan het daarin neergelegde beginsel in toenemende mate inhoud gegeven door het metterdaad uitzenden van (ook militair) personeel. In beginsel is het beleid van de Nederlandse regering zoveel mogelijk gericht op ondersteuning van de aan de VN- Veiligheidsraad toebedachte rol van „hoeder van de internationale rechtsorde”.³ Hoofdvraag in dit verband is in hoeverre dat de regering de bevoegdheid geeft eigenmachtig troepen naar het buitenland te zenden, of dat hier ook de medewerking van de beide Kamers der Staten-Generaal is vereist. Die bevoegdheid kan blijken uit een formeel besluit, d.w.z. besluitvorming die is neergelegd in een wet.

Het kan ook gaan om nadere besluitvorming op basis van (mondelinge) afspraken tussen regering en parlement. In alle gevallen zullen die besluiten echter moeten passen binnen het wettelijk kader van de Grondwet.

Het 1e lid van art. 91 Grondwet (1983) luidt:

Het Koninkrijk wordt niet aan verdragen gebonden en deze worden niet opgezegd zonder voorafgaande goedkeuring van de Staten-Generaal...

Hieruit valt op te maken dat het initiatief voor een verdrag bij de regering ligt; dat vloeit ook voort uit het hierna te bespreken art. 90 GW (1983). Hoewel het goedkeuringsrecht verstrekkend lijkt te zijn, is dat maar ten dele waar; het parlement heeft nauwelijks tot geen invloed op de inhoud van verdragen.⁴ Dit is ook wel begrijpelijk omdat in de meeste gevallen de inhoud tot stand komt in (internationaal) overleg tussen de (regeringen van de) verdragssluitende landen. Dat overleg is al moeilijk genoeg zonder dat steeds het parlement moet worden geconsulteerd. Dat neemt niet weg dat het parlement wel degelijk invloed heeft op het buitenlandse beleid. Er is meer dan vroeger sprake van afstemming van het beleid tussen de regering en de kamer(s).

⁴ E. van Raalte – *Het Nederlandse parlement*, bew. door Bovend'Eert en Kummeling, 7e dr. Sdu, Den Haag (1991)298.

Aanspreekpunt zijn veelal de vaste kamercommissies voor buitenlandse zaken of defensie.

Verenigde Naties

In 1945 werd de organisatie van de Verenigde Naties opgericht. Ook Nederland trad toe tot dit verdrag (Stbl. 1945, F321). Met de stichting van een internationaal samenwerkingsverband tussen staten zou de weg worden geopend naar een vreedzame samenleving op wereldniveau, waarbij de regels van het internationale of volkenrecht een leidraad zouden zijn. Sceptici hebben van het begin af gewezen op het feit dat de VN niet anders zijn dan een voortzetting van de Volkerenbond, die nog vóór het begin van de Tweede Wereldoorlog door zijn ineffectiviteit roemloos ten onder ging. Er is echter geen ander wereldomspannend forum dat de VN kan vervangen.⁵ Wij kunnen constateren dat de VN in toenemende mate een rol spelen als het gaat om zo uiteenlopende zaken als de bestrijding van hongersnood en ziekte in de wereld, en het optreden als politieagent bij regionale conflicten. Alleen lijkt de spankracht van de VN niet altijd opgewassen tegen het grote aantal conflicten in de wereld.

De Veiligheidsraad, het „dagelijks bestuur” van de VN, bekleedt de feitelijke macht, o.m. doordat de vijf permanente leden van de raad d.m.v. een veto besluiten (resoluties) van de VN kunnen opschorren. Veel resoluties zijn veeleer richtlijnen of waardeoordelen dan richtinggevend en uitvoeringsbesluiten. Dat neemt niet weg dat de Veiligheidsraad wel degelijk besluiten kan nemen die bindend zijn voor de lidstaten (art. 25 Handvest). Of deze zich daaraan willen houden is een andere zaak; volgens de regering was (en is) Nederland op basis van dit artikel gehouden bindende besluiten van de Veiligheidsraad uit te voeren. De tot nu toe door de Veiligheidsraad aangenomen resoluties zijn gebaseerd op hoofdstuk VII van het VN-Handvest. Dat voorziet in mogelijkheden voor het nemen van maatregelen nadat de Veiligheidsraad een bedreiging van de vrede, verbreking van de vrede of daden van agressie heeft vastgesteld. Bij de inval van Irak in Koeweit werd Irak door de VN veroordeeld in resolutie 660 wegens *the existence of a breach of the peace*.

De opstellers van het VN-Handvest stond oprichting voor ogen van een „eigen” VN-troepenmacht onder bevel van de Veiligheidsraad, op basis van de

overeenkomsten voorzien in art. 43 van het Handvest. Tot dit soort overeenkomsten is het tot nu toe niet gekomen. De Nederlandse regering heeft reeds in 1968 in de zin van dit artikel troepen aangeboden. Dat aanbod is herhaaldelijk bijgesteld, maar de VN hebben daarop tot nu toe geen beroep gedaan. Mocht het daartoe ooit komen dan heeft de Nederlandse regering toegezegd dat het parlement bij de besluitvorming zal worden betrokken.⁶ Er is echter geen bezwaar tegen dat de Veiligheidsraad het besluit neemt tot vorming van zulk een troepenmacht in incidentele gevallen, waarbij lidstaten worden uitgenodigd vrijwillig en op ad-hocbasis eenheden aan de VN aan te bieden, of dat te doen aan een andere door de VN tot gewapend optreden gemachtigde staat. In het geval van de inval in Irak is dat verzoek ook gedaan, o.m. in resolutie 678.

Van belang is ook het recht op zelfverdediging, neergelegd in art. 51 van het VN-Handvest (Trb. 1987, 11-3). Het optreden in zelfverdediging dient naar het oordeel van de Nederlandse regering steeds proportioneel te zijn aan het door de agressor gebruikte geweld.⁷ Het recht op zelfverdediging lijkt overigens in het geval van Joegoslavië, waar het gaat om een burgeroorlog, minder geschikt om militair ingrijpen te rechtvaardigen dan in het geval van de Golfcrisis, ondanks het feit dat het Handvest dit in beginsel bij elke *threat of breach to the peace* toestaat. Dat blijkt ook uit het feit dat zowel de (E)EG (EU) als de WEU en de NAVO – toch direct „belanghebbenden” bij het conflict in geval van escalatie – tot voor kort van militair ingrijpen hebben afgezien. Inmiddels is wel daarmee bedreigd en hebben NAVO-vliegtuigen een aantal toestellen van een der belligerente groeperingen neergeschoten.

Toen in resolutie 665 een handelsembargo tegen Irak werd afgekondigd werd dit door de Nederlandse regering gesteund. Toen het niet effectief bleek wilde de Veiligheidsraad actiever ingrijpen. De Nederlandse regering besloot tot het zenden van de reeds vermelde marineschepen naar het Golfgebied op nationale basis; de taak van die schepen is neergelegd in een brief van de regering aan de Staten-Generaal van 13 augustus 1990. De juridische grondslag ervoor vond de regering in ver-

⁵ Het Internationaal Gerechtshof is een volkenrechtelijke arbitrageinstelling. De „politiek” zal hier zeker een rol spelen, maar van een politieke organisatie is geen sprake.

⁶ *Hand. TK 1980-1981 (16521)(1-3)*.

⁷ *Hand. TK 1990-1991 (16251)46b*.

scheidene resoluties van de Veiligheidsraad.⁸ De bindende kracht daarvan kon, althans waar het de opvattingen van de regering over de effectiviteit van het internationale recht betreft, worden gevonden in het VN-Handvest.

Later heeft de regering verklaard dat het Nederlandse streven de rol van de VN (in het bijzonder de Veiligheidsraad) te versterken en de oproep van de Veiligheidsraad niet zo mochten worden uitgelegd dat het Nederlandse optreden volledig afhankelijk werd gemaakt van uitspraken van de Veiligheidsraad.⁹ Wèl hechtte de regering veel belang aan uitspraken van de Veiligheidsraad, omdat daardoor een zo eensgezind mogelijke opstelling bij de handhaving van het embargo werd gewaarborgd. De regering was zich overigens ervan bewust dat dit niet betekende

...dat het níét mogelijk zou zijn dat het Nederlandse kabinet zodanige instructies aan Nederlandse militairen geeft dat zij de kans lopen (anders dan louter uit zelfverdediging) bij oorlogshandelingen betrokken te raken.¹⁰

Wel zou voor het geven van dergelijke instructies een afzonderlijk besluit van het kabinet nodig zijn, dat ook direct aan de Kamer zou worden meege-deeld.

Regionale-bijstandsverdragen

De VN zijn een wereldomvattende politieke organisatie. De doelstellingen zijn bij de oprichting ruim omschreven, waarbij ook de inzet van militaire (dwang)middelen nadrukkelijk werd voorzien.

Naast de VN komt een vrij aanzienlijk aantal regionale (verdedigings)organisaties voor.¹¹ In Europa is dat de Noordatlantische Verdragsorganisatie, waarvan ook de VS en Canada lid van zijn. In het verdrag is bepaald dat de NAVO een verdedigingsorganisatie is, die uitsluitend tot doel heeft lidstaten in geval van een aanval met militaire hulp bij te staan; een gewapende aanval op een van de bondgenoten wordt beschouwd als een aanval op allen. Bij het begin van de Golfoorlog is door de Euro-

⁸ Hand. TK 1990-1991 (21664)(25).

⁹ Hand. TK 1990-1991 (21664)(11)12.

¹⁰ Hand. TK 1990-1991 (21664)(11).

¹¹ Niet mag worden vergeten dat ook Nederland is ontstaan uit een defensieve alliantie tussen de Noordelijke Nederlanden: *Item en sal men geen accoordt van bestant oft peys maecken, noch oorloge aenveerden, noch enyge imposten ofte contributie instellen die generaliteyt van desen verbande aengaende, dan met gemeen advys ende consent van de voorsz. Provinciën...* Art. ix, Unie van Utrecht (1579).

pese landen besloten dat, behalve in het geval van een aanval op Turkije (een NAVO-verdragsland), de bijstandsverplichtingen ingevolge de NAVO (en de WEU, zie hierna) geen rol zouden spelen. Turkije besloot op 17 januari 1991 de VS toestemming te geven om vanaf Turks grondgebied operaties uit te voeren in het kader van resolutie 678. Door de Nederlandse regering is toen nadrukkelijk gesteld:

Het enkele feit, dat Irak zou menen tegen Turkije te moeten retailieren vanwege acties op Iraaks grondgebied die gedekt worden door resoluties van de Veiligheidsraad, kan niet betekenen dat art. 5 van het NAVO-verdrag wordt ontkracht.

Daarmee wilde de regering zeggen dat zij achter het bondgenootschap stond, maar dat zij zelf wilde kunnen (blijven) beslissen over aard en omvang van de ondersteuning. De regering had echter geen behoefte om in het Golfconflict een uitgesproken rol aan de NAVO toe te kennen. Er zijn dan ook Nederlandse raketeenheden in Turkije, maar ook in Israël geplaatst.

Ook in het geval van Joegoslavië heeft de NAVO besloten niet zelfstandig in te grijpen – dat zou immers een optreden buiten het verdragsgebied inhouden – maar haar diensten aan de Verenigde Naties aangeboden.¹² Overigens heeft de regering in de Prioriteitennota (nogmaals) aangegeven dat (naar haar oordeel) het veiligheidsbeleid van de NAVO niet uitsluitend is gericht op de verdediging van het bondgenootschappelijk grondgebied.¹³ Als gevolg van de internationale ontwikkelingen komt de nadruk gaandeweg te liggen op het beheersen van de risico's die voortvloeien uit conflicten in en tussen landen aan de rand van het NAVO-verdragsgebied of buiten Europa. Dit houdt in dat de NAVO zich in beginsel niet hoeft te beperken tot een optreden – bv. in het voormalige Joegoslavië – in VN-verband.

Behalve van de NAVO is Nederland ook lid van de Westeuropese Unie (WEU). Deze is een meer politiek geaard samenwerkingsverband, waarvan de bespreking voor dit artikel minder relevant is. Overigens zijn nog andere oorzaken denkbaar die kunnen

¹² Inmiddels hebben verschillende NAVO-landen gevechtsvliegtuigen beschikbaar gesteld voor acties in Bosnië. Tekenend daarbij is dat met inzet wordt gewacht op een daartoe strekkend verzoek van de secretaris-generaal van de VN. Overigens hebben – zoals gezegd – bepaalde gevechtshandelingen plaatsgevonden.

¹³ Prioriteitennota, blz. 9.

leiden tot betrokkenheid van Nederland bij (troepen)activiteiten in het buitenland, bv. wanneer militairen zijn ingedeeld bij buitenlandse eenheden in het kader van uitwisselingsprogramma's. Zo werden bij het uitbreken van de Golfoorlog Nederlandse mariniers geplaatst op twee Belgische mijnenjagers voor het bedienen van antiluchtdoelwapens, waarover de Belgische schepen niet beschikten.¹⁴

Toegenomen internationale betrokkenheid

Wij kunnen vaststellen dat er in toenemende mate sprake is van de inzet van troepen in het buitenland, waar die mogelijkheid aanvankelijk alleen in de vorm van een enkele bepaling (art. 90 GW) als staatsrechtelijk beginsel in de Grondwet was opgenomen. Verwijzing naar een beginselverklaring in de Grondwet alleen is echter niet voldoende om er een besluit tot het uitzenden van troepen op te baseren. Wanneer verdragen zijn gesloten met die strekking (zoals het VN-verdrag) dan is al wel duidelijk dat aan de beleidsbeslissing om tot uitzending over te gaan moeilijk kan worden voorbijgegaan. Met andere woorden: het is in toenemende mate niet langer een uitsluitend Nederlandse aangelegenheid om te besluiten tot het zenden van troepen naar het buitenland. Aan de orde kunnen dan eigenlijk alleen nog zijn de mate van betrokkenheid, de aard en de omvang van de uit te zenden eenheden, en de kwaliteit van het personeel dat wordt uitgezonden. In dat geval dient men zich af te vragen of de regering dan alléén het besluit daartoe kan nemen, of dat een gezamenlijk besluit van regering en Staten-Generaal vereist is. Dit nationale besluitvormingsproces – waarbij het uitsluitend gaat om vragen die betrekking hebben op het nationale (staats)recht – komt hierna aan de orde.

Nationale besluitvorming

Volgens de regering vormt art. 90 GW (1983) – naast o.m. het hierna te bespreken art. 98 GW – de basis voor haar opvatting dat zij verantwoordelijk is voor het buitenlandse beleid in het algemeen, en de uitzending van troepen in het bijzonder. Art. 90 GW (1983) luidt: *De regering bevordert de ontwikkeling van de internationale rechtsorde*. De regering heeft lange tijd met de Grondwet in de hand het parlement elk recht op bemoeienis terzake ontzegd.¹⁵ Bij de grondwetswijziging van 1983 is door

de regering voorgesteld de overeenkomstige bepaling (oud) te laten vervallen, maar het parlement was van oordeel dat een dergelijke bepaling moest worden gehandhaafd. Men hechtte veel belang aan de opdracht aan de regering om de toepassing van fundamentele normen van de internationale rechtsorde te bevorderen. Het artikel wordt nu zó gelezen dat kennelijk niets anders wordt bedoeld dan een „normstelling” die door de regering moet worden nagekomen. Daarmee behoudt de regering het primaat bij het vaststellen van het buitenlandse beleid, en mitsdien bij het bepalen of al dan niet troepen buitenslands worden gezonden.

Uitzending geschiedt niet op basis van een formele wet; alleen de uitzending waarbij sprake is van „bijzondere omstandigheden” moet zijn gebaseerd op een Koninklijk Besluit.¹⁶ Dat neemt niet weg dat sommige fracties in de Tweede Kamer van oordeel waren dat de regering in een dergelijk geval met beide Kamers van de Staten-Generaal moet overleggen.¹⁷ Een zelfde geluid kon in de Eerste Kamer worden gehoord. Tijdens de parlementaire behandeling van de recente wijziging van art. 33 Dienstplichtwet is overigens door het parlement niet weersproken dat art. 90 GW de regering géén beperkingen oplegt om te bepalen waar en hoe de krijgsmacht wordt ingezet. Betekent dit nu dat het primaat van de buitenlandse betrekkingen inderdaad bij de regering ligt, en dat het parlement daarin nauwelijks nog een rol speelt? Vooraanstaande staatsrechtgeleerden concluderen integendeel dat er nauwelijks juridische belemmeringen zijn voor parlementaire controle op het buitenlandse beleid.¹⁸ Bovendien zagen wij reeds dat er voortdurend sprake is van consultatie, o.m. in de vaste kamercommissies voor het buitenlandse beleid en defensie.

In-oorlog-verklaring

Niettegenstaande het feit dat de regering zich voor het zenden van troepen naar het Golfgebied baseerde op de artt. 90 en 98 GW, is in de beide kamers van de Staten-Generaal toch het meest gedebatteerd over de strekking van art. 96 GW betreffende de in-

¹⁴ Hand. TK 1990-1991 (21664)18.

¹⁵ Bovend'Eert en Kummeling (4)295.

¹⁶ Zie ook de bespreking van artt. 97 en 98 GW (1983).

¹⁷ RPF, Tweede-Kamerdebat 15 januari 1991.

¹⁸ Bovend'Eert en Kummeling (4)296.

oorlog-verklaring. De twee eerste leden van art. 96 GW luiden:

- 1. Het Koninkrijk wordt niet in oorlog verklaard dan na voorafgaande toestemming van de Staten-Generaal.*
- 2. De toestemming is niet vereist, wanneer het overleg met de Staten-Generaal ten gevolge van een feitelijk bestaande oorlogstoestand niet mogelijk is gebleken.*

Bij de behandeling van de Grondwetsherziening van 1953 bleek al dat dit artikel geen beperking legt op de bevoegdheid van de regering over te gaan tot de inzet van militaire middelen. De minister van binnenlandse zaken verklaarde dat de voorafgaande toestemming van de Staten-Generaal niet is vereist voor het plegen van oorlogshandelingen, doch uitsluitend voor het in-oorlog-verklaren.¹⁹ Deze opvatting is gehandhaafd bij de discussie over de betekenis van art. 96 GW i.v.m. de voorgenomen plaatsing van Amerikaanse kruisvluchtwapens op Nederlands grondgebied. De Raad van State heeft in een advies²⁰ gesteld dat onder het begrip „in oorlog verklaren” niet valt het treffen van militaire maatregelen, ook niet als deze ertoe kunnen leiden dat Nederland in oorlog raakt met een andere mogendheid. Mede om die reden is men doende de regelingen daarover te stroomlijnen. Wij kunnen volstaan met de constatering dat de in-oorlog-verklaring in onbruik is geraakt.

Functie en taken krijgsmacht

Het is in het verband van deze beschouwing van belang in te gaan op functie en taken van de krijgsmacht op grond van de bepalingen in de Grondwet. Uit de functie van de krijgsmacht vloeien de taken als vanzelf voort, waarbij moet worden aangetekend dat de scheidslijn tussen functie en taken vaak moeilijk is te trekken. De functie van de krijgsmacht zal meestal ruim zijn omschreven, bv. de verdediging van het grondgebied van het Rijk in Europa. Met het eveneens in een grondwetsbepaling genoemde openhouden van vaarroutes ligt het al moeilijker, omdat het hier uitsluitend een opdracht aan de marine betreft. Voor het volgende betoog is het onderscheid dan ook slechts zijdelings van belang. Voor de landmacht heeft de verdediging van het nationale territorium steeds voorop gestaan, ook al zou na de Tweede Wereldoorlog de

verdediging in het buitenland (West-Duitsland) aanvagen. Voor de marine lag dit anders; deze had vanouds een mondiale taak, t.w. de bescherming van de Nederlandse scheepvaartbelangen. Die strikte taakscheiding is min of meer vervallen nu de inzet in het kader van de verbetering van internationale vrede en veiligheid een expliciete taakstelling voor de *gehele krijgsmacht* is geworden.

Mede om die reden wilde de regering in het kader van de algehele grondwetsherziening van 1983 zowel art. 180 als 181 GW 1887 (artt. 194, 195 GW 1972) schrappen.²¹ In 1979 werd voorgesteld beide artikelen als volgt samen te voegen:

- Ten behoeve van de militaire verdediging van het Koninkrijk, het vervullen van internationale taken met gebruik van militaire middelen, de hulpverlening door militairen en de civiele verdediging, kunnen plichten worden opgelegd volgens regels bij de wet te stellen.*²²

De redactie van het voorgestelde artikel liep in de pas met het voorgestelde art. 90 GW (1983). Het beginsel van bevordering van de internationale vrede en veiligheid vormde een belangrijk onderdeel. In het artikel werd het bestaan van een krijgsmacht niet uitdrukkelijk vermeld. De regering vond vermelding overbodig, andere rijksdiensten werden immers ook niet uitdrukkelijk in de Grondwet vermeld. De Tweede Kamer kon zich wel daarin vinden, maar de Eerste Kamer verwierp de voorstellen, uitsluitend omdat vermelding van de krijgsmacht achterwege was gebleven.²³

Op 6 juni 1985, dus al nadat de herziene grondwet in werking was getreden, werd bij de Tweede Kamer een gewijzigd voorstel ingediend²⁴ luidende:

- 1. Ten behoeve van de militaire verdediging van het Koninkrijk, het vervullen van internationale taken met gebruik van militaire middelen en de hulpverlening door militairen is er een krijgsmacht. Terzake kunnen plichten worden opgelegd volgens bij de wet te stellen regels.*
- 2. De regering heeft het oppergezag over de krijgsmacht.*

¹⁹ Van der Pot-Donner – *Handboek van het Nederlandse staatsrecht*, 11e dr. (1983)464.

²² De zg. „deconstitutionalisering”; brief van de ministers van defensie en buitenlandse zaken aan het parlement, 19 januari, 1994, blz. 10.

²³ *Handelingen Eerste Kamer (EK)* 14 april 1981; dit betekent dus níét dat van de in noot 22 genoemde deconstitutionalisering nadrukkelijk is afgezien.

²⁴ Blijkens de MvT had de voorbereiding ten departemente aanzienlijke vertraging opgelopen.

3. Volgens bij de wet te stellen regels kunnen voorts plichten worden opgelegd ten behoeve van de civiele verdediging.

Dit voorstel werd in eerste lezing zowel door de Tweede als de Eerste Kamer aanvaard. Het regeringsbesluit om in Nederland kruisvluchtwapens te plaatsen leidde echter tot verzet van de PvdA, waardoor – op het laatste moment in het herzieningstraject – de vereiste tweederde meerderheid in tweede lezing niet werd gehaald.²⁵ Het niet aannemen van het desbetreffende wetsvoorstel was te wijten aan halsstarrigheid van de PvdA, en betekende niet „dat het parlement nu een streep haalde door de plannen van de regering” zoals betoogd door Eiting.²⁶ Dientengevolge zijn de artt. 180 en 181 GW (1887) bij de jongste grondwetswijziging van 1983 vrijwel onveranderd gehandhaafd en luiden thans:

Art. 97

1. Alle Nederlanders daartoe in staat, zijn verplicht mede te werken tot handhaving van de onafhankelijkheid van het Rijk en tot verdediging van zijn grondgebied.

2. Ook ingezetenen die geen Nederlanders zijn, kan die plicht worden opgelegd.

Art. 98

1. Tot bescherming der belangen van de staat is er een krijgsmacht, bestaande uit vrijwillig dienenden en uit dienstplichtigen.

2. De regering heeft het oppergezag over de krijgsmacht.

3. De wet regelt de verplichte krijgsdienst. Zij regelt ook de verplichtingen die aan hen, die niet tot de krijgsmacht behoren, ten aanzien van 's lands verdediging opgelegd kunnen worden.

Art. 97 is uitvoerig aan de orde geweest tijdens de parlementaire behandeling van de herziening van art. 33 Dienstplichtwet. Daar bleek dat het artikel geen zelfstandige betekenis heeft: „het artikel vormde vanaf de eerste Grondwet slechts een inleiding voor de artikelen die volgden”.²⁷ Art. 97 geeft weer dat aan ingezetenen in het algemeen i.v.m. de landsverdediging plichten kunnen worden opge-

²⁵ Nadat de wetsvoorstellen in eerste lezing zijn aangenomen worden de Kamers ontbonden. In de nieuwe samenstelling moeten de voorstellen opnieuw worden aangenomen met tweederde meerderheid (art. 137 GW, 1983).

²⁶ Eiting – Aantekeningen bij de rechtmatigheid van de verplichte militaire dienst. *Mil. Recht. Tijdschr.* (MRT) (1992)(6)169.

²⁷ *Hand. TK* 1985-1986 (16521)(5).

legd. In de staatsrechtelijke handboeken wordt het zo geformuleerd dat dit artikel de rechtsgrond geeft voor de verplichte krijgsdienst.²⁸

Concrete invulling

De invulling van art. 97 GW geschiedt aan de hand van art. 98 GW. Naar het oordeel van Coolen²⁹ moet uit art. 98 lid 1 Grondwet worden gelezen dat de krijgsmacht tot taak heeft: de bescherming van de belangen van de Staat. Deze – ruim omschreven – taak³⁰ rust volgens hem op de krijgsmacht in haar geheel, dus zowel op de vrijwillig dienenden als op de dienstplichtigen. Uit de hiervoor besproken behandeling van de voorstellen tot herziening van de defensiebepalingen in de Grondwet blijkt echter dat zowel de regering als een grote meerderheid in het parlement³¹ vonden dat de artt. 97 en 98 GW (1983) konden worden geschrapt. Dit betekent overigens niet dat deze artikelen niet wederom in betekenis zouden kunnen toenemen.³² Het feit dat de regering het optreden in de Golfcrisis legitimeerde op grond van art. 98 GW duidt daarop.³³ Ook een ruime meerderheid van het parlement was het hiermee eens; wanneer het parlement meer (formele) zeggenschap had willen hebben bij het uitzenden van troepen naar het buitenland was dat al lang gebeurd. Tijdens de parlementaire behandeling van art. 33 Dienstplichtwet werden het 1e en 2e lid van dat grondwetsartikel eveneens uitvoerig besproken.

De regering las in art. 98 GW geen beperkingen op de mogelijkheden tot inzet van de krijgsmacht. Naar haar oordeel kon zo ter rechtvaardiging van de inzet van de krijgsmacht onder bescherming van de belangen van de staat mede worden begrepen „het gebruik van de krijgsmacht ter bevordering en handhaving van de internationale rechtsorde.” Naar

²⁸ *Hand. TK* 1981-1982 (16521)(4).

²⁹ Coolen – *MRT* (1993)(5)147.

³⁰ De bepaling is door de regering extensief geïnterpreteerd (*Hand. TK* 21.10.1987 (12593)) op vragen van het kamerlid Leerling (RPF). Ook uitzending in het kader van de VN werd eronder begrepen. *Hand. TK* 1980-1981 (16521)).

³¹ Maar, zoals wij zagen, net geen tweederde meerderheid.

³² Een indicatie daarvoor kan worden gevonden in het eerste debat over de Golfcrisis. Zie de volgende paragraaf.

³³ Deze opvatting werd gesteund door een brede meerderheid in de Tweede Kamer (vaste commissie voor defensie, Weisglas, De Hoop-Scheffer, Melkert, Eisma, Willems, Van Middelkoop, Leerling), 1989-1990 (21664)(5)17; zie ook de inleiding. Idem, zie o.a. het betoog van D66 in de Eerste Kamer. *Hand. EK* 8.11.1988 (5-129); 1987-1988 (16521)(46b).

het oordeel van de regering onderstreept het 2e lid die bevoegdheid van de regering.

Overigens geldt voor alle handelen van de regering de parlementaire verantwoordelijkheid. Die is ook door de regering aangehaald als reden om steeds nader met het parlement te overleggen. Ten tijde van de Unifil-debatten in 1979 werd door een meerderheid in de Tweede Kamer bovendien de motie Brinkhorst aanvaard, die met zoveel woorden uitdrukt dat geen beslissing tot deelneming aan een vredesmacht dient te worden genomen, dan na overleg met de Kamer.³⁴ Deze motie is door de regering overgenomen en de daarin vooropgestelde werkwijze is sindsdien, gedurende de daarop volgende periode van vijf jaar, ook telkens gevolgd.³⁵ Hierna zullen wij zien dat de regering waarschijnlijk nimmer zonder enige informele consultatie tot de inzet van troepen buiten Nederland zal besluiten.

Uitzending dienstplichtigen

Uit de behandeling van de wijzigingsvoorstellen van artt. 97 en 98 GW (1983) kan worden opgemaakt dat thans over de taken van de krijgsmacht een grote mate van overeenstemming bestaat tussen de regering en een meerderheid in de Staten-Generaal.³⁶ De krijgsmacht heeft in ieder geval als opdracht de verdediging van het Koninkrijk, het vervullen van internationale taken en het verlenen van hulp wanneer dat vereist is. Bij het toewijzen van taken heeft de regering het voortouw (2e lid, voorstel 1985), al geldt onverkort hetgeen hiervóór is gezegd over de parlementaire verantwoordelijkheid. Deze taken rusten krachtens art. 98 GW, 1e lid op de krijgsmacht in haar geheel, en gelden dus zowel voor beroeps- als dienstplichtige militairen. Indien voor dienstplichtigen op dit punt beperkingen gelden, zullen die op een andere plaats dan in de Grondwet moeten worden gevonden.³⁷

De regering heeft zich op het standpunt gesteld dat ook het dienstplichtig zijn van een militair geen beletsel vormt om hem naar het buitenland te zenden. De regering heeft echter herhaaldelijk naar voren

gebracht dat zij dienstplichtigen (bij voorkeur) alleen zal willen uitzenden op basis van vrijwilligheid. Waar het uitzenden van individuele beroepsmilitairen herhaaldelijk op problemen is gestuit ligt het voor de hand dat men nog extra reserves in acht zal willen nemen wanneer het om dienstplichtigen gaat. Ook de voorgenomen afschaffing van de opkomstplicht draagt hieraan bij.

Afweging van de vraag of dienstplichtigen moeten worden uitgezonden, is naar het oordeel van de regering (dan ook) een politieke.

Unifil-arrest

In 1979 werd een infanteriebataljon ter beschikking gesteld van de United Nations Interim Force in Lebanon (Unifil).³⁸ Het bleek noodzakelijk ook enkele dienstplichtigen aan te wijzen die niet vrijwillig wilden worden uitgezonden. De regering meende dat dit mogelijk was op grond van art. 33 lid I, d Dienstplichtwet: het waren gewone tijden en de normale oefentijd zou niet worden overschreden. In een tegen de Staat aangespannen kort geding oordeelde de Hoge Raad anders.³⁹ De enkele omstandigheid dat, wat de regering betrof, sprake was van gewone tijden betekende niet, aldus de Hoge Raad, dat art. 33 lid I, d Dienstplichtwet als grondslag voor uitzending kon dienen. Voor de beoordeling of deze bepaling kon worden toegepast, moesten ook de omstandigheden in aanmerking worden genomen in het gebied waarheen werd uitgezonden. In het onderhavige geval was, gelet op de aard van de te vervullen diensten, de uitzending zo ingrijpend dat niet kon worden aangenomen, dat zich hier een geval voordoet als waarop art. 33 lid I, d het oog heeft.⁴⁰ Er was dus niet, zoals de regering had aangenomen, sprake van „gewone tijden”. Mogelijk dat dit zo was in Nederland, maar dat gold zeker niet voor de situatie in Libanon.

Het Unifil-arrest leidde o.m. tot aanpassing van art. 33 Dplw. Al eerder was de Tweede Kamer nageenstemmig tot het oordeel gekomen dat het artikel in de huidige redactie niet langer voldeed.⁴¹

³⁴ Februari 1979; *Hand. TK 1978-1979* (15441)(7).

³⁵ *Hand. TK 1985-1986* (16521)(5)10.

³⁶ Gelet op de afnemende populariteit van de PvdA mogelijk zelfs een tweederde meerderheid. Dit zal zijn gebleken bij de kamerverkiezingen in mei 1994.

³⁷ Coolen - *MRT* (1993)(5)147.

³⁸ KB van 13.8.79, *Stbl.* 450.

³⁹ Arr. HR 8.2.1980 (AB 159), Toonen c.s. tegen de Staat.

⁴⁰ Unifil-arrest. HR 8 februari 1980. *MRT* (1980)259; W.H.V. Coolen - *MRT* (1993)(5)149.

⁴¹ Debat 1.2.79; voor de toestemming tot wijziging van de regering zie *Hand. TK 1978-1979*, blz. 6147; 1979-1980, blz. 3165.

Art. 33 Dplw kwam te luiden (voor zover van belang)⁴²:

1. Dienstplichtigen kunnen worden bestemd voor het vervullen van werkelijke dienst buiten Nederland.

*2a. Een bestemming als bedoeld in het eerste lid ten behoeve van de deelname aan een vredesmacht geschiedt met instemming van de betrokken dienstplichtige dan wel krachtens een bij Koninklijk besluit daartoe verleende machtiging. Het Koninklijk besluit waarbij deze machtiging wordt verleend, wordt aan beide Kamers der Staten-Generaal overgelegd...*⁴³

Alleen wanneer sprake is van onvrijwillige uitzending t.b.v. een vredesmacht (lid 2) is een bij KB verleende machtiging vereist. De overlegging van het desbetreffende KB aan de Staten-Generaal kan worden beschouwd als liggende in het verlengde van de informatieplicht van de regering jegens het parlement. De wetgever vond die informatieplicht kennelijk in dit geval zo belangrijk dat ze in de wet werd opgenomen. Eerder zagen wij dat ook zonder deze bepaling al van een informatieplicht sprake is. Het parlement heeft dus formeel geen invloed op de totstandkoming van het beleid. In een door het Tweede-Kamerlid Frinking ingediende motie, die met algemene stemmen werd aangenomen⁴⁴, verzocht de Kamer de regering daarom over een dergelijk besluit eerst met haar overleg te voeren omdat:

...het gewenst is, dat de Kamer zich tijdig kan uitspreken over onvrijwillige uitzending van dienstplichtigen buiten Nederland voor het vervullen van werkelijke dienst in gevallen waarbij Nederland hiertoe geen bestaande verplichtingen heeft en het een uitzondering betreft, waarbij de aard en omstandigheden zodanig zijn, dat bijzondere waarborgen gegeven moeten worden.^{45,46}

Overigens betreft de motie Frinking met name de dienstplichtigen. In de eerdergenoemde motie

⁴² Voorstel van wet van 8.12.1980, *Hand. TK* 1980-1981 (16521)(1-3), laatstelijk gewijzigd bij wet van 17.11.1988, *Stbl.* 1988, 539. *Hand. EK*, 15.11.1988 (6-141).

⁴³ Zie o.m. vergaderverslagen Vaste Commissie voor Defensie, *Hand. TK*, 21.10.1987 (12591); idem minister Van Eekelen in *Hand. TK*, 21.10.1987 (12599); *Hand. EK*, 1987-1988 (16521)(46a); *Hand. EK* 8.11.1988 (5-127).

⁴⁴ Overigens is deze motie door de regering zo uitgelegd als zou zij alleen gelden „buiten het kader van vredes machten”; brief van de ministers van defensie en buitenlandse zaken aan het parlement, van 19 januari 1994.

⁴⁵ *Hand. TK* 27.10.1987; door de Kamer met algemene stemmen aanvaard. Met bestaande verplichtingen bedoelde Frinking: Ver-

Brinkhorst betrof het verzoek om consultatie zowel beroeps- als dienstplichtig personeel. De regering heeft overigens meermalen erop gewezen dat zij de nadrukkelijke beleidskeuze heeft gemaakt om dienstplichtigen alleen uit te zenden op basis van vrijwilligheid.⁴⁷ Zij heeft ook verklaard dat zij een stelselmatige vulling door vrijwilligers nastreeft, maar dat zij dit niet kan garanderen. Daarom moet ook in de toekomst rekening ermee worden gehouden dat dienstplichtigen onvrijwillig zullen kunnen worden uitgezonden.⁴⁸ Inmiddels heeft de regering andermaal verklaard dat zij de kamers steeds, voorafgaand aan de inzet van militairen in het buitenland, zal informeren en waar mogelijk consulteren⁴⁹, aan welke *verplichting* zij ook opvolgende kabinetten gebonden acht. Of volgende kabinetten zich aan die toezegging zullen willen houden blijft overigens een vraag.

Conclusies

Wij komen tot de conclusie dat de Grondwet in beginsel geen beperkingen oplegt v.w.b. de inzetbaarheid van dienstplichtigen bij operaties in het buitenland. Wanneer het gaat om beroepsmilitairen zijn er al helemaal geen beperkingen. Dat neemt niet weg dat het besluit tot uitzending van zowel beroeps- als dienstplichtig personeel een besluit is met vergaande (nationale en internationale) consequenties. De regering zal in het geval van een dergelijk besluit het parlement niet willen en – blijkens het voorgaande – ook niet kunnen negeren. Dat blijkt ook uit de wetsgeschiedenis van de Dienstplichtwet, waar achtereenvolgens de eis werd gesteld van berichtgeving aan de Kamers, het vereiste van nadere wetgeving resp. recentelijk een formeel (Koninklijk) besluit met informatieplicht aan de Kamer(s). Uit de formulering van de (nadere) regelgeving in de Dienstplichtwet blijkt ook het toegenomen belang dat zowel de regering als het

plichtigen die voor Nederland voortvloeiden uit het Statuut van het Koninkrijk of uit het lidmaatschap van van de NAVO. Dienstplichtwet, wijziging van art. 33 (*Stbl.* 1948 I, 284), *Hand. TK*, 1987-1988 (16521)(13).

⁴⁶ Zie ook de nota van minister van defensie Bolkestein aan de Eerste Kamer, *Hand. EK* 1988-1989, nr. 38a.

⁴⁷ O.a. debat 15 januari 1991 in de Tweede Kamer.

⁴⁸ *Hand. EK* 1987-1988 (16521)(46b). Idem ADA-rapport, *Hand. TK*, 1981-1982 (17543)(2).

⁴⁹ Brief van de ministers van defensie en buitenlandse zaken aan het parlement van 19 januari 1994. Tot formele vastlegging van de betrokkenheid van het parlement heeft men echter geen voorstel willen doen (blz. 12).

parlement hechten aan de Nederlandse bijdrage aan (VN-) vredesoperaties. Vermoedelijk slechts als gevolg van het eerdergenoemde arrest van de Hoge Raad heeft de regering zich aangaande vredesoperaties nog aan een nadere procedure willen binden. Inmiddels heeft zij andermaal verklaard bij uitzending steeds het parlement te zullen informeren en waar nodig te consulteren. Op zich is dit een heuglijke zaak. Er zijn te veel belangen in het spel om Nederland zonder meer internationaal te binden door de inzet van militairen. Het betrokken militaire personeel weet dat er met de nodige (extra

zorgvuldigheid naar het besluit tot uitzending wordt gekeken.

Overigens zij opgemerkt dat de motie Frinking hieraan weinig verandert. Deze stipuleert niet meer dan de wens dat het parlement op enigerlei wijze (formeel) bij de besluitvorming wil zijn betrokken. De noodzaak van een nadere procedure, zoals deze geldt voor dienstplichtigen, komt trouwens te vervallen op het moment dat op 1 januari 1998 sprake is van een krijgsmacht die uitsluitend uit vrijwilligers bestaat.⁵⁰

⁵⁰ Zoals blijkt uit de *Prioriteitennota* (blz. 24).

DRINGEND VERZOEK AAN AUTEURS

Steeds vaker bereiken de redactie bijdragen, getypt m.b.v. een tekstverwerker. Helaas wordt daarbij veelvuldig verzuimd rekening te houden met de noodzaak de tekst te typen met anderhalve of dubbele regelafstand. Derhalve hierbij het dringende verzoek aan auteurs, hun manuscript te verzorgen volgens de „Regels voor kopijverzorging”, die op gezette tijden achterin de *Militaire Spectator* worden afgedrukt (zie het recente aprilnummer). Auteurs wordt verzocht bij hun manuscript – zo mogelijk – de *diskette* aan te leveren: WordPerfect 5.1 (DOS). (NB. Alinea's eindloos typen; slechts ter afsluiting een HARDE RETURN geven, evenals voor een witregel. Geen speciale codes en lay-outelementen invoeren.)

Helaas worden ook nog regelmatig *illustraties* ingezonden die niet of nauwelijks geschikt zijn voor verkleining en reproductie. Ook in dit verband wordt met nadruk verwezen naar evengenoemde Regels, punt 2. Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma.

REDACTIE

R.A. Holtmanns

tweete luitenant der infanterie

Thuisfrontproblemen bij uitzending van KL-militairen

Op 12 januari 1993 werd door minister van defensie A.L. ter Beek de Prioriteitennota aangeboden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. In die nota werden in het licht van de veranderde veiligheidssituatie in de wereld en met name in Europa de hoofdtaken van de krijgsmacht omschreven. Een regelmatige uitzending van eenheden van de Nederlandse krijgsmacht naar vreemde oorden is één van de gevolgen van de nieuwe taakstelling. De praktijk leert op dit moment dat niet alle militairen juichend tegenover deze nieuwe taakstelling staan. Toch zijn reeds velen uitgezonden en er zullen nog velen volgen. Zo is besloten een bataljon van de Luchtmobiele Brigade, versterkt met een logistieke eenheid, in januari 1994 uit te zenden naar het voormalige Joegoslavië.

Uitzending van militairen naar het buitenland heeft ook directe gevolgen voor degenen die in gezins- en familieverband met de militairen zijn verbonden. In toenemende mate dringt zich de vraag op hoe met name de gehuwde of samenwonende partner van de militair met dit fenomeen omgaat en welke problemen daarbij optreden. In dit artikel zal het thuisfront, d.w.z. *de gehuwde of samenwonende partner met of zonder kinderen die achterblijft als de militair wordt uitgezonden*, centraal staan. Daarbij zal ik ingaan op de problemen die zich bij uitzending voordoen en de oplossingen die ervoor kunnen worden getroffen. Het artikel is gebaseerd op het onderzoek dat ik in het kader van mijn eindstudie aan de KMA heb uitgevoerd. [1] In deze bijdrage heb ik mij gericht op maatregelen die Defensie zou kunnen nemen om eventuele problemen voor de achterblijvers te voorkomen of te verlichten.

De doelstelling van het onderzoek was tweeledig. In de eerste plaats is getracht inzicht te krijgen in de praktische en dagelijkse problemen waarmee een

militair gezin te kampen krijgt op het moment dat de militaire partner wordt uitgezonden. Het tweede doel was te komen tot aanbevelingen waardoor defensie eventuele problemen in de toekomst kan voorkomen.

Achtereenvolgens komen aan de orde: de karakteristieken van een militair gezin worden weergegeven; het fenomeen uitzending; het onderzoek en de resultaten; de praktijk, getoetst bij het dienstvak der aan- en afvoertroepen; enkele conclusies en aanbevelingen.

Het militaire gezin

Wanneer een militair wordt uitgezonden naar een „vreemd” land, is hij of zij niet de enige die voor nieuwe uitdagingen komt te staan. Uitzending naar het buitenland gaat het gehele militaire gezin aan. Van den Engh definieert een militair gezin als volgt:

Een gezin bestaande uit een gehuwde of samenwonende man en vrouw, met of zonder kinderen, inclusief eventuele adoptiekinderen, woonachtig op dezelfde locatie waarvan ten minste één van de partners het militaire beroep uitoefent. [2]

Dit is een algemene definitie die in het licht van dit artikel al bijstelling behoeft. Bij uitzending is de locatie waarop de partners wonen (tijdelijk) verschillend, maar blijft er toch sprake van een militair gezin.

De laatste jaren werd het militaire beroep, terecht of onterecht, steeds meer gezien als een „normaal” beroep. Er was zelfs sprake van de „acht-tot-vijf-militair” die iedere avond trouw bij de partner op de bank kon zitten. Met de veranderde taakstelling van de krijgsmacht is dit idee naar het land der fabeltjes verdwenen. Het leven is voor de beroepsmilitair als individu onzekerder geworden en daardoor is uiter-

aard ook voor het gezin een stuk zekerheid weggevallen.

Opvallend is dat Defensie als werkgever een voortdurende en volledige beschikbaarheid van de militaire werknemer verzoekt en eist. Deze wordt op de eerste plaats gezien als functionaris die een beroep uitoefent. Het gezin van de militair, dat zijn eigen eisen stelt en verwachtingen heeft, komt daarbij nauwelijks binnen het vizier. Mede doordat de organisatie een groot beslag op de werknemer legt, zijn loyaliteit en plichtsgevoel belangrijke aspecten in de dagelijkse taakuitvoering. Dat leidt tot problemen in de moderne gezinssituatie. De groeiende zelfstandige positie van met name de vrouw heeft als resultaat dat:

- de man niet meer automatisch de „baas in huis” is;
- vrouwen in toenemende mate het recht op een eigen carrière en beroep eisen. [3]

Voorts constateren wij een andere ontwikkeling in het gezins- en familielevens. Vroeger leefde men veel meer in familieverband. Op ouders, broers en zusters werd automatisch een beroep gedaan als zich in het gezin knelpunten voordeden, of dat nu kinderoppas of ruzie tussen de echtelieden was. In de hedendaagse samenleving is er een sterke gerichtheid op het individu. Dat heeft o.m. tot gevolg dat het familieverband losser is geworden. Het primaire oriëntatiepunt is voor de militair steeds meer het gezin: man, vrouw en kinderen. Wanneer zich daarin problemen voordoen heeft dat niet alleen gevolgen, maar de (militaire) partner is de eerst aangewezen om daaraan iets te doen.

De praktijk leert dat er een aantal specifieke kenmerken is die in een militair gezin voor problemen kunnen zorgen.

- *Gezinsscheiding*: door regelmatige oefeningen, cursussen en opleidingen, alsmede overplaatsing is de militair regelmatig voor langere tijd van zijn gezin gescheiden.
- *Overplaatsing*: door regelmatige, door de carrièregang bepaalde, overplaatsingen kunnen voor het gezin allerlei problemen ontstaan, zoals verandering van school voor de kinderen, het verliezen van sociale contacten en het mogelijke verlies van de betrekking door de vrouw.
- *Onzekerheid*: overplaatsingen worden vaak op het laatste moment bekend waardoor het gezin in

onvoldoende mate in staat is erop te anticiperen en zich voor te bereiden.

- *Ondergeschiktheid*: de militaire organisatie gaat vaak impliciet of expliciet ervan uit dat het gezin op de tweede plaats behoort te komen.
- *Plaatsing in het buitenland*: behalve een incidentele uitzending bestaat ook de mogelijkheid in het buitenland te worden geplaatst.
- *Uitzendingen*: over de gehele wereld kunnen Nederlandse militairen voor een bepaalde tijd worden uitgezonden, iets wat veelal gepaard gaat met onrust en angst voor het thuisfront.

Samenvattend kunnen wij concluderen dat het militaire gezin maatschappelijke ontwikkelingen doormaakt die voor iedereen gelden en vooral tot uitdrukking komen in de toenemende individualisering van de maatschappij met haar weerslag op het gezinsleven. Bovendien wordt het militaire gezin geconfronteerd met enkele aspecten die specifiek uit de militaire organisatie voortkomen. De verplichting tot uitzending kan daarbij ingrijpende gevolgen voor het militaire gezin hebben.

Uitzending

Tegenwoordig kan iedere militair voor uitzending worden aangewezen. Dit beleid is vastgelegd in brieven die naar iedere beroepsmilitair zijn gezonden. In een artikel in de *Legerkoerier* van juli 1993 heeft de Bevelhebber der Landstrijdkrachten zijn standpunt hierover nogmaals uiteengezet. De consequentie van dat beleid is dat men bij weigering van de opdracht kan worden ontslagen. Welke gevolgen dat heeft in de belevingswereld van de militair en zijn gezin, in termen van angstgevoelens e.d., is (nog) niet bekend.

De KL had tot voor kort weinig gedaan met de ervaringen, die zijn opgedaan bij uitzendingen. Dit heeft tot gevolg gehad dat soms „op de tast” moest worden gezocht naar de geschiktste maatregelen. Uitzending wordt binnen de KL over het algemeen ervaren als een periode van grote onzekerheid, mede veroorzaakt door het feit dat de KL veelal heeft te maken met missies die een verhoogd risico meebrengen.

Over de gehele wereld zijn thans werknemers van de KL werkzaam. Belangrijke en in het oog springende gebieden zijn: voormalig Joegoslavië, Mozambique en enkele andere Afrikaanse landen. De

verbondenheid van Nederland met organisaties als de VN, CVSE, EU, WEU en NAVO brengt mee dat in de toekomst het aantal uitzendingen zal blijven gehandhaafd en, vanwege de rotaties, het aantal daarbij betrokken militairen alleen maar zal toenemen.

De recente ongelukken en aanslagen op de in VN-verband opererende militairen zullen de angst en onrust op het thuisfront alleen maar doen toenemen. Het is daarom erg belangrijk dat tijdens een uitzending de communicatie tussen militair en thuisfront optimaal is. Het Situatiecentrum van de BLS (Sitcen-BLS) speelt tijdens de uitzending een belangrijke rol in de communicatie en informatievoorziening. Dit centrum is 24 uur per etmaal, 7 dagen in de week, bereikbaar om vragen te beantwoorden en problemen te noteren. Deze problemen worden vervolgens voorgelegd aan instanties die een bijdrage aan een mogelijke oplossing kunnen leveren.

Rechtstreekse contacten door de partner met de uitgezonden militair zijn vaak moeilijk tot stand te brengen. Is er sprake van rechtstreeks contact, dan zal in de meeste gevallen de uitgezonden militair zelf het thuisfront hebben benaderd. Het gaat zeker niet te ver te veronderstellen dat het militaire gezin zich hierdoor soms geïsoleerd kan voelen en in bepaalde gevallen de gevoelens van onrust en onzekerheid zullen toenemen.

Onderzoek

Het eerste dat bij de start van het onderzoek opviel was dat in de literatuur weinig is te vinden over de problematiek van het thuisfront van uitgezonden militairen. Dit maakte het nodig het probleem in kaart te brengen aan de hand van enkele proefinterviews en gesprekken met recent uitgezonden militairen en hun gezinsleden. Op basis van deze eerste interviews is een vragenlijst samengesteld met als doel meer inzicht te krijgen in de problematiek zoals die thans door zowel uitgezonden militairen als hun achterban wordt ervaren.

Methode

Als methode van onderzoek is gekozen voor een explorierend onderzoek, omdat het moeilijk is vooraf expliciete hypothesen op te stellen en te bepalen welke variabelen met elkaar samenhangen of elkaar beïnvloeden. [4] Bovendien is er geen sprake

van een duidelijk, vast omlijnd kader en is het onderzoeksterrein nog redelijk onontgonnen.

Samenstelling onderzoeksgroep

Het onderzoek is uitgevoerd onder beroepsofficieren en -onderofficieren onbepaalde tijd, die uitgezonden zijn geweest in 1992 en/of 1993. De meeste militairen die aan het onderzoek hebben meegewerkt zijn in het voormalige Joegoslavië geweest; enkelen waren in Angola of Libanon.

Enquête

Om een zo goed mogelijke vragenlijst te krijgen is vooraf een aantal interviews gehouden met recent uitgezonden militairen. Bij de samenstelling van de vragenlijst is overigens ook gebruik gemaakt van gegevens van Janssens. [4] Voorts zijn interviews gehouden met militairen en burgers, werkzaam bij hulpverleningsinstanties (Sitcen, Maatschappelijke Dienst Defensie, Afdeling Individuele Hulpverlening). Voordat de vragenlijst werd verspreid is ze nog ter toetsing voorgelegd aan een recent uitgezonden militair. Op basis daarvan is een definitieve, tweedelige lijst opgesteld; één deel voor de uitgezonden militair en het andere voor de achterblijvende partner. Het veronderstelde verschil in belevingswereld tussen de problemen van de uitgezonden militair en het thuisfront heeft tot deze splitsing geleid. Bovendien was de verwachting, op grond van opmerkingen tijdens het interview met een afvaardiging van het comité Verontruste Achterban Militairen, op 2 juli 1993, dat een apart deel voor het thuisfront zou leiden tot een serieuzere beantwoording van de vragen van die groep.

Totaal zijn 62 lijsten verzonden. Binnen de gestelde termijn zijn 47 exemplaren teruggestuurd. Onder deze exemplaren waren er vier waarvan het partner-exemplaar niet was ingevuld, omdat men eenvoudigweg geen partner had. De verwerking van de resultaten van de uitgezonden militair is dus gebaseerd op 76% respons en van de achterblijvende partner op 70%.

Conclusies uitgezonden militairen

– De geënquêteerde militairen staan over het algemeen achter het uitzendbeleid zoals dat thans door de defensieorganisatie wordt gevoerd. >

- Iedereen is van mening dat de organisatie aandacht aan het thuisfront moet besteden.
- Iedereen is ervan overtuigd dat regelmatig contact met de achtergebleven partner van groot belang is voor de uitgezonden militair.
- Bijna 80% van de geënquêteerde uitgezonden militairen merkt niet dat de defensieorganisatie iets doet met hun in het uitzendgebied opgedane ervaringen.

Conclusies achtergebleven partners

- De partners zijn gereserveerder t.o.v. het uitzendbeleid dat de defensieorganisatie voert dan de militairen zelf.
- De defensieorganisatie moet iets doen voor het thuisfront.
- De partners zijn minder bekend met de mogelijkheden die de officiële hulpverleningsinstanties bieden dan de militairen.
- Uitzending wordt, als consequentie van een leven met een militair, niet opvallend anders gezien dan andere consequenties die zijn verbonden aan het samenleven met een beroepsmilitair.
- De defensieorganisatie draagt niet of nauwelijks bij aan de voorbereiding van achterblijvende partners, terwijl de voorbereiding van de achterblijvende partner door hun partners in 37% van de gevallen niet optimaal is.
- Het Sitcen blijkt in de praktijk uitstekend te werken.
- Het contact tussen de uitgezonden militair en de achtergebleven partner verloopt zeker niet altijd tot tevredenheid.
- Partners van uitgezonden militairen worden niet betrokken bij de evaluatie van de uitzending door de defensieorganisatie hoewel de behoefte daaraan wel aanwezig is.

Het is interessant nu na te gaan hoe in de praktijk met dit vraagstuk wordt omgegaan. Daarvoor is gekozen voor het dienstvak der aan- en afvoertroepen (AAT) waarvan veel militairen in het buitenland verblijven.

De vraag die zich daarbij voordoet is of de militaire organisatie in staat is zich als een lerende organisatie op te stellen en lering te trekken uit hetgeen men zich misschien elders reeds als gedrag heeft eigen gemaakt, of uit gebreken die worden geconstateerd.

Aan- en afvoertroepen

Meer dan andere onderdelen heeft tot dusver de AAT te maken gehad met uitzendingen, en is daardoor veelvuldig geconfronteerd met het thuisfrontprobleem. In de zorg voor het thuisfront zijn twee opvallende aspecten het vermelden waard, nl. de organisatie van de nationale thuisfrontdag, en het inspelen op de behoefte van de achterban.

Op 20 mei 1993 is door de Bevelhebber der Landstrijdkrachten en zijn staf de *Nationale Thuisfrontdag* georganiseerd voor achterblijvers van uitgezonden Nederlandse militairen. Deze dag, die door duizenden mensen werd bezocht en in deze omvang voor de eerste maal werd gehouden, had een ander karakter dan de „normale” thuisfrontdagen.

Het bezwaar was het massale karakter. Daardoor was het nauwelijks mogelijk persoonlijke aandacht te geven aan de aanwezige mensen, waaronder zich veel gezinnen van AAT'ers bevonden. De reeds eerder op thuisfrontdagen veelvuldig gehoorde klacht van de achterban dat relaties van uitgezonden militairen niets meer horen van de defensieorganisatie in de tijd dat de partner is uitgezonden, is door de aard van deze dag zeker niet weggenomen. De veronderstelling dat men niet echt serieus wordt genomen is – los van de goede bedoelingen – niet speculatief. Het gevaar is groot dat een achterban die geen reëel contact met de werkgever heeft verschijnselen van demotivatie krijgt. Een gedemotiveerde achterban betekent vaak ook een gedemotiveerde militair, niet alleen op dat moment maar ook voor de toekomst wanneer een volgende uitzending voor de deur staat.

De les die hieruit moet worden getrokken is dat de KL een zeer belangrijke taak heeft bij het niet alleen geschikt maken van de militair voor uitzending, maar ook het *geschikt houden* voor uitzending. Dat kan men bereiken door de achterban gestructureerd van informatie te blijven voorzien en op meer persoonlijke basis te benaderen.

Behoeften achterban

Uit een gesprek met lkol M.A.J. Siliacus, commandant van de De Constant Rebecque Kazerne te Eindhoven, op 23 juli 1993, is naar voren gekomen

dat de behoeften van de achterban zich op de volgende twee aspecten concentreren.

- De behoefte op een *militair* complex (i.v.m. de binding die zo'n complex met de KL geeft) met gelijkgestemden van gedachten te kunnen wisselen, informatie te kunnen uitwisselen en te kunnen vaststellen dat bijna iedereen grote of kleine problemen heeft die verband houden met de uitzending van de partner. Dat geeft een gevoel van solidariteit en maakt het dragen van de problemen lichter.
- De behoefte om met de vredescommandant van de uitgezonden militair te praten. Deze commandant dient dan ook facultatief ter beschikking te zijn.

Om in deze behoeften te voorzien wordt bij de AAT het volgende gedaan.

- Het gericht voorbereiden van militairen die zijn aangewezen om te worden uitgezonden.
- Het zoveel mogelijk begeleiden van militairen tijdens de uitzending.
- Het voorbereiden van militairen op de terugkeer bij de vredeseenheid.
- Het begeleiden van de achterban in de voorbereidingsfase en vooral in de fase waarin de uitgezonden militair afwezig is. Overigens is dit contact facultatief. Wanneer de achterban aangeeft dat informatie niet op prijs wordt gesteld, wordt van verdere begeleiding afgezien.

De concrete invulling van deze punten is de zorg van de compagniescommandanten. Zij voeren de genoemde taken naar eigen inzicht uit. De KL beschikt nog niet over zo iets als een instructiekaart voor het personeel waarin staat waaraan men in geval van uitzending moet denken. De eerste ervaringen zijn als zeer positief te omschrijven. De achterban stelt het op prijs dat de organisatie belangstelling voor hem heeft en met hem meeleeft.

Conclusies

De conclusies die hier worden getrokken zijn gebaseerd op de onderzoeksresultaten m.b.t. militairen die aan een van de eerste rotaties hebben deelgenomen. Dat betekent dat sommige conclusies typisch voor die doelgroep gelden. Inmiddels kunnen zaken al zijn verbeterd of veranderd.

De eerste conclusie is van algemenere aard en richt zich specifiek op de achtergebleven vrouw. Reeds

was bekend dat vrouwen tijdens de uitzending van hun partner worden geconfronteerd met problemen die in drie categorieën zijn onder te verdelen, nl. problemen met de kinderen, persoonlijke behoeftebevrediging, en huishoudelijke problemen. In het onderzoek zijn deze zaken bevestigd. De problemen nemen toe als zij betrekking hebben op de kinderen. Bovendien is komen vast te staan dat uitzending naar het buitenland binnen het militaire gezin stress veroorzaakt.

Een tweede te trekken conclusie is dat zowel de uitgezonden militairen als hun partners achter het defensiebeleid t.a.v. uitzending staan, ondanks het ontbreken van een eensluidend beleid over het begeleiden van het thuisfront. In het licht van de te verwachten intensievere deelneming aan VN-operaties is dit een belangrijk gegeven. Niet alleen zal bij de werving van nieuw personeel direct duidelijk moeten worden gemaakt dat uitzending voor de militair een belangrijke taak zal zijn, maar ook zal een stringenter beleid m.b.t. het begeleiden van het thuisfront moeten worden ontwikkeld. Dit laatste punt is te meer van belang vanwege het feit dat, ondanks alle inspanningen die door de defensieorganisatie op het gebied van achterbanbegeleiding worden gedaan, nog altijd bijna de helft van de ondervraagden vindt dat de defensieorganisatie niet voldoende aandacht aan de achterban besteedt. Op basis van de enquête kan wel de conclusie worden getrokken dat men in het algemeen tevreden is over het functioneren van het Sitcen. De werkelijke „uitzendperiode” is dan ook niet de periode waarover men het meest ontevreden is. De ontevredenheid richt zich vooral op de voorbereiding van de uitzending en de nazorg, resp. afhandeling van zaken bij terugkomst.

Een ander punt is dat velen het erover eens zijn dat de hulpverleningsinstanties van grote waarde kunnen zijn voor de militair. Opvallend is echter dat de achterban vaak niet weet dat die instanties ook voor hen belangrijk kunnen zijn. Verschillende geënquêteerden hebben behoefte gehad aan begeleiding voor, tijdens of na de uitzending, maar de helft van deze mensen is niet tevreden over de manier van begeleiding. De partners van militairen werden bij de genoemde onderzoekspopulatie in de regel alleen voorbereid op de uitzending door hun partner en niet door de defensieorganisatie. Gelet op de begeleidingsmogelijkheden die door Defensie worden geboden, is het de vraag of Defensie de voorbe-

reiding van de partners ook niet expliciet als taak op zich moet nemen.

Een gevolgtrekking is ook dat bij de evaluatie van hun missie door de organisatie alleen de militairen worden betrokken. De partners van de uitgezonden militairen worden daarvoor niet uitgenodigd, ondanks het feit dat daaraan wel een grote behoefte bestaat. Dit gebrek aan betrokkenheid bij de evaluatie zou niet alleen kunnen leiden tot onvrede bij de partners, maar kan ook negatieve invloeden hebben op de uitgezonden militair. Het is, met het oog op verdere uitzendingen, belangrijk zich dit laatste te realiseren.

Ten slotte kunnen wij vaststellen dat militairen niet of nauwelijks ervaren dat er iets met hun ervaringen wordt gedaan. Wanneer de defensieorganisatie de ervaringen van haar personeel niet oppakt, zal dat tot gevolg kunnen hebben dat demotivatie gaat optreden en het voor een tweede maal uitzenden van dezelfde militair met moeilijkheden gepaard zal gaan. Bij problemen of vragen moeten de militair en het thuisfront zelf initiatieven nemen voor het oplossen ervan. Vaak is de drempel om contact te zoeken te hoog, of men weet eenvoudig niet waar men eventueel zou kunnen aankloppen. Opeenhoping van kleine, vaak nietszeggende, problemen kan leiden tot één groot probleem. Dat kan worden voorkomen als Defensie de moeite neemt zelf eens wat van zich te laten horen. Dat zal velen een gevoel van verbondenheid kunnen geven.

Aanbevelingen

De resultaten van het onderzoek leiden tot het doen van een aantal aanbevelingen die een oplossing kunnen bieden voor het thuisfrontprobleem.

- Duidelijke voorlichting aan alle militairen en hun partners over de nieuwe aspecten van het beroepsmilitair zijn.
- Alle militairen zullen zich nu reeds moeten voorbereiden op een eventuele uitzending.
- Partners van uit te zenden militairen moeten serieus worden genomen. Een mogelijkheid om hieraan invulling te geven is de partners te betrekken

Literatuur

1. R.A. Holtmanns – *Thuisfrontproblemen binnen de KL als gevolg van uitzending* (eindstudie). KMA, Breda (1993).
2. J.A. van den Engh – *Het Nederlandse militaire gezin in West-Duitsland*. Boeijsing, Apeldoorn (1983)28.

bij de voorbereiding van de uitzending van hun partner en de evaluatie van diens uitzending.

- De defensieorganisatie moet af van het idee dat mensen met problemen wel contact met haar zullen opnemen. De organisatie moet zelf initiatief nemen om mensen te benaderen. Als voorbeeld kunnen de activiteiten worden genoemd, die bij de AAT worden toegepast. Het is aan te bevelen deze te evalueren met zowel de uitgezonden militair als zijn achtergebleven partner. Bij gebleken succes zou het een algemeen KL-beleid moeten worden.
- De thuisfrontdagen moeten niet op grote schaal worden georganiseerd maar regionaal of zelfs lokaal (bv. per kazerne). Daardoor kan personeel (militair of burger) van bv. de eenheid van de uitgezonden militair of kunnen hulpverleningsinstanties de achterban van uitgezonden militairen persoonlijker benaderen.
- De defensieorganisatie zal duidelijk moeten laten zien dat men de ervaringen van nu niet verloren laat gaan maar gebruikt voor de toekomst.
- Communicatiemogelijkheden tijdens een uitzending, bv. telefoon of fax, moeten worden uitgebreid waarbij niet alle kosten voor rekening van de militair moeten komen.

Slotwoord

Alle militairen krijgen in de toekomst te maken met uitzending. De organisatie heeft in het verleden niet bijzonder veel gedaan met de ervaringen van het personeel. In dit artikel zijn enkele aspecten aangehaald die speelden tijdens een van de eerste uitzendingen naar, vooral, Joegoslavië. Ik ben mij ervan bewust dat de hulpverlening en de aandacht voor het thuisfront thans grote aandacht krijgen. Het is zeker dat recent al enkele verbeteringen zijn ingevoerd. Wanneer dit de begeleiding van het thuisfront ten goede is gekomen, kunnen wij hierover alleen maar verheugd zijn.

Mijn dank gaat uit naar prof. dr. H.P.M. Jägers, decaan faculteit Militaire bedrijfskunde van de KMA, die mij bij de totstandkoming van dit artikel met raad en daad heeft bijgestaan.

3. W.J.A.M. Scheelen – Het militaire gezin. *Maatschappij en Krijgsmacht* 8(1986)(2)3.
4. J.M.A.M. Janssens – „Ogen” doen onderzoek, een inleiding in de methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Swets & Zeitlinger, Lisse (1988)40.

Naschrift van de redactie

Het voorgaande artikel is gebaseerd op gegevens, verkregen bij een onderzoek dat in 1992 en 1993 is gehouden. Inmiddels is het medio 1994 en dit tijdsverschil is reden geweest de KL Crisisstaf om commentaar te vragen. In het volgende zijn de belangrijkste punten uit dit commentaar weergegeven, waarbij blijkt dat de KL een aantal opmerkingen inmiddels ter harte heeft genomen.

In het artikel is de definitie van een „militair gezin” gehanteerd, zoals Van den Engh in zijn boek *Het Nederlandse militaire gezin in West-Duitsland* heeft vermeld. Bedacht moet worden, dan ook een ruimere beschrijving mogelijk is, waardoor ook een echtpaar met een zoon, die militair is, hieronder kan worden begrepen.

Inmiddels is door de KL een aantal maatregelen genomen t.b.v. zowel de achterblijvende relaties, alsook de militair zelf. Zo is in februari 1993 een *Thuisfrontcomité KL* (TFC-KL) opgericht; maandelijks wordt een *Nieuwsbrief Vredesoperaties* uitgegeven: op elke eerste zaterdag

van de maand wordt een regionale contactdag gehouden in een PMT of op een kazerne; de militair die aangewezen is voor uitzending krijgt een informatiebundel toegezonden; zowel voorafgaande aan als tijdens de opleiding worden informatiedagen gehouden en tijdens de uitzending wordt een telefooncirkel in stand gehouden, waardoor „thuisfronters” met andere lotgenoten kunnen bellen. De mening van een belangrijk deel van het thuisfront, dat „de defensieorganisatie niet voldoende aandacht besteedt aan de achterban”, lijkt dus niet meer juist. Inmiddels is bij DOKL een sectie opgericht die zich bezighoudt met *lessons learned*. Verwacht mag worden dat de ervaringen niet alleen worden opgetekend, maar dat ook iets ermee zal worden gedaan.

Ten slotte wordt opgemerkt, dat weliswaar een aantal inconvenienten, verbonden aan het verblijf in het gebied van inzet d.m.v. een toelage is „afgekocht”, maar dat daarnaast, voor zover mogelijk, ook middelen voor ontspanning ter beschikking zijn gesteld. Zelfs bij kleine detachementen beschikt men over satelliet-antennes, kleuren-tv's, radio-recorders, e.d.

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de *Militaire Spectator* blijven ontvangen?
Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 40,- per jaar; buitenland f 50,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens regelmatig „Mars in Cathedra”.

Meldt u als lid bij de secretaris: Donkslagen 22, 4823 KE Breda

Ph.W.E. Whittle

kapitein-vlieger van de Koninklijke luchtmacht

SAR: redders binnen en buiten de KLu

In de Koninklijke luchtmacht gebeurt momenteel veel op helikoptergebied. Na een lange periode van rust op het „helifront” wordt er in de KLu, in elk geval bij de nodige directies, dagelijks gesproken over de invoering van nieuwe dan wel nieuw aan te schaffen helikopters. Het gros van deze helikopters zal worden ingedeeld bij de Groep Helikopters (GpH). Daarnaast heeft de Koninklijke luchtmacht de beschikking gekregen over nieuwe Search-and-rescue (SAR)-helikopters. Met de invoering van een nieuw transportmiddel als de reddingshelikopter Agusta AB-412SP lijkt het mij een goed moment aandacht te schenken aan de SAR als bijzondere helikoptereenheid binnen de KLu. Ik begin met de oprichting van de SAR eind jaren '50 en loop chronologisch de jaren door tot 1994. Verder behandel ik kort de wisseling van helikoptertypes en aanpassingen van de taakstelling. Ik ga wat dieper in op de nieuwe SAR-helikopter AB-412, in het bijzonder op enkele systemen ervan, en op het betrekkelijk unieke logistieke concept dat op deze nieuwe KLu-helikopter wordt toegepast.

Verleden

Eind 1958 besloot de KLu bij de Franse vliegtuigfabrikant Sud Aviation zes Alouette II helikopters aan te kopen, bestemd voor opsporings- en reddingswerk. Op 25 maart 1959 werden de eerste twee Alouettes van Frankrijk naar Ypenburg gevlogen, waar de nieuwe toestellen werden ingedeeld bij 298 Squadron als SAR/TAR (Search and rescue/Tactical air rescue)-vlucht. De taakstelling werd het opsporen en redden van vliegtuigbemanningen die noodgedwongen hun toestel hebben verlaten. Het accent van het operatiegebied lag – en ligt nog steeds – rond het Waddengebied, waar de NAVO-schietterreinen Vliehors op Vlieland en Noordvaarder op Terschelling zijn gevestigd. Een maand later, op 29 april 1959, werd de SAR/TAR-

vlucht met de Alouette II, gedetacheerd op Vlieland, operationeel.

Het eerste toestel, geparkeerd in de tuin van de toenmalige detachementscommandant van de Vliehorsrange, moest al op de eerste dag in actie komen. Twee F-84-Thunderstreaks waren met elkaar in botsing gekomen; één vlieger liet daarbij het leven, de ander werd door de reddingsheli opgepikt en naar Vlb Leeuwarden gebracht. De eerste SAR-actie was hiermee een feit. Van oktober 1961 tot en met oktober 1962 werden twee Alouettes met bemanning uitgezonden naar Nieuw-Guinea, waar men een volledige TAR-taak uitvoerde. Eenmaal terug in Nederland werd de SAR/TAR-vlucht uit de organisatie van het 298 Squadron genomen om als zelfstandige eenheid te opereren.

Alouette III

In 1967 werden de – inmiddels acht – Alouette II-helikopters vervangen door vijf grotere en snellere

HM de Koningin en ZKH Prins Bernhard maakten in 1962 een rondvlucht boven Nederland aan boord van een SAR-Alouette II, t.g.v. hun 25-jarig huwelijksjubileum

Sud Aviation SE-3160 Alouette III-heli's. Bij de Alouette II bestond de bemanning uit een vlieger en een boordmonteur, waarbij de vlieger de hoistinstallatie bediende. Bij de introductie werd de bemanning uitgebreid met een tweede boordmonteur, waarbij een de hoistinstallatie bediende en de ander als redder fungeerde: de functie van boordmonteur-redder (BMR) was geboren.

In 1968 werd de SAR-vlucht van Ypenburg naar Soesterberg verplaatst. De TAR-taak viel weg: luchtfotografie nam deze plaats in. Tevens werd de SAR officieel aangewezen om transportvluchten t.b.v. leden van het Koninklijk Huis uit te voeren. In 1977 raakte de SAR deze taak helaas kwijt, aangezien de eenheid door reorganisatie en praktische overwegingen werd verplaatst naar Vlb Leeuwarden, vanwaar zij tot op de dag van vandaag opereert.

Vaste kamercommissie

In 1991 kwam het voortbestaan van de SAR-vlucht even in gevaar. Van politieke zijde werd eraan getwijfeld op de uitvoering van SAR-taken wel bij de Koninklijke luchtmacht moest berusten. De vaste kamercommissie voor Defensie bracht daarom eind dat jaar een bezoek aan de SAR op de Vlb Leeuwarden om zich uitvoerig te laten informeren over de werkwijze van deze eenheid. Zij was daarbij in het bijzonder geïnteresseerd in de inzet en werkwijze van SAR-helikopters t.b.v. het patiëntenvervoer. Na het hieraan gekoppelde bezoek aan Terschelling, waarbij de „Waddenburgemeesters” het belang van het voortbestaan van patiëntenvervoer door de KLu benadrukten, bevestigde de vaste kamercommissie dat de SAR in zijn huidige vorm moest blijven bestaan.

Nieuwe heli's

In december 1991 werd besloten de vier verouderde Alouettes (één heli was in 1971 bij een ongeval verloren gegaan) te vervangen door drie nieuwe heli's. Bijna een jaar later (oktober 1992) besloot de staatssecretaris van defensie tot de aanschaf van het type AB-412SP van de Italiaanse firma Agusta.

Op 1 februari 1994 kwam het eerste toestel aan op de Vlb Leeuwarden.

De Alouette III: het werkpaard van de SAR van 1967 tot 1994

Huidige takenpakket

Voor de SAR-vlucht geldt de volgende taakomschrijving.

Primair: een SAR-helikopter op 5 minuten standby vanaf Vlieland, tijdens de openstellingstijden van de NAVO-schietgebieden op Vlieland en Terschelling en het Air-to-air-gebied noord van Terschelling gedurende de diensturen om in nood verkerende vliegers in Noord- of Waddenzee op te sporen en te redden.

Secundair: een SAR-helikopter op 1 uur stand-by op de Vlb Leeuwarden t.b.v. het patiëntenvervoer van een van de Waddeneilanden naar een ziekenhuis op het vasteland. Tevens staat deze heli stand-by voor inzet als „reserve-5-minuten-heli”.

Additioneel:

- foto-opdrachten t.b.v. de fotovlucht Soesterberg in opdracht van DOPKLu/AH;
- algemene transportopdrachten, die kunnen variëren van lokale transportvluchten in opdracht van commandant Vlb Leeuwarden t.b.v. de eilanden/ranges, tot vluchten in opdracht van DOPKLu/AH;
- inzet bij rampen, calamiteiten enz. in opdracht van DOPKLu/AH.

Stand-by eilanden

Iedere werkdag staat er een SAR-helikopter stand-by t.b.v. de al eerder genoemde Air-to-ground-schietgebieden op Vlieland en Terschelling en het Air-to-air-gebied noord van de Waddeneilanden. Deze heli kan, tijdens de dagelijkse operaties bij daglicht, vanaf zijn locatie op Vlieland bij alarmeringen reageren. Na een alarmering, gegeven door de vuurleiders van de schietgebieden, kan de SAR-heli binnen 5 minuten starten om zo snel mogelijk jachtvliegers in nood uit zee te redden.

Patiëntenvervoer

Sinds de eerste patiëntenvlucht in 1961 is deze „service-op-vrijwillige-basis” uitgegroeid tot een van de taken van de SAR. Door een stand-by-regeling, waarbij de bemanning 24 uur per dag per semafoon bereikbaar is, wordt gegarandeerd dat binnen een uur een helikopter t.b.v. het patiëntenvervoer *airborne* is. De helikopter komt gemiddeld twee tot drie keer per week in actie.

AB-412 operationeel

Operaties met de Alouette hadden veel beperkingen op het gebied van o.a. capaciteit en range. Daarnaast had deze éénmotorige heli, behalve een draagbare GPS, geen navigatiehulpmiddelen en er kon slechts onder visuele vliegomstandigheden worden gevlogen. Met het in gebruik nemen van de AB-412 is het uitvoeren van de SAR-taak beduidend professioneler geworden. De bemanning, bestaande uit twee vliegers, een hoistoperator en een redder, heeft nu een helikopter die de eerder ge-

Aankomst Agusta AB-412SP op Vlb Leeuwarden

noemde nadelen niet heeft. De vliegers hebben met de AB-412 de beschikking gekregen over een geavanceerde helikopter. Diverse hulpmiddelen zijn geïnstalleerd om de werklast gedurende de vlucht te verminderen. Een kleine opsomming van deze hulpmiddelen zal dat verduidelijken.

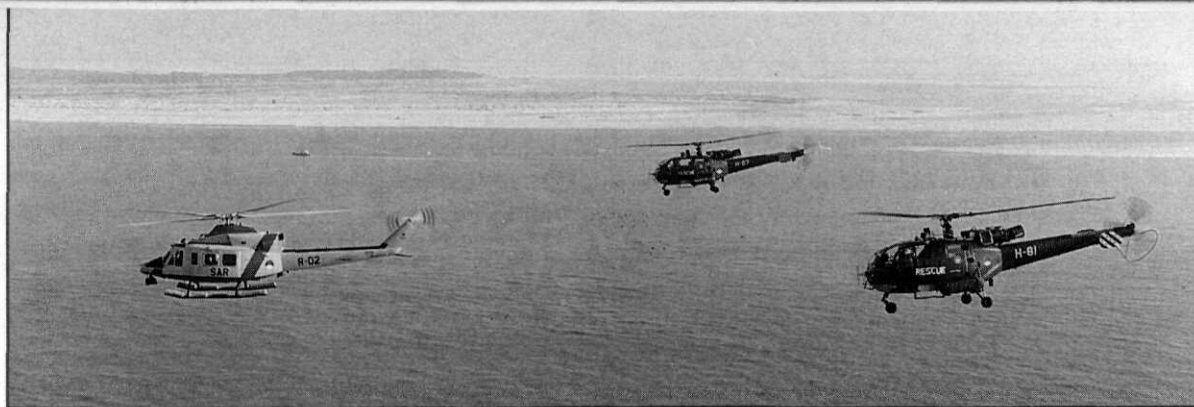
Systemen AB-412

Een van de belangrijkste systemen is het zgn. Automatic flight control system (AFCS), een drie-assig stabilisatiesysteem dat gedurende de vlucht geheel of gedeeltelijk de besturingsorganen van de helikopter kan overnemen. Verder zijn er diverse navigatiehulpmiddelen als ILS, VOR/DME en TACAN waarmee o.a. bij instrumentvliegcondities (IFR) naderingen op vliegvelden kunnen worden gemaakt. Een navigatiecomputer van het type RACAL NAV2 die zijn gegevens o.a. verkrijgt van de Doppler en GPS, geeft de vliegers bijzonder veel informatie m.b.t. de positie gedurende de vlucht. Aan boord is een Flight director (FD), die tijdens de vlucht een koppeling kan maken tussen de AFCS dan wel de RACAL navigatiecomputer. Dat maakt het zelfs mogelijk om bv. tijdens reddingsacties automatisch bepaalde zoekpatronen uit te voeren. Dit alles met een helikopter waarvan de vliegtijd ca. twee uur en drie kwartier bedraagt, geeft de SAR de mogelijkheid inzetbaar te zijn binnen een straal van ca. 150 zeemijlen. Voor de hoistoperator en redder staat een betrekkelijk grote ruimte ter beschikking waar zonder al te veel problemen de SAR-uitrusting kan worden opgeborgen. In de configuratie voor het patiëntenvervoer, waarbij i.p.v. een monteur een verpleger meegaat, is voldoende ruimte om een brancard te plaatsen.

Medische apparatuur, grotendeels betaald door het ministerie van WVC, is aanwezig om de patiënt gedurende de vlucht adequaat te verzorgen.

AB-412 logistiek

Logistiek gezien heeft de ingebruikneming van de AB-412 nogal wat consequenties. Naast het normale gebruikersonderhoud door de SAR, werd het hoger onderhoud van Alouettes uitgevoerd door resp. de Groep Helikopters op Vlb Soesterberg en het Depot mechanisch vliegmaterieel op Vlb Woensdrecht. Bij klachten op de lijn kon worden teruggevallen op de ervaring en eventueel assistentie van

Gaande en komende helikopters boven het werkterrein

de GpH. Daarnaast vond de bevoorrading plaats via de reguliere KLu-kanalen. Met het in gebruik nemen van de AB-412 en gelet op het relatief kleine aantal van dit type in gebruik bij de KLu kan daar logischerwijs nu geen sprake van zijn. Het onderhoud aan de AB-412 bestaat uit het zgn. „niveau A”- en „niveau-B”-onderhoud. Het „niveau A”-onderhoud wordt uitgevoerd door de SAR zelf en beslaat al het preventieve onderhoud, in principe *on-equipment* tot en met de 600-uurs. Laatstgenoemde inspectie komt per helikopter gemiddeld eens in de twee jaar voor. Dit betekent in vergelijking met het Alouette-tijdperk een enorme toename van de onderhoudsinspanning voor de SAR. Het „niveau B”-onderhoud wordt uitbesteed aan een civiel Nederlands bedrijf.

De bevoorrading van niet KLu-gevoerde artikelen van de AB-412 geschiedt rechtstreeks door civiele bedrijven. Hiertoe zijn raamcontracten met Agusta en Pratt & Whitney Canada afgesloten, die een overzicht bevatten van alle artikelen die door SAR rechtstreeks kunnen worden besteld. Slechts in die gevallen waarbij een artikel niet op de lijst voorkomt of het orderbedrag een bepaalde financiële limiet overschrijdt, is vooraf toestemming van Dienst Materieel KLu benodigd.

Ondersteuning Agusta

Ter ondersteuning van de logistieke activiteiten van de SAR is in het contract met Agusta voorzien in de aanwezigheid van een zgn. „Logistic representative” (Log rep). Deze Log rep is een vertegenwoordiger van Agusta en staat de eerste twee jaar het Hoofd SAR-onderhoud (HSO) en de technici met raad en daad terzijde. Aanvullend kan gedurende zelf door de C-SAR, in deze de HSO, te bepalen perioden ook nog een beroep worden gedaan op een „Technical representative” (Tech rep) om

bij meer helikopter-technische aspecten te assisteren. Administratief worden de logistieke activiteiten van onderhoud en bevoorrading ondersteund door een speciaal computerprogramma. Het geheel van al deze logistieke processen is vastgelegd in het Logistic support plan.

Toekomst

Meer mogelijkheden

Alhoewel de taakstelling ongewijzigd is, zijn met het in gebruik nemen van de AB-412 de mogelijkheden voor de SAR beduiden toegenomen. Zo kunnen SAR-helikopters voor wat betreft additionele taken goed worden ingezet voor bv. transportvluchten (o.m. Koninklijk Huis) aangezien capaciteit, vliegtijd en comfort aanzienlijk zijn toegenomen.

E.e.a. blijft overigens afhankelijk van de inzetbaarheid van de derde SAR-helikopter. Tevens bestaat de behoefte bij het Kustwachtcentrum in IJmuiden om, binnen de bestaande afspraken, meer gebruik te maken van SAR-reddingshelikopters. Een mogelijkheid die overigens binnen de nu geldende alarmeringsregeling van de SAR goed is uit te voeren, aangezien er op elk uur van de dag een of meer heli's stand-by staan voor de eerder genoemde reddings- en patiëntenvervoertaken. Ook vanuit de gezondheidszorg binnen en buiten de regio Friesland komen geluiden om de medisch goed geoutilleerde AB-412 meer te gebruiken dan alleen voor reguliere „Wadden-patiëntvluchten”. Dat zou een verruiming vergen van het convenant tussen het ministerie van defensie en het ministerie van WVC alvorens dit in de praktijk kan worden uitgevoerd. Kortom, de Koninklijke luchtmacht kan met de invoering van zijn nieuwe SAR-helikopters de militaire en maatschappelijke veelzijdigheid van deze KLu-eenheid alleen nog maar verder versterken.

ir. J. van Dijke, ir. L.P. Booman en ing. J.H.J. Roosenboom

resp. kolonel en majoor van de technische staf, medew. DMKL, Afd. Informatiesystemen

Wapen(system)simulatoren

Enkele ontwikkelingen

(2, slot)

In het eerste deel van dit artikel (zie vorig nummer) zijn enkele lopende KL-simulatorprojecten behandeld. Kenmerk van deze simulatoren is dat het gaat om zg. *stand alone*-systemen: er is geen koppeling via een netwerk mogelijk voor het maken van een complete gevechtsumgeving. Het beschikken over een dergelijke capaciteit zou perspectieven kunnen bieden voor een zo realistisch mogelijk *indoor* opleiden en trainen van personeel op alle opleidingsniveaus.

Het te velde oefenen zal nooit volledig achterwege kunnen blijven, ook niet bij het optimale gebruik van *indoor*-trainingsfaciliteiten. Het probleem bij *outdoor*-training is echter dat de resultaten niet ondubbelzinnig kunnen worden vastgesteld en dat het in bepaalde situaties onmogelijk is achteraf aan te tonen waarom het fout is gegaan. Verdere ontwikkelingen op informatietechnologiegebied en het toepassen van netwerken bieden evenwel mogelijkheden om oefeningen te velde beter te gaan evalueren, waarmee de professionaliteit sterk wordt verhoogd. In dit afsluitende deel wordt nader ingegaan op ontwikkelingen van simulatornetwerken en daarmee in verband te brengen *outdoor*-trainingsfaciliteiten.

„Genetwerkte” simulatoren

Simnet

In de jaren '70 is in de Verenigde Staten een ontwikkeling gestart voor het koppelen van interactieve simulatoren. In 1984 sloot US Army zich aan bij het project *Simulation Networking* (Simnet), waarmee werd beoogd een complete gevechtsumgeving voor wapensysteemsimulatoren te maken. Dat heeft ertoe geleid dat vanaf 1986 tien tactische bataljons *indoor*-trainers bij US Army zijn ingevoerd, waarvan er enkele over grote afstanden via zg. *long haul*-netwerken aan elkaar zijn gekoppeld.

De *indoor*-trainers zijn alle geleverd door BBN. Deze ontwikkeling heeft bij de Bundeswehr geleid tot het zg. *Ausbildungsgerät Panzertruppe* (AGPT). Daartoe zijn drie *mock-ups* van Leopard 2-tanks opgesteld in shelters, met daarbij een instructeursruimte. Via ptt-lijnen bestaat de mogelijkheid tot vernetting met de elders in Duitsland opgestelde AGPT'n.

Beoogd wordt de koppeling met andere simulatoren te realiseren, zodat het gevecht van verbonden wapens kan worden gesimuleerd. Eén AGPT-systeem kost ca. f 14 mln.

Voor de koppeling van de basiselementen (groep, peloton, compagnie) is gebruik gemaakt van het software-protocol Simnet van BBN. De beeldpresentatie wordt verzorgd met CGI-technieken. Belangrijk kenmerk van deze *indoor*-trainer is dat hij – evenals de Amerikaanse bataljonstrainers – een *moving eye*-capaciteit heeft, d.w.z. dat men zich als speler continu door het terrein kan verplaatsen.

Een nadeel van Simnet is dat ongelijksoortige simulatoren, afkomstig van verschillende fabrikanten, praktisch niet zijn te integreren en interoperabel te maken. Voorts worden de mobiliteit en interactie van wapensystemen meer en meer als „te beperkt” ervaren als gevolg van de voortgaande software-ontwikkelingen in de tweede helft van de jaren '80.

DIS

Om tot de gewenste interoperabiliteit te komen, maar ook om op hogere niveaus dan een bataljon te kunnen trainen, werd in 1989 door US Army een opdracht verstrekt om een familie van standaarden te definiëren waarmee het mogelijk zou worden bestaande en nieuwe simulatoren in netwerken op te nemen. Deze conceptie heet *Distributed interactive simulation* (DIS). Voor het DIS-project is een groot

samenwerkingsverband opgericht, waarin ook onderzoeksinstituten en de industrie zitting hebben. In diverse werkgroepen worden communicatieprotocollen ontwikkeld en regels opgesteld voor de interacties tussen alle simulatoren op het virtuele gevechtsveld.

Onlangs is DIS-versie 1.0 tot IEEE-standaard verheven, waarmee dus ook een link naar de industrie is gelegd. (IEEE = Institute of Electrical and Electronic Engineers). Er moeten nog veel afspraken worden gemaakt en zo mogelijk in standaarden vastgelegd. Overigens worden de DIS-protocollen niet alleen voor simulatoren ontwikkeld.

In een zg. horizontale expansie streeft het samenwerkingsverband naar omvatting van andere functionele gebieden zoals C³I, EOVS en logistiek. Dat levert natuurlijk veel extra knelpunten op, waarvan de implicaties nog nauwelijks zijn te overzien. Het is nog niet volledig duidelijk of DIS voor simulatoren in voldoende mate zal beantwoorden aan de vraag naar voldoende „verticale expansie” om te komen tot *joint theatre*-oefeningen, waarbij men (tien)duizenden entiteiten (voertuigen, wapensystemen, enz.) in één scenario wil laten participeren.

In 1995 dienen vier demonstraties te worden gegeven waarbij de bruikbaarheid van DIS wordt aangetoond, o.a. voor parameters voor tankbestrijding, het opbouwen van een gevechtsveld en die voor de inzet van helikopters. Voor dit ambitieuze programma had het projectbureau aanvankelijk \$ 70 mln per jaar ter beschikking. Vanaf 1994 is dit bedrag gereduceerd tot \$ 40 mln.

De eerder genoemde DIS-versie 1.0 dient als basis voor het realiseren van het Amerikaanse *Combined arms tactical trainer* (CATT)-project.

CATT

De CATT is een familie van genetwerkte interactieve simulatoren om te oefenen van team- tot en met brigadeniveau. De CATT bestaat uit de volgende deelsystemen.

- a. *Close combat tactical trainer* (CCTT) voor cavalerie en infanterie,
- b. *Fire support combined arms tactical trainer* voor vuursteuneenheden.
- c. *Engineer combined arms tactical trainer* voor genie-eenheden,

d. *Air defense combined arms tactical trainer* voor de luchtverdediging,

e. *Aviation combined arms tactical trainer* voor helikoptereenheden.

Behalve in de VS wordt de plaatsing van simulatoren voorzien in Zuid-Korea en Duitsland, deels in vaste, deels in mobiele opstellingen. Het netwerk van CATT is dus wereldomvattend.

De niet door bemande simulatoren geleverde handelingen van eigen en vijandelijke eenheden worden volledig gegenereerd door computers of met zg. Safor-stations (*Semi-automated forces*), waarmee handmatig in sterkte en samenstelling variërende eenheden binnen de gevechtsongeving kunnen worden bestuurd.

Eind 1992 is een bestelling geplaatst voor 49 CCTT prototype-systemen. Het CCTT-programma omvat in totaal ongeveer 500 *mock-ups*, en heeft een financiële omvang van meer dan \$ 400 mln. Volgens planning zal de CCTT als eerste CATT-deelsysteem vanaf augustus 1998 worden ingevoerd.

Zoals uit het voorgaande valt op te maken zullen de ontwikkelaars vele problemen moeten oplossen: harmonisering van alle relevante DIS-normen, ontwikkelingen van alle elementaire gevechtskrachtmodulen, koppelen daarvan tot hogere niveaus, inbrengen van gevechtsondersteunende logistieke aspecten, het ontwikkelen van het aspect luchtsteun en de interrelaties daarvan met grondtroepen, enz. Daaraan kunnen nog de doorlopende software-inzichten en -ontwikkelingen worden toegevoegd, waardoor reeds ingeslagen wegen wellicht weer moeten worden verlaten.

Positie KL

Het moge duidelijk zijn dat de ontwikkeling van de volledige CATT financieel zeer omvangrijk is (in de orde van ten minste f 2 mld). Het ligt dus niet voor de hand dat de KL direct aansluiting zoekt bij een dergelijk programma.

Naar alle waarschijnlijkheid zullen echter CATT-elementen beschikbaar komen waarvan de KL op termijn praktisch gebruik zou kunnen maken. Daarbij wordt gedacht aan een Tactische Indoor Simulator (Tactis), voor het bataljonsniveau en de koppeling van één of meer Tactis'n aan een verbeterde (d.w.z. ook koppelbare) Kibowi-staftrainer. Met de huidige stand van de techniek is het nog niet moge-

lijk echte *real time*-systemen, zoals PVT en Tactis, fysiek zonder belangrijke beperkingen te koppelen aan „trage” systemen zoals staftrainers.

Tactis

De Tactische Indoor Simulator is in feite een koppeling van verscheidene PVT's. Hij kan ook dienen voor de opleiding van alle commandanten in het bataljon/team en worden benut als Commandanten Gevechtstrainer (CGT). In deze laatste situatie is het evenwel nodig dat alle PVT's beschikken over een *moving-eye*-optie om het bewegende gevecht te kunnen simuleren. Daarbij zijn dan wel de discrepanties tussen DGI- en CGI-technieken aan de orde v.w.b. natuurgetrouwe weergave van beelden en flexibiliteit bij zeer dynamische situaties. Dat vereist een nadere ontwikkeling waarbij beide beeldpresentatietechnieken optimaal moeten worden gecombineerd.

De eventuele invoering bij de KL van genetwerkte simulatoren zal veel geld gaan kosten. Zo kost een „optimale” PVT met *moving eye*-optie ca. f 10 à 15 mln.

Het tactische voorschrift onderscheidt de volgende meest voorkomende team-samenstellingen: 122 (1 tankpeloton, 2 infanterie- en 2 antitankpelotons), 310 en 210. Om een team te kunnen „bouwen” in elke combinatie zijn dus reeds 7 PVT'n nodig (322). Als rekening wordt gehouden met vernetting van deze PVT's en diverse aanvullende behoeften – zoals waarnemers voor artillerie en mortieren en gevechtshelikopters – is een totale investering te voorzien van veel meer dan f 100 mln.

Om een idee te geven van de mogelijke exploitatiekosten bij het gebruik van *indoor*-simulatoren het volgende. Bij complexe, technisch hoogwaardige simulatorsystemen wordt voor planningsdoeleinden rekening gehouden met exploitatiekosten gedurende de *life of type* (LOT) van ca. 10% van de totale investeringskosten. Bij Tactis zou dan kunnen worden gedacht aan f 20 mln over een LOT van 10 jaar. Daarbij is geen rekening gehouden met kosten voor personeel en infrastructuur. Ter indicatie: voor de directe kosten van een bataljonsoefening te velde (zg. *full troop exercise*) op een geschikt oefenterrein in Noord-Duitsland geldt een richtbedrag van f 8 mln.

Outdoor-training

Met de besproken simulatoren is het steeds beter mogelijk militairen *indoor* onder uiteenlopende (tactische) omstandigheden op te leiden en te trainen. Het werkelijke optreden wordt echter nog altijd het best benaderd met oefeningen te velde. De verwachting is dat dit ook in het naderende *virtual reality*-tijdperk zo zal blijven. Volgens de gangbare inzichten is het *outdoor* trainen pas echt effectief wanneer de scala aan *indoor*-mogelijkheden grotendeels is benut.

Duelsimulatoren

Ter ondersteuning van veldoefeningen beschikt de KL over Miles duelsimulatoren. Dit *Multiple integrated laser engagement system* bestaat uit laserzenders en -ontvangers, bevestigd op/aan wapensystemen, voertuigen en personeel. Bij het afvuren van een wapen wordt een gecodeerde laserstraal uitgezonden. Het aangestraalde doel is voorzien van detectoren, zodat het infrarode licht kan zorgen voor een *near miss* of *kill*. Het raken en uitschakelen wordt kenbaar gemaakt met akoestische en optische signalen (een irritante piepton, resp. een helder zwaailicht).

Miles is *eye safe* en gebaseerd op *one way*-lasertechniek. Dit betekent dat zg. negatieve leereffecten optreden; er wordt namelijk geen rekening gehouden met de ballistische eigenschappen en aanvangssnelheid van de munitie. Hierdoor moeten de schutters de tijdens de schietopleiding aangeleerde *drills* gedeeltelijk negeren. Voordelen van de gebruikte techniek zijn met name de eenvoud en de daaraan gerelateerde, relatief lage, prijs per (deel)systeem. In de praktijk blijkt het „Miles-concept” zeer goed te voldoen: het tactische optreden wordt veel realistischer beoefend.

Een alternatief voor Miles duelsimulatoren is het BT 46-systeem van Saab, opvolger van het systeem BT 41 dat bij de KL in gebruik is als schietsimulator voor de YPR 25 mm. Beide Saab-systemen maken gebruik van *two way*-lasertechniek, zodat negatieve leereffecten worden vermeden. Bij beproevingen, enkele jaren geleden, is gebleken dat de BT 41 onvoldoende robuust was voor veldoefeningen. Sindsdien zijn verbeteringen aangebracht. Van beide systemen zijn echter nog geen harde ge-

gevens bekend over de betrouwbaarheid te velde. De veel hogere aanschafprijs van Saab-systemen t.o.v. Miles wordt als belangrijkste nadeel gezien. Voorts is het gebruik van Saab-systemen minder aantrekkelijk vanwege de grotere complexiteit en het feit dat meer aanpassingen op de wapensystemen nodig zijn.

In 1992 zijn Miles duelsimulatoren voor gevechtseenheden bij ILk ingestroomd. Het gaat om de uitrusting voor vijf teams, geschikt voor Leopard, YPR/25 mm, YPR/Tow, Dragon, Carl Gustav, MAG en FAL. Het personeel wordt daarbij voorzien van DREMs (detectorriem enkele man). Totale aanschafkosten: ca. f 7 mln. De systemen zijn voor het overgrote deel in beheer bij de Oefen- en Schietstaf Lauwersmeer (OSSLM).

De producent van Miles heeft intussen een opvolgend systeem op de markt gebracht, t.w. Miles-2. Vooral op grond van ervaringen van de US Army met Miles zijn de simulatoren kwalitatief verbeterd (een langere batterij-levensduur, robuustere kabels, *built-in-test*-faciliteiten, enz.). Ook is het arsenaal aan systemen en mogelijkheden uitgebreid. Er zijn meer wapentypen beschikbaar en behalve *near miss* en *catastrophic kill* zijn ook effecten als *mobility kill*, *firepower kill* en *communications kill* realiseerbaar, afhankelijk van de plaats waar een treffer wordt geregistreerd en van het kwetsbaarheidsmodel van het wapensysteem. Nadeel van een realistische nuancering in de uitwerking van een treffer is evenwel dat een fysieke koppeling tussen de simulator en het wapensysteem moet worden gemaakt. Het meest van belang is de mogelijkheid Miles-2 te koppelen aan het *Global positioning system* (GPS) en zend- en ontvangapparatuur. Hiermee is Miles-2 geschikt voor het gebruik op een geïnstrumenteerd oefenterrein.

Geïnstrumenteerd oefenterrein (IOT)

Een oefenterrein wordt „geïnstrumenteerd” genoemd als de oefenende eenheden met geautomatiseerde elektronische hulpmiddelen kunnen worden gevolgd en/of kunnen worden beïnvloed. Het volgen van eenheden is nodig om het tactische optreden te beoordelen. Hiertoe worden voertuigen en eventueel ook personeel voorzien van GPS en een zender. Positie en status (vurend, uitgeschakeld, enz.) van wapensystemen, voertuigen en personeel kunnen aldus centraal worden geregistreerd. Het

verloop van het gevecht kan worden geanalyseerd met als doel een optimale evaluatie op alle betrokken niveaus. Het beïnvloeden van eenheden is mogelijk als de voertuigen en het personeel zijn voorzien van ontvangers. Hiermee kunnen dan ook de effecten van het gebruik van „indirecte” wapens (artillerie, mortieren) en nbc-middelen in aanmerking worden genomen.

Instrumentatie is nuttig voor oefeningen op teamniveau en hoger. Het eerste en tot dusverre enige operationele IOT in Europa is gesitueerd bij Hohenfels (nabij Neurenberg) en is eigendom van US Army. Het terrein meet ca. 160 km² en is als zodanig geschikt voor het manoeuvrerend optreden met een bataljon. In juli 1993 heeft 13 Mechbrig er als eerste Nederlandse eenheid kunnen oefenen, waarbij de instrumentatie van het IOT nog niet volledig was ingevoerd. Met deze oefening is bevestigd dat de faciliteiten in Hohenfels een grote meerwaarde hebben, met name door de professionele evaluatiemogelijkheden en de verkregen hoge participatiebereidheid van het oefenende personeel. De totale kosten van een oefening gedurende een week in Hohenfels bedragen ruwweg anderhalf maal de kosten van een week vergelijkbaar „conventioneel” oefenen in Noord-Duitsland.

US Army is momenteel bezig op grote schaal Miles-2 aan te schaffen en rust daarmee ook het IOT in Hohenfels uit. Dit betekent een verdere optimalisatie, waarbij de *control*-organisatie qua personele capaciteit enigszins kan worden beperkt.

Volledige automatisering wordt echter niet bereikt, omdat personeel nodig blijft voor het controleren (voorkomen van vals spelen) en begeleiden van de oefenende eenheden, het analyseren van het gevecht, de voorbereiding van de evaluatie, enz.

Bij de Bundeswehr bestaan plannen voor het, vanaf 1995, inrichten van een IOT ten noorden van Magdeburg. Het gaat daarbij om de Letzlinger Heide (opp. ca. 200 km²), al sinds jaar en dag een militair terrein: bij de Wehrmacht voor munitieproefing en sinds de Tweede Wereldoorlog tot april 1994 als schiet- en oefenterrein van Russische troepen.

Op een dergelijk groot terrein zouden twee versterkte eenheden van bataljonsgrootte moeten kunnen worden geoefend, waarbij één als oefenvijand optreedt. Door de mogelijkheid van simulatie van indirect vuur, mijnhindernissen, nbc-strijdmiddelen en EOY-middelen wordt beoogd het gevecht

van verbonden wapens in *optima forma* te kunnen beoefenen.

Een coördinatie- en analysecentrum vormt een sleutelfunctie bij het oefenen op een IOT, niet alleen voor het bewaken en waarnemen van het verloop van de oefening, maar ook voor het sturen van de gesimuleerde storende invloeden op het gevecht en het verzamelen van gegevens over de oefenresultaten voor analyse en evaluatie.

Voor het oefenen van een eenheid van compagniesgrootte denkt de Bundeswehr als personele sterkte 410 man nodig te hebben; voor een eenheid van bataljonsgrootte zou dat reeds 1500 man zijn. Dit alles zonder dat er een oefenvijand is, maar wel incl. waarnemers te velde. Voor de instandhouding van een IOT schat men de benodigde personele sterkte op ca. 200 man.

De basiselementen van het *Gefechtsübungszenrum* zoals beoogd door de Bundeswehr zijn in afb. 5 geschetst. Daaruit valt af te leiden dat de inrichting van een IOT een sterk multidisciplinair technisch karakter heeft.

De kern van de gesimuleerde wapens wordt gevormd door Saab duelsimulatoren voor wapensystemen. Voor de individuele man moet nog een keuze worden gemaakt, omdat de geteste *two-way*-lasersimulatoren niet goed hanteerbaar zijn. Het zal de nodige technische problemen geven om de Saab- en bv. Miles-systemen interoperabel te maken. Hierin schuilt dan ook het probleem om de KL (met Miles) t.z.t. op een *Bundeswehr*-IOT te laten oefenen, al dan niet in multinationalaal verband. Bovendien gelden er beperkingen voor het optreden van niet-Duitse NAVO-eenheden op voormalig DDR-gebied.

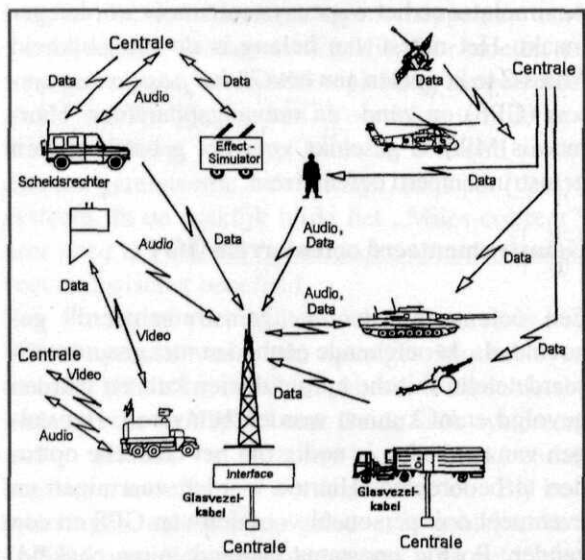
Over de kosten van het volledig inrichten van een IOT door de Bundeswehr zijn slechts weinig gegevens bekend. Met zeer globale schattingen komt men al snel tot een ordegrrootte van *f* 1 mld. In hoeverre de plannen van de Bundeswehr op de Letzlinger Heide zullen worden verwezenlijkt is onduidelijk. Daarbij spelen niet alleen de verwachte hoge investerings- en exploitatiekosten een rol; ook discussies „van deze tijd” hebben daarop invloed, zoals op wiens kosten dit terrein zal worden schoongemaakt en of de Letzlinger Heide na 60 jaar intensief gebruik nog wel een militaire bestemming moet blijven houden.

De KL blijft zich voorshands richten op het gebruik van Hohenfels als IOT. Om aansluiting te vinden

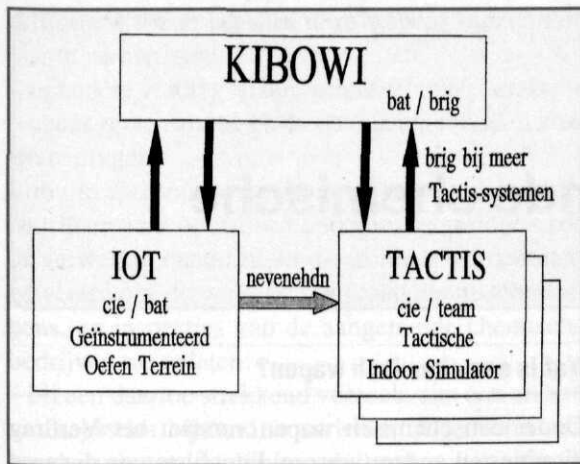
bij het omschakelen door US Army op Miles-2 zullen studies worden geïnitieerd. Daarbij zal tevens de mogelijkheid worden gezien eigen instrumentatiefaciliteiten voor duelsimulatoren te verwerven, zodanig dat daarmee o.a. in Lauwersmeer in teamverband kan worden geoefend. Voorlopig wordt aangenomen dat de kosten voor een dergelijke uitbreiding van de KL-duelsimulatorcapaciteit ca. *f* 30 mln zullen bedragen.

Mogelijk netwerk

In afb. 6 is een koppeling geschetst tussen de Kibowi-staftrainer, één of meer Tactis'n en een IOT. Eerder in dit artikel, onder „Positie KL”, is reeds aangegeven dat Kibowi niet „fysiek” kan worden gekoppeld aan *real-time*-systemen zoals een PVT of Tactis. Dat zou daarom een aanpassing van de Kibowi-programmatuur vereisen, en wel zodanig dat gewijzigde situaties niet meer worden „berekend” maar worden „ingelezen”. De implicaties daarvan zullen waarschijnlijk ingrijpend zijn. Bij het schema van afb. 6 wordt nu gedacht aan de mogelijkheid de koppeling tussen Kibowi en één of meer Tactis'n te laten verzorgen door de *lower control*-functionarissen in Kibowi. In het geval van een divisiegeleide brigadeoefening zijn dat de bataljonscommandanten met hun staven. Er wordt gebruik gemaakt van de organieke verbindingsmiddelen, zowel voor de informatie-uitwisseling naar het spelersniveau in Kibowi (brigades) als de spe-

Afb. 5 De basiselementen van het Duitse *Gefechtsübungszenrum*

Afb. 6 Toekomstige koppelmogelijkheden tussen verschillende simulatoren

lers in de Tactis'n (teams). De informatiestroom van Tactis naar Kibowi (bv. voertuigverplaatsingen, uitval eigen en vijandelijke wapensystemen) zou wel „rechtstreeks” kunnen worden toegeleverd aan Kibowi. Dergelijke koppelingen zijn ook denkbaar tussen Kibowi en het IOT. De te oefenen niveaus kunnen natuurlijk worden aangepast.

Een fysieke koppeling tussen een geïstrumenteerd oefenterrein en een gesimuleerd gevechtsveld zoals in Tactis is slechts beperkt mogelijk. In de simulator wijkt het zicht in het terrein per definitie af van de werkelijkheid, zodat bv. vijandelijke voertuigen zich op het IOT en in Tactis niet identiek gedragen of worden weergegeven. Dit betekent dat er een ruimtelijke scheiding moet zijn tussen optredende eenheden op het IOT en in Tactis, wat het geval kan zijn bij neveneenheden.

Het is duidelijk dat de totale kosten om met het beschreven netwerk te kunnen werken hoger zullen zijn dan de som van de kosten van de afzonderlijke simulatoren. Voor een Tactis moet al worden gerekend met een bedrag van veel meer dan f 100 mln. Mochten de netwerkontwikkelingen dusdanige resultaten boeken dat het koppelen van Kibowi aan Tactis en aan een gehoord IOT tot de mogelijk-

heden zou gaan behoren, dan is duidelijk dat deze optie een fundamentele kosten-batenanalyse nodig zal maken.

Conclusies

De KL beschikt binnen een afzienbare tijdspanne over diverse interactieve simulatoren zoals de PVT-YPR, de KKWsim en de verbeterde Kibowi-staf-trainer. Daarmee is op diverse niveaus de professionaliteit van het personeel op een hoog niveau te brengen en te houden, waarbij de belasting van het milieu sterk wordt verminderd. Bij gebrek aan feitelijke gegevens kan slechts indicatief worden aangegeven dat de exploitatiekosten t.o.v. vergelijkbare *outdoor*-training lager zullen zijn.

De ontwikkeling die in de VS is gestart om te komen tot interactieve simulatornetwerken zal op termijn voor de KL van belang kunnen zijn voor het verkrijgen van een tactische *indoor*-simulatorcapaciteit voor het bataljonsniveau. Dit betekent dat deze ontwikkelingen zullen worden gevolgd, ook door FEL/TNO.

Omdat het *indoor* trainen niet alleenzalmakend is, blijft er hoe dan ook behoefte aan *outdoor*-training. De mogelijkheden daartoe met duelsimulatoren op een (gehuurd) geïstrumenteerd oefenterrein zijn aanwezig voor eenheden ter grootte van een versterkt bataljon. Nagegaan wordt of de dekking van de behoefte voor dergelijke *outdoor*-oefeningen in teamverband, te houden onder eigen KL-regie, haalbaar is. Daarbij is het van belang om Miles-2-uitrustingen te kunnen verwerven.

Ofschoon de ontwikkelingen op technisch gebied een enorme schaalvergroting van (interactieve) simulatiemogelijkheden lijken te gaan bieden, zullen de daaraan verbonden (investerings)kosten wel eens een drempel kunnen vormen voor toepassing bij de KL. Een blijvende kritische afweging van kosten en baten zal daarom nodig zijn bij het formuleren van nieuwe simulatorbehoeften.

dr. H.L. Boter

Adviseur Prins Maurits Laboratorium TNO

De Conventie betreffende chemische wapens

Het Verdrag betreffende een wereldwijd verbod op chemische wapens werd na ruim twintig jaar onderhandelen op 13 januari 1993 in Parijs voor ondertekening opengesteld. Van die gelegenheid maakten op dat moment 130 staten gebruik. Sindsdien is het aantal verdragsstaten gestegen tot 157. Deze eensgezindheid lijkt zonder weerga het uitgebalanceerde karakter van de Conventietekst te onderstrepen.

Het betreft hier het eerste multilateraal uitonderhandelde verdrag, dat voorziet in het uitbannen van een gehele categorie massavernietigingswapens onder een strikte en universeel toegepaste internationale controle. Tot nu toe deponeerden slechts acht van de genoemde staten hun instrumenten van ratificatie bij de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, die als depositaris van de Conventie optreedt. Het Verdrag zal 180 dagen na het deponeren van het 65ste instrument* van ratificatie in werking treden, maar niet eerder dan twee jaar nadat het voor ondertekening werd opengesteld.

Dat zal dus op z'n vroegst in januari 1995 het geval zijn. Deze periode wordt benut om de *Organisation for the prohibition of chemical weapons* (OPCW), die in Den Haag zal worden gevestigd, op poten te zetten. De *Chemical Weapons Convention* (CWC) houdt een verbod in op de ontwikkeling, productie, verwerving, opslag en overdracht en op het bezit en gebruik van chemische wapens; het regelt tevens de vernietiging van productiefaciliteiten en bestaande voorraden. Als gevolg van het grote aantal civiel chemische fabrieken en militaire installaties in de wereld en het relatieve gemak waarmee chemische strijdmiddelen kunnen worden geproduceerd, zijn de verificatievoorzieningen van de CWC nogal verstrekkend. De controle op de naleving van het Verdrag zal worden uitgevoerd door middel van een combinatie van kennisgevingen, routine-inspecties van opgegeven faciliteiten en uitdaginginspecties.

* document, akte.

Wat is een chemisch wapen?

Onder een chemisch wapen verstaat het Verdrag munities en andere verspreidingssystemen die speciaal zijn ontworpen om de dood, tijdelijke uitschakeling of blijvende schade van mens of dier te veroorzaken d.m.v. de inwerking van chemicaliën op levensprocessen. Een explosief als bv. trinitrotolueen (TNT) valt buiten de definitie: de schade wordt bij gebruik veroorzaakt door de brisante werking. De giftige chemicaliën en de producten waaruit ze worden gemaakt vallen eveneens onder de definitie van een chemisch wapen, tenzij ze zijn bedoeld voor activiteiten die niet door het Verdrag worden verboden. Ook apparatuur die wordt gebruikt in samenhang met de munities, zoals afvuur-systemen, wordt als chemisch wapen aangemerkt. De giftigheid voor planten wordt niet door het Verdrag gedekt, maar in de inleiding van de verdrags-tekst wordt het, volgens de principes van het internationale recht, bestaande verbod op het gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen als methode voor oorlogvoering onderschreven.

Verdragsverplichtingen

Verdragsstaten verplichten zich volgens artikel I van de verdragstekst onder geen voorwaarde ooit:

- chemische wapens te ontwikkelen, produceren, verwerven, op te slaan, bezitten of over te dragen;
- chemische wapens te gebruiken;
- voorbereidingen te treffen voor een militair gebruik van chemische wapens;
- hulp te verlenen bij, of aan te moedigen tot, activiteiten die verboden zijn bij het verdrag.

Daarnaast verplichten de verdragsstaten zich:

- kennis te geven van de chemische wapens die zij bezitten, inspecties ter controle van de opgegeven

informatie toe te laten en deze wapens binnen tien jaar te vernietigen;

– in andere verdragsstaten achtergelaten chemische wapens op te ruimen en de daaraan verbonden kosten te dragen;

– toe te zien op de kennisgeving door chemische bedrijven van door deze bedrijven geproduceerde of verwerkte chemicaliën die kunnen worden aangewend voor de vervaardiging van chemische wapens, en inspecties van de aangemelde chemische bedrijven toe te laten;

– bij een daartoe strekkend verzoek, aan een andere verdragsstaat bijstand te verlenen in de vorm van beschermingsmiddelen en adviezen in het gebruik ervan.

Opgave van chemische wapens en productiefaciliteiten

Artikel III van de verdragstekst bevat de kennisgevingsverplichtingen van de verdragsstaten t.a.v. chemische wapens, alsmede oude en achtergelaten chemische wapens. Chemische wapens die vóór 1 januari 1985 in zee zijn gestort of zijn begraven vóór 1 januari 1977 vallen buiten het kennisgevingsregime. Ook productiefaciliteiten voor chemische wapens dienen te worden opgegeven. In de opgaven, die de OPCW niet later dan 30 dagen na het in werking treden van de Conventie voor de betreffende staat moeten bereiken, dienen locaties en aantallen nauwkeurig te worden aangegeven, evenals een plan voor vernietiging. Ten slotte moeten gegevens over de oproerbestedingsmiddelen die de betreffende staat in bezit heeft worden overgelegd. Nederland bezit geen chemische wapens en valt derhalve niet onder de verplichtingen t.a.v. kennisgeving en vernietiging van chemische wapens.

Vernietiging van chemische wapens en productiefaciliteiten

De artikelen IV en V van de verdragstekst regelen in samenhang met de afdelingen IV en V van de verificatiebijlage de vernietiging van chemische wapens, inrichtingen voor de productie van deze wapens, alsmede de verificatie van de vernietiging. De toepassing van de bepalingen moet resulteren in een wereld die tien jaar na de in werking treding van het Verdrag vrij is van chemische wapens.

Beide artikelen hebben voornamelijk m.n. betrekking op de Verenigde Staten en de Russische Federatie, de enige verdragsstaten die hebben toegegeven chemische wapens te bezitten. Bij wijze van uitzondering kan, om redenen van technologische, financiële, milieutechnische of andere aard, een verlenging van de voor vernietiging voorziene periode tot een maximum van vijftien jaar worden toegestaan. Ook bestaat in uitzonderingsgevallen de mogelijkheid voormalige productie-inrichtingen voor chemische wapens te gebruiken voor onder de Conventie toegestane activiteiten. Deze uitzonderingsbepalingen werden op aandringen van de Russische Federatie in de verdragstekst opgenomen.

Toegestane activiteiten

Op grond van artikel II van het Verdrag zijn de volgende activiteiten met betrekking tot giftige chemicaliën en hun voorlopers toegestaan:

– onderzoeksdoeleinden, dan wel industriële, agrarische, medische, farmaceutische of andere vreedzame doeleinden;

– beschermingsdoeleinden, zijnde doeleinden die rechtstreeks samenhangen met de bescherming tegen giftige chemicaliën en chemische wapens;

– militaire doeleinden die niet zijn gericht op het gebruik van de giftige eigenschappen van chemicaliën als vorm van oorlogvoering;

– handhaving van de openbare orde, inbegrepen de bestrijding van binnenlands oproer.

Artikel VI van de verdragstekst in samenhang met de afdelingen VI-IX van de verificatiebijlage omschrijft een uitgebreid regime voor de controle van de chemische industrie en onderzoeksinstellingen d.m.v. kennisgevingen en inspecties op routinebasis. Uitgebreide kennisgevingsverplichtingen, zonder onderscheid naar de soort chemicaliën, zouden een onnodig hoge last voor de chemische industrie betekenen. Gekozen is voor een systeem waarbij chemicaliën in vier categorieën of lijsten zijn ingedeeld; naarmate een categorie chemicaliën meer gevaar oplevert om voor chemische oorlogvoering te worden gebruikt, wordt zij aan een strengere controle onderworpen. De last voor de chemische industrie werd tevens verlicht door het aanbrenge van kwantitatieve aanmeldingsdrempels, waardoor niet-relevante productie-installaties buiten de kennisgevingsverplichtingen en het controle-

regime kunnen blijven. Lijst-1-chemicaliën houden door hun grote giftigheid een groot risico in voor de doeleinden van het Verdrag, maar vinden nauwelijks civiele toepassing. Op deze lijst komen o.m. voor alle bekende zenuwgassen, diverse mosterdgassen en enkele sleutelvoorlopers voor de produktie van deze chemische strijdmiddelen. Lijst-2-chemicaliën houden een significant risico in voor de doeleinden van het Verdrag; sommige op deze lijst voorkomende chemicaliën hebben een beperkte commerciële toepassing. Een aantal lijst-2-chemicaliën is sleutelvoorloper van op lijst-1 voorkomende giftige chemicaliën. Lijst-3-chemicaliën houden een zeker risico in voor de doeleinden van het Verdrag. Een deel van de op lijst-3 voorkomende chemicaliën, zoals fosgeen en blauwzuur, worden op grote schaal in de chemische industrie gebruikt. De lijsten zijn niet bedoeld als een definitie van giftige chemicaliën of chemische wapens en kunnen, wanneer de verdragsstaten daartoe besluiten, worden gewijzigd. Het is bv. mogelijk dat in de toekomst een nieuw giftig chemicalie, als resultaat van toegestaan chemisch onderzoek, zal worden gevonden dat zal worden aangewend voor ingevolge het Verdrag verboden activiteiten. De vierde categorie van chemicaliën waarvoor een kennisgevingsverplichting geldt wordt gevormd door niet op de bovengenoemde lijsten voorkomende organische chemicaliën, indien daarvan meer dan 200.000 kg wordt geproduceerd. Voor fosfor-, fluor- of zwavelbevattende chemicaliën is deze hoeveelheid op minimaal 30.000 kg gesteld. Explosieven en koolwaterstoffen zijn van kennisgeving gevrijwaard.

De totale hoeveelheid van lijst-1-chemicaliën, die een verdragsstaat op enig moment voor onderzoek, medische, farmaceutische of beschermende doeleinden in bezit mag hebben, bedraagt maximaal 1000 kg. Eventuele produktie dient in een *single small-scale facility* plaats te vinden. De reactieven in deze faciliteiten mogen niet zijn ontworpen voor continuegebruik, terwijl de afmetingen niet boven bepaalde grenzen mogen uitkomen.

Nationale uitvoeringsmaatregelen

Artikel VII van de verdragstekst schrijft de verdragsstaten voor dat zij aan de uit het Verdrag voortvloeiende verplichtingen, conform hun natio-

nale rechtssystemen, uitvoering moeten geven. Zij dienen tevens een *nationale autoriteit* aan te wijzen als punt voor het contact met de Organisatie en andere verdragsstaten. Voor Nederland zal de minister van economische zaken worden aangewezen als *nationale autoriteit*. De minister zal verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van het merendeel van de verplichtingen die voor Nederland uit de verdragstekst voortvloeien. Hier worden de kennisgevingsverplichtingen bedoeld ten aanzien van niet verboden activiteiten in relatie tot lijst-2-stoffen, lijst-3-stoffen en andere niet op de lijsten voorkomende organische chemicaliën. Deze verplichtingen zullen consequenties hebben voor onder meer de Nederlandse chemische industrie en handel. Een belangrijk deel van de verdragsbepalingen richt zich op de vernietiging van chemische wapens en inrichtingen voor de vervaardiging van deze wapens.

De bepalingen hebben voor Nederland echter geen consequenties, omdat het niet over dergelijke wapens of inrichtingen beschikt.

Technische samenwerking en assistentie

De Conventie regelt in artikel X de bijstand aan verdragsstaten die met chemische wapens worden aangevallen of daarmee worden bedreigd. Een bepaling daarover werd opgenomen om het Verdrag aantrekkelijk te maken voor die staten in de wereld die een verhoogd risico lopen, met name de ontwikkelingslanden. Mocht dit streven naar een alle staten omvattende werking van het Verdrag succes hebben, dan kan deze bepaling op de duur zijn praktische betekenis verliezen: een aanval met chemische wapens is dan wel zeer onwaarschijnlijk geworden. In afwachting van deze ideale eindtoestand lijkt de bijstandsbepaling wel degelijk op haar plaats. De bijstand kan bestaan uit het beschikbaar stellen van uitrusting zoals detectie- en alarmeringsmiddelen, beschermende uitrusting, ontsmettingsapparatuur en ontsmettingsmiddelen, medische tegengiften en behandelingsmethoden, en van adviezen op het gebied van deze beschermingsmaatregelen. Om dit te kunnen verwezenlijken verplichten de Verdragsstaten zich financieel bij te dragen aan een te vormen fonds of in voorkomende gevallen bijstand te verlenen. Gezien de expertise t.a.v. beschermende maatregelen bij de krijgsmacht en TNO, ligt naar mijn mening voor

Nederland de tweede mogelijkheid meer voor de hand.

In de verdragstekst werd tevens een bepaling opgenomen dat het technisch secretariaat, op verzoek van een verdragsstaat en zonder dat er sprake is van een aanval met chemische wapens of een dreiging daarmee, expertise en bijstand ter beschikking zal stellen bij het opzetten van nationale programma's, gericht op de ontwikkeling en verbetering van de bescherming tegen chemische wapens.

Inwerkingtreding van het Verdrag

De geldigheid van de *Chemische Wapen Conventie* is van onbepaalde duur. Ze zal 180 dagen na het deponeren van het 65ste ratificatie-instrument in werking treden, maar in geen geval eerder dan twee jaar na de openstelling voor ondertekening op 13 januari 1993. De periode van twee jaar wordt gebruikt om sommige verdragsbepalingen nader uit te werken en de organisatie en de inrichting van de OPCW op te zetten. Deze taken werden toevertrouwd aan de *Preparatory Commission*, meestal kortweg PrepCom genoemd, die bij de openstelling voor ondertekening werd ingesteld en na sluiting van de eerste bijeenkomst van de Conferentie van verdragsstaten zal worden opgeheven.

Landen die het Verdrag op het moment van inwerkingtreding nog niet hebben geratificeerd kunnen uiteraard ook later aanhaken. Mede in verband met de positie van gastland van de OPCW, zal Nederland ernaar moeten streven het Verdrag vóór januari 1995 te ratificeren.

Verdragsorganisatie

De OPCW zal haar werkzaamheden aanvangen zodra het Verdrag in werking is getreden. De OPCW, die in Den Haag zal worden gevestigd, kent drie organen. De Conferentie van verdragsstaten, waarin van elke verdragsstaat één vertegenwoordiger zitting heeft, is het belangrijkste besluitvormende lichaam. Het zal in principe een maal per jaar bijeenkomen. De samenstelling van de Uitvoerende Raad, waarin 41 verdragsstaten op roulerende basis zijn vertegenwoordigd, is gebaseerd op een indeling in vijf regionale groepen, zoals die bestaat in de Verenigde Naties, t.w.: de Afrikaanse, Aziatische, Latijnsamerikaanse, Oosteuropese en Westelijke groepen. De Raad is belast met het dagelijks

bestuur en onder meer bevoegd tot het aangaan van verdragsrelaties met staten en ander internationale organisaties. Het door de directeur-generaal geleide technisch secretariaat tenslotte, is belast met de uitvoering van de in het Verdrag voorziene verificatiemaatregelen en met technische, administratieve en beleidsvoorbereidende werkzaamheden t.b.v. de Conferentie van verdragsstaten en de Uitvoerende Raad. De verificatieactiviteiten zullen binnen het technisch secretariaat worden gecoördineerd vanuit het inspectoraat.

Uitvoering van inspecties

De controle op de naleving van het Verdrag zal worden uitgevoerd door middel van kennisgevingen, routine-inspecties van opgegeven faciliteiten en uitdagingsinspecties van al dan niet van te voren opgegeven faciliteiten of locaties. Volgens artikel IX van de verdragstekst heeft iedere verdragsstaat het recht een uitdagingsinspectie te vragen van een faciliteit van een andere verdragsstaat, indien er gereede twijfels bestaan over de naleving van de bepalingen van het Verdrag ter plaatse. De aanvraag moet zowel bij de Uitvoerende Raad als bij de directeur-generaal worden ingediend. Indien de Raad van mening is dat er sprake is van misbruik, kan het de inspectie tegenhouden. De ingewikkelde procedure geeft de te inspecteren staat tot vijf dagen de tijd voordat het team toegang krijgt tot de betrokken inrichting. Hiermee verliezen uitdagingsinspecties onder het Verdrag enigszins aan indringendheid: vijf dagen bieden een staat enige tijd om zich voor te bereiden op de inspectie. Eenmaal ter plaatse kan het inspectieteam gebruik maken van *managed access*-technieken om gevoelige onderdelen van het inspectiedoel te beschermen. Uitdagingsinspecties mogen in het algemeen niet langer dan 84 uur duren.

Uit de artikelen IV-VI en IX-X kunnen ten minste elf afzonderlijke inspectiedoelen worden afgeleid die door samenvoeging leiden tot het volgende overzicht:

- inspecties van opgeslagen chemische wapens;
- inspecties van de vernietiging van chemische wapens;
- inspecties van productiefaciliteiten van chemische wapens;
- inspecties van industriële faciliteiten;

- inspecties van oude en/of verlaten chemische wapens;
- onderzoeken verband houdend met het vermeend gebruik van chemische wapens.

Een inspectieteam wordt samengesteld uit inspecteurs en inspectie-assistenten, die door de directeur-generaal van het technisch secretariaat uit een met de verdragsstaten overeengekomen lijst worden geselecteerd. Bij de keuze van de inspecteurs speelt de beroepservaring (chemische technologie, geneeskunde, infrastructuur, wapentechnologie enz.), die voor de beoogde inspectie van belang is een belangrijke rol. Dat geldt uiteraard ook voor de inspectie-assistenten, die de noodzakelijke ondersteuning op het gebied van beveiliging, administratie en vertaling zullen verlenen.

Het team zal voor de uitvoering van de inspectie uitsluitend gebruik maken van uitrusting die door de Conferentie van verdragsstaten is goedgekeurd en bij de OPCW in beheer is. Hierbij valt onder meer te denken aan middelen die te maken hebben met de persoonlijke veiligheid van de leden van het team, communicatiemiddelen, en apparatuur voor het nemen, hanteren en de analyse van monsters.

Gevolgen van het Verdrag voor de krijgsmacht

De inwerkingtreding van het Verdrag zal nauwelijks directe gevolgen hebben voor de Nederlandse krijgsmacht. Gezien de afwezigheid van chemische wapens in Nederland zullen de kennisgevingsverplichtingen beperkt blijven tot een opgave van de soorten oproerbestedingsmiddelen die in gebruik zijn. Daarnaast dient het internationale inspectieteam bij een eventuele (uitdagings)inspectie van een defensie terrein in Nederland te worden begeleid. Zouden als gevolg van de inwerkingtreding van het Verdrag op lange termijn alle chemische wapens overal ter wereld zijn vernietigd, en zou een wereldwijde verificatie van de chemische industrie voldoende garantie bieden tegen een wederopleving van het gevaar van chemische oorlogvoering, dan zou een aanval met chemische wapens inderdaad zeer onwaarschijnlijk worden. In afwachting van die ideale toestand lijkt een adequate bescherming van de Nederlandse militair voorlopig op haar plaats. Dat klemmt te meer omdat met het toenemen van de kans op *out of area*-optreden ook de kans op een blootstelling aan chemische wapens wordt vergroot.

dr. G.T. Witte
historicus/politicoloog

Nederland en de nucleaire-dreigingsperceptie in de jaren '50 en '60

Op 3 september 1949 vertoonde een luchtmonster van een Amerikaans weervliegtuig, genomen op een routinevlucht van Japan naar Alaska, een verhoogde radioactiviteit. Na nog enkele monsters te hebben genomen, constateerde een ad-hoc-commissie van deskundigen, dat de radioactiviteit afkomstig moest zijn van een plutoniumbom en niet, zoals aanvankelijk was aangenomen, van een kernreactorongeluk. De conclusie was duidelijk: de Sovjet-Unie had op 29 augustus 1949 ergens in Siberië haar eerste atoombom getest. Na enige aarzeling besloot de Amerikaanse president Truman op 23 september de ontdekking van de Sovjetrussische atoomtest wereldkundig te maken. Het bericht bracht in de VS, en elders in de wereld, een schok teweeg. De illusie van het Amerikaanse atoombommonopolie was verdwenen. Algemeen hadden westerse inlichtingenkringen aangenomen, dat de Sovjet-Unie op zijn vroegst medio 1951 over een nucleaire bom kon beschikken.

Het nieuws leek overigens in Nederlandse diplomatieke kringen minder indruk te maken. De reacties zijn ronduit nuchter te noemen. „Het officieel constateren van de atoomontploffing (...) verandert (...) weinig aan de reële machtsverhoudingen”, schreef tijdelijk zaakgelastigde Welsing, kort na de bekendmaking, vanuit Moskou. Hij doelde op het Amerikaanse nucleaire overwicht op de Sovjet-Unie, dat vooralsnog wel enige tijd zou voortduren. Ook op de Nederlandse diplomaat Teixeira de Mattos in Stockholm had het Sovjetrussische atoomexperiment bepaald geen verpletterende indruk gemaakt.

In de opvatting, dat Rusland op het ogenblik geen oorlog wil riskeren, is geen wijziging gekomen (...) De in de Sovjet-Unie geconstateerde atoomexplosie is ongetwijfeld met opzet geschied, doch waarschijnlijk was het de enige atoombom welke Rusland had. Het wordt vrijwel uitgesloten geacht dat Rusland in korte tijd een grote serie zou kunnen produceren. [1]

Dertien jaar later waren de reacties op de nucleaire positie van de Sovjet-Unie anders van toon. In een relatief korte tijd hadden de Russen hun kwalitatieve en kwantitatieve achterstand op het gebied van de ontwikkeling van kernwapens en overbrengingsmiddelen ingelopen. De machtsverhoudingen waren tegen 1960 grondig veranderd. Van een eenzijdig Amerikaans nucleair overwicht was geen sprake meer.

De toestand werd nu in Nederland wèl als zorgwekkend ervaren. Bij het uitbreken van een groot internationaal conflict zou Nederland vermoedelijk niet gevrijwaard blijven van een nucleaire vergelding. Zo waarschuwde in 1961 de Sovjetrussische minister van buitenlandse zaken Gromyko de Nederlandse regering als volgt:

Er is geen grotere vergissing dan te geloven, dat het opslaan van Amerikaanse atoomwapens op Nederlands grondgebied tot op zekere hoogte de veiligheid van Nederland waarborgt. Integendeel, de veiligheid van Nederland loopt groot gevaar door zulke daden, omdat door het nemen van deze stap de Nederlandse regering het lot van haar land in handen van de militaire leiding van een vreemd land legt (...) Nederland, fungerend als atoombasis, zal niet kunnen ontsnappen aan vergeldende atoomaanvallen.

In 1962 liet partijleider Chroesjtsjov zijn minachting voor het kleine pro-Atlantische Nederland duidelijk blijken. Tijdens een informele ontmoeting met een Italiaans bewindsman had hij een van zijn morbide grappen ten beste gegeven, namelijk dat (in Moskou) „per ongeluk was gedrukt op een knop, gemerkt Holland, waardoor een atoomraket was afgeschoten en Nederland ongemerkt van de kaart was geveegd”. [2]

Deze opmerkingen kunnen niet los worden gezien van de toenmalige internationale context. De spanningen rond Cuba en Berlijn waren hoog opgelopen, en ook de Nederlandse diplomatieke betrek-

kingen met de Sovjet-Unie waren, door diverse incidenten, op een dieptepunt geraakt. De moeilijkheden met de Russen begonnen wat Nederland betreft in het voorjaar van 1961. Het Kremlin uitte bij het bekend worden van het nieuws, dat de Nederlandse regering reeds in 1956 had besloten kernwapens op te slaan, zijn ergernis. In mei 1961 deden Sovjetrussische autoriteiten hun beklag in Den Haag over een, overigens geheel uit de lucht gegrepen, Nederlandse militaire aanval op de Sovjetrussische walvisvaarder SPOKOINY op open zee. Toen dan ook nog enkele maanden later ambassadeur P.K. Ponomarenko op de vuist meende te moeten gaan met de marechaussee op de vlieghaven Schiphol werden de diplomatieke contacten tussen beide landen zelfs voor ruim anderhalf jaar verbroken. [2] Natuurlijk was de betekenis van deze incidenten gering, vergeleken met de internationale spanningen, die ontstonden naar aanleiding van de bouw van de muur in Berlijn en de ontdekking van de plaatsing van Sovjetrussische raketten op Cuba. Het gevaar van een nucleaire oorlog kwam naderbij. De situatie was sedert 1949 drastisch veranderd. In 1949 geloofden weinigen in een Sovjetrussische nucleaire aanval. Rond 1960 daarentegen hielden beleidsmakers wel degelijk ernstig rekening met een dergelijke mogelijkheid. In deze bijdrage zal nader worden beschreven hoe de Nederlandse krijgsmachttop, in de loop van de hierboven geschetste jaren, aankeek tegen het gebruik van het atoomwapen tegen Nederland.

Dreigingsperceptie rond 1950

De bom, die de Sovjet-Unie in augustus 1949 testte was een plutoniumbom. De explosieve kracht was niet enorm groot. Krap vier jaar later echter, op 12 augustus 1953, brachten de Russische kernspecialisten hun eerste waterstofbom tot ontploffing. Volgens westerse berekeningen moest de bom een kaliber hebben gehad van zo'n 200 à 400 kt (kiloton), hetgeen vergeleken met de Amerikaanse waterstofbomtest van oktober 1952 van 10 Mt (megaton) gering was. Van een Sovjetrussische superbom was dus nog geen sprake. Pas in november 1955 slaagde de Sovjet-Unie erin een bom van 1,6 Mt te doen exploderen. [3]

Voor het Westen stond inmiddels één ding vast: de Russen waren druk bezig hun nucleaire achterstand op de VS in te lopen. De ontwikkeling van bruik-

bare atoomwapens bevond zich in de Sovjet-Unie, volgens westerse inlichtingen, niettemin in een experimenteel stadium. De Atlantische bondgenoten hadden voorlopig – zo was de toenmalige gedachtengang – weinig te vrezen. De VS beschikten over een nucleair overwicht. Achteraf gezien was dat een schromelijke overschatting van de werkelijkheid.

Het kan daarom weinig verbazing wekken dat de Nederlandse krijgsmacht, die voor een deel afhankelijk was van bondgenootschappelijke inlichtingen, nauwelijks rekening hield met een mogelijke Sovjetrussische nucleaire aanval op Nederland. Het aantal bommen waarover het Kremlin beschikte was, zo werd op basis van westerse inlichtingen vastgesteld, schaars. Bovendien lag Nederland voor Moskou, strategisch gezien, op het zijterrein. Een aanval op Amerikaanse, Britse en Franse haven- en industriegebieden genoot, naar in militaire kringen verluide, prioriteit. Op zijn vroegst zouden dan pas na 1952 atombommen tegen Amsterdam of Rotterdam kunnen worden ingezet, en dan nog slechts onder uitzonderlijke omstandigheden, d.w.z. als laatste redmiddel om het militaire verzet in Nederland te breken. Het is opvallend hoezeer de ervaring met het Duitse bombardement van Rotterdam in mei 1940 heeft doorgewerkt in de latere Nederlandse militaire concepties. De kans op bombardering van industriële gebieden werd *sowieso* minimaal geacht, omdat het Rode leger het economische potentieel van Nederland zoveel mogelijk onbeschadigd in handen zou willen krijgen. Ook hier zien wij, wat Nederland aangaat, een parallel met de Tweede Wereldoorlog. Voor zover luchtbombardementen zouden plaatsvinden waren die te verwachten in het gebied waar de Nederlandse strijdkrachten zich zouden ophouden, op vliegvelden en vitale punten, als de Schelde, Soesterberg, Den Helder, Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. In de Nederlandse analyses over het optreden van de Russen in geval van oorlog, werd nauwelijks over nucleaire aanvallen gerept. De nadruk werd tot 1955 vrijwel uitsluitend gelegd op een conventionele verdedigingsoorlog, d.w.z. de verdediging van de Rijn-IJssellinie, het zg. *short-termplan*. Hoewel het toen al in militaire kringen wenselijk werd geacht deze weerstandslijn meer oostwaarts richting Elbe te verschuiven. [4]¹

¹ Centraal Archiefvondst Min. van defensie (bureau SG); Russisch optreden in geval van oorlog; ZG 41/1950. Analyse over het optreden der Russen in geval van oorlog; ZG 29-1/1951.

Het gebruik van een atoombom tegen Nederland was voor de krijgsmachttop zeker tot 1953 nauwelijks een punt van discussie. Meer energie stak de Generale Staf in de vraag, hoeveel en welke typen bommenwerpers de Sovjet-Unie tegen Nederland in de strijd zou werpen. Het was daarom gewenst over de nodige gegevens te beschikken betreffende de vermoedelijke aanvalshoogte, snelheid en tonnages van de Russische vliegtuigen. Bij de berekening steunde men gedeeltelijk op Amerikaanse en Engelse gegevens uit de Tweede Wereldoorlog. In 1951 ging de Nederlandse luchtmachtstaf aanvankelijk ervan uit, dat de Sovjetrussische tactische luchtmacht geen bombardementen van grotere hoogte dan 6000 m zou uitvoeren. Nader onderzoek leerde al spoedig het tegendeel. De inlichtingendienst rapporteerde, dat de in de tabel vermelde vliegtuigtypen voor bombardementen op Nederland in aanmerking kwamen.

In geval van een conflict kan zeker verwacht worden, dat TU-10's van de Russische tactische luchtmacht Nederlandse vliegvelden zullen bombarderen van een hoogte boven de 6000 meter.²

Keerpunt

De angst voor Sovjetrussische atoombommen op doelen in Nederland was rond 1950 bepaald niet groot. Daarin kwam na 1953 geleidelijk verandering. Tussen 1953 en 1958 bouwde de Sovjet-Unie gestaag een hele voorraad nucleaire wapens op. Tegelijkertijd ontwikkelde zij intercontinentale overbrengingssystemen, bruikbaar voor de middellange en korte afstand. Onder Chroesjtsjovs leiderschap (1953-64) was de nadruk steeds meer komen te liggen op uitbreiding van het nucleaire arsenaal, ten koste van de conventionele strijdkrachten. Onder zijn bewind werden marine-scheepsbouwprogramma's gekort en verminderde het aantal parate manschappen van ruim 5,76 miljoen in 1955 tot ruim 3,62 miljoen in 1958. Het besef, dat de Amerikanen de Sovjet-Unie een alles vernietigende eerste nucleaire klap konden toebrengen had Chroesjtsjov tot ongebreidelde nucleaire ambities gebracht.

Deze verschuiving in het defensiebeleid noodzaakte het Rode leger zijn militaire doctrine te heroverwegen. In 1953 waren de Sovjetrussische

² Centraal Archiefvonddepot Dep. van oorlog; betr. het optreden van Russische Luchtmacht. HKGS G2A/10698 (1951)(14 juni, 3 juli).

Type	Maximum-vlieghoogte	Snelheid
Pe-2	8.000 m	500 km/h
Tu-10	15.000 m	800 km/h
Tu-14	13.000 m	400 km/h

strijdkrachten nog ingesteld op een snelle massale conventionele oorlogvoering in Europa. Het bezit van een nucleair vermogen dwong hen echter min of meer tot een herziening van de grondoperaties op het Europese continent. Eind 1953 gaf het Sovjetrussische ministerie van defensie aan de Generale Staf de opdracht het gebruik van atoomwapens op het slagveld nader te analyseren. Dat leidde, vanaf begin 1954, tot een aantal publikaties in het militaire tijdschrift *Rode Ster*. In dat zelfde jaar werd voor het eerst in de SU een grootschalige oefening gehouden, waarbij een atoombom tot ontploffing werd gebracht. De discussie spitste zich toe op de vraag, welke rol het nucleaire wapen tijdens een verrassingsaanval kon spelen. Gezien de traumatische ervaring met de plotselinge Duitse aanval op de Sovjet-Unie in juni 1941 niet verwonderlijk. Na intensieve studie kwamen de meeste militaire theoretici tot de conclusie, dat de inzet van atoomwapens bij een verrassingsaanval de kans op succes vergrootte, maar absoluut niet zou leiden tot een definitieve overwinning. Conventionele grondtroepen dienden te allen tijde het werk af te maken. Chroesjtsjovs bezuinigingen op de conventionele militaire eenheden waren dus onterecht. ([3]35-38)

Op 4 oktober 1957 lanceerde de Sovjet-Unie het eerste door mensen gemaakte object in de ruimte: de Spoetnik. De 86,6 kg zware satelliet was niet van militair belang. De betekenis van de prestatie zat niet in de satelliet maar in de reusachtige SS-6 draagraket. Met zo'n raket kon een projectiel, ook een atoomkop, naar een duizenden kilometers verder gelegen doel worden gebracht. De westerse wereld zag de Sovjetrussische prestatie als een verbijsterende voorsprong op het gebied van de ontwikkeling van intercontinentale ballistische rakettechnologie. De Spoetnik riep grote zorgen op. De adviezen ter bestrijding van de zg. toekomstige *missile gap* wezen in één richting: meer ruimte- en raketonderzoek, meer kernbommen, meer strijdkrachten, meer geld en schuilkelders. Het stond vanaf nu onomstotelijk vast dat West-Europa bij het uitbreken van een conflict tussen Oost en West waarschijnlijk niet gespaard zou blijven voor een

nucleaire aanval. Dat besef was in de meeste hoofdsteden al doorgedrongen. In maart 1955 had minister van binnenlandse zaken Beel toegegeven, dat behalve met het gebruik van conventionele wapens ook rekening moest worden gehouden met de inzet van atoomwapens. De kans dat de Russen de waterstofbom tegen Nederland zouden gebruiken achtte de minister vooralsnog gering. [5]

De Nederlandse chefs van staven onderschreven die mening in de militaire onderstelling van 1956. Zij huldigden de mening, dat de NAVO de eerstkomende tijd een nucleair overwicht zou behouden. De Sovjetrussische strategische luchtmacht bleef inferieur aan die van het Westen. Dat beeld stemde overeen met de realiteit, hoewel het later door sommigen in de VS in alle toonaarden zou worden ontkend. Op grond van dit uitgangspunt stelde de Nederlandse Generale Staf, dat de enige kans voor Sovjet-Rusland een oorlog tegen het Westen, resp. Nederland, te winnen bleef liggen in een onverhoedse conventionele aanval. Indien de Sovjet-Unie de economie van West-Europa nog voor zichzelf wilde gebruiken dan kon zij slechts zeer selectief gebruik van haar kernwapens maken. Mochten de Russen daartoe onverhoopt toch besluiten dan zou het regerings- en commandocentrum in Den Haag een primair atoomdoel zijn [4].³ Daarom stelde de Commissie Algemene Verdedigingsvoorbereiding in 1957 voor om bij een dreigende vijandelijke aanval op Nederland het regeringsapparaat voor een deel over een groter gebied te verspreiden. Hiermee beoogde de commissie te voorkomen, dat het regeringscentrum bij een nucleaire aanval op Den Haag in een klap zou worden uitgeschakeld. Door de ministers en hun belangrijkste stafleden in een gebied van 14 km² in aparte lokaliteiten onder te brengen werd het risico van een plotselinge vernietiging in één keer verkleind. Voorwaarden waren: dat de tijdelijke onderkomens van de ministers op veilige afstand van de bedreigde landsgrenzen lagen, dat de lokaliteiten niet in de buurt lagen van voor de vijand aantrekkelijke strategische objecten, dat er voldoende werkaccommodatie aanwezig was en dat de onderlinge communicatielijnen verbindings-technisch goed waren te verzorgen en te beveiligen. De meningen over de uitvoerbaarheid van dit plan liepen sterk uiteen. [6]

De in 1957 binnen de Nederlandse regering en

³ Centraal Archiefvondst Min. van oorlog; HKGS G2 – Stafstudie mogelijke Russische agressie. ZG G2/10450 (1956)(juli).

krijgsmachttop postvattende mening, dat Nederland uiteindelijk toch met een Sovjetrussische nucleaire aanval zou worden geconfronteerd, had eveneens te maken met het geheime besluit van de ministerraad Amerikaanse nucleaire wapens op Nederlands grondgebied te stationeren. Aan dat besluit kleefde een nadeel: die kernwapenopslagplaatsen zouden bij het uitbreken van een oorlog tot de primair door de SU te vernietigen strategische doelen gaan behoren. Daaraan herinnerde het Kremlin Nederland dan ook fijntjes, toen de plaatsing in 1961 bekend werd. [7]

Onder invloed van Amerikaanse voorlichtingscampagnes begon Nederland aandacht te schenken aan de gevolgen voor de bevolking van een nucleaire oorlog, in het bijzonder aan het aspect van de radioactiviteit. In 1958 wees de directeur-generaal van Openbare Orde en Veiligheid van het ministerie van binnenlandse zaken Mijnlieff erop, dat bij waterstofbomexplosies ernstig rekening moest worden gehouden met *fall-out* over een relatief grote oppervlakte. Bovendien zouden dergelijke zware explosies ernstige consequenties hebben voor de waterstaatkundige toestand van Nederland. De grondverweking, met name in gebieden met een hoge waterstand, mocht dan wel een enigszins dempend effect op een atoomexplosie hebben, maar door dijkdoorbraken, ontwrichting van sluisen en defecte poldergemalen zou de waterhuishouding volkomen in de war raken. Het was voor de bevolking een uitermate verontrustend perspectief. In die jaren deed de civiele verdediging, met name door de oprichting van de BB (Bescherming Bevolking), haar intrede. [8]

Nucleaire dreiging rond 1960

Van november 1958 tot oktober 1959 wekte de Sovjet-Unie, via een aantal publiekelijke verklaringen, de indruk dat zij snelle vorderingen maakte met de produktie van intercontinentale ballistische raketten (ICBM). De leiders in het Kremlin hadden, in navolging van de eerder gevoerde discussie binnen de top van het Rode leger, het idee aanvaard dat de ontwikkeling van nucleaire wapens en raketten noopte tot een herziening van de militaire doctrine. In 1960 beweerden Chroesjtsjov en zijn minister van defensie Malinovskij de nucleaire achterstand op de Verenigde Staten te hebben ingelopen. De Sovjet-Unie, zo verklaarden zij om het

hardst, beschikte over het vermogen elk vijandelijk land, waar ook ter wereld, van de kaart te vegen. Schending van het Sovjetrussische territorium zou zonder meer worden beantwoord met een vergeldende tegenaanval. Een nieuwe wereldoorlog werd overigens niet als onontkoombaar beschouwd. Mocht een grootschalig conflict losbarsten, dan zou de strijd zeker beginnen met raketaanvallen diep in het achterland van de vijand, verzekerde het Kremlin. Chroesjtsjov werd in zijn propaganda naar het Westen toe niet moe de Russische nucleaire macht tot buitengewone proporties op te blazen. Hij vergeleek de Sovjetrussische rakettenproductie met „worsten die uit een machine komen”.

In werkelijkheid beschikte de Sovjet-Unie echter niet over een dergelijk wereld-bedreigend vermogen. De overdrijvingen werden niettemin door veel westerse staten, met name de Verenigde Staten, kritiekloos als waarheid aangenomen en zetten aan tot een grotere nucleaire bewapening. De Amerikaanse geheime dienst was een onbewuste medeplichtige. John Newhouse, plaatsvervangend voorzitter van de regeringscommissie voor wapenbeheersing tijdens de regering Carter en docent aan het Brookings Institute, zegt in een studie over de bewapeningswedloop, dat de zg. *missile gap* was gebaseerd op te ruwe prognoses van de geheime dienst. In de eerste plaats waren de luchtverkenningen met U-2's boven de Sovjet-Unie vóór 1960 te sporadisch en de resultaten onduidelijk. In de tweede plaats legden de geheime diensten niet de nadruk op wat de tegenpartij had, maar op wat zij in de naaste toekomst zou kunnen opstellen. De aandacht ging uit naar maximale eenheden, die de Russen mogelijk binnen hun, veronderstelde, economische capaciteit konden produceren. Chroesjtsjov gaf later in zijn memoires ruitertlijk toe de Sovjetrussische militaire kracht schromelijk te hebben overdreven:

Men moet wel bedenken dat toen ik voor het probleem van ontwapening stond, wij op de VS belangrijk achter lagen, zowel in kernkoppen als raketten, en onze bommenwerpers Amerika niet konden bereiken. Wij konden de Amerikaanse partners in Europa en Azië van de kaart vegen, maar Amerika zelf lag buiten bereik. [9]

Volgens de gezamenlijke schatting van de Amerikaanse geheime diensten van 1957 zouden de Russen eind 1960 over 500 operationele ICBM's beschikken en medio 1961 over 1000. Daartegenover

stonden slechts 30 stuks in 1960 en 70 in 1961 van de Amerikanen. De kloof was voor Washington evident. In werkelijkheid echter hadden de Russen, aldus defensiespecialist Bluth in 1987, in 1960 slechts 4 ICBM's (SS-6) en 145 zware bommenwerpers – *Bison* en *Bear* – die ongeschikt waren voor intercontinentale acties. [10]

Het beschikbare vermogen om een nucleaire aanval op West-Europa uit te voeren was daarentegen wel imponerend. In 1955 bezat de Sovjet-Unie voor het Europese strijdtoneel 1296 bommenwerpers, 25 inzetbare nucleaire raketten en een geschatte voorraad van zo'n 324 atoomkoppen. Hetgeen in de praktijk inhield dat de meeste bommenwerpers met conventionele wapens waren bewapend. Tegen 1960 was dit potentieel gevaarlijk gegroeid tot een totaal van 200 op het land opgestelde middellangeafstandraketten (SS-3 en -4) plus 36 op nucleaire onderzeeboten geïnstalleerde raketten voor de middellange afstand. De voorraad atoomkoppen was aanmerkelijk gegroeid: tot 1328. Het aantal voor Europa inzetbare bommenwerpers bleef ongeveer gelijk.

De kwalitatieve verbetering van de Sovjetrussische land-, lucht- en zeestrijdkrachten en de grote gevarieerde hoeveelheid kernwapens, waarover de Sovjet-Unie beschikte, dwongen de Nederlandse krijgsmachtleiding in 1960 tot het maken van een nieuwe onderstelling.⁴

De verwachting was nu dat het Rode leger niet uitsluitend zijn heil behoefde te zoeken in een onverhoedse conventionele aanval op het Westen. Door de kwantitatieve uitbreiding van het nucleaire wapenarsenaal konden doelen in West-Europa minder selectief worden vastgesteld. In de militaire onderstelling van 1960 werd – meer dan in die van 1956 – ervan uitgegaan dat de strategische verrassing voor het Westen veel ernstiger en bedreigender zou zijn. De oorlog zou beginnen met een massale „uitwisseling” van kernwapens met als doel de uitschakeling van elkaars atoompotentieel. Deze eerste fase van de strijd zou vermoedelijk niet langer duren dan 30 dagen. Gelijktijdig zouden grootscheepse Sovjetrussische operaties te land, ter zee en in de lucht plaatsvinden teneinde Het Kanaal te bereiken en de logistieke verbinding over de Atlan-

⁴ Centraal Archiefdepot Min. van defensie, Archief marinestaf; Nationale militaire veronderstelling. ZG 3a-60 (1960)(22 jan), ZG 35a-60 (1960)(19 mrt).

tische Oceaan tussen de VS en Europa te verbreken. Hierna brak een tweede fase aan, die werd gekenmerkt door reorganisaties, herbevoorrading en uitvoering van noodzakelijke militaire operaties.

De specifiek tegen Nederland te verwachten nucleaire acties werden als volgt beoordeeld. Eerst de uitschakeling van de vliegvelden Volkel, De Peel, Eindhoven, Gilze-Rijen, Deelen, Soesterberg, Woensdrecht, Ypenburg, Valkenburg, Twenthe, Leeuwarden, Schiphol en Beek. Gevolgd door de vernietiging van de op Nederlands grondgebied bevindende kernwapenopslagplaatsen. Tegen deze doelen zouden nucleaire bommen van zeker 150 kt worden gebruikt. Het regerings- en commandocentrum in Den Haag zou worden getroffen door een atoomwapen van betrekkelijk geringe grootte (20 kt) met een hoge-luchtexplosie. Volgens de berekeningen was dat voldoende om het communicatienet in Nederland volledig te verlammen. Tegen de grote legerplaatsen en hogere staven werd het gebruik van een wapen van 20 kt met een lage-luchtexplosie verwacht. De vernietiging van de marinebasis Den Helder zou een wapen van 200 kt vergen; van heel Den Helder 580 kt. Strategisch gelegen steden, als de havenstad Rotterdam met oliecentrum Pernis en het verbindingsknooppunt Utrecht, zouden worden getroffen door bommen van 20 kt. In het hier geschetste sombere scenario van 1960 gingen de chefs van staven overigens uit van de slechtst denkbare situatie.

Ook het verdere operationele optreden van de Sovjetrussische strijdkrachten werd in de onderstelling nader geanalyseerd. Voor Nederland was het verloop van het offensief door de Noordduitse laagvlakte van bijzondere betekenis. Een succesvol offensief betekende, dat de Sovjetrussische troepen binnen 1 à 2 dagen de Weser zouden bereiken. In het ongunstigste geval zouden zij al na drie dagen aan het Dortmund-Emskanaal staan. De hoofdinval zou plaatsvinden ten zuiden van de Rijn-IJssellinie. Hoewel Noord- en Oost-Nederland op de flank van de oprukkende Russische troepen lagen was de bezetting – of neutralisering door kernwapens en conventionele bombardementen – van die gebieden voor de Russen niettemin van groot belang. De aanvliegroute naar Engeland liep grotendeels over de gebieden ten noorden en oosten van de grote rivieren. Grootschalige luchtlandingen werden niet verwacht. Wel kleinere luchtlandingen om achter de linies verwarring te stichten, vernielingen uit te

voeren en overvallen op commandoposten te plegen.

Ten aanzien van de zeegebieden rond Nederland was de inzet van Sovjetrussische zeestrijdkrachten afhankelijk van de vorderingen te land. Optreden van jagers, fregatten, mijnenleggers en landingsvaartuigen werden in het zuidelijke deel van de Noordzee niet onmiddellijk verwacht. Pas nadat de uitgangen van de Oostzee in Russische handen zouden zijn gevallen en de kanalen bij Kiel en Travemünde/Elbe werden beheerst konden lichte marine-eenheden in de Noordzee worden gestationeerd. Zij zouden in de Nederlandse kustwateren actief worden, zodra de Russische landstrijdkrachten de oostgrenzen naderden of overschreden. De mijnendreiging bij kusten en riviermondingen bestond hoofdzakelijk uit door vliegtuigen afgeworpen mijnen.

De operaties van de Sovjetrussische luchstrijdkrachten zouden zich voornamelijk richten op het uitschakelen van het in Nederland aanwezige kernwapenpotentieel. De opslagplaatsen lagen binnen de actieradius van laag vliegende Russische gevechtsvliegtuigen. Dat verminderde voor hun vliegers de kans op radardetectie. Tegen doelen in West-Nederland zouden hoog vliegende vliegtuigen worden gebruikt. Volgens berekeningen maakte de kortste gemiddelde afstand tussen Sovjetrussisch gebied (bv. de DDR) en Nederland het de Russische piloten mogelijk hun doelen binnen 15 à 20 minuten te bereiken. Aanvallen met grondgeleide of ballistische wapens werden zeker verwacht.

Slotbeschouwing

Het oorlogsscenario van 1960 is gelukkig nooit werkelijkheid geworden. Daarvoor kunnen diverse redenen worden aangegeven. Zowel in het Oostblok als in het Westen beseften regeringsleiders dat een onverhoedse aanval op de ene partij onvermijdelijk zou leiden tot een vergeldende tegenaanval van de andere partij. De tijd van de „wederzijds verzekerde vernietiging” brak aan. De top van de escalatieladder zou snel zijn bereikt. Bovendien zou de inzet van nucleaire wapens leiden tot een onvoorstelbaar grote materiële schade aan weerszijden. Behalve voor afschrikking van *first use* had het wapen geen enkele meerwaarde, en zeker in economisch opzicht bracht het eigenlijke gebruik

niets op. De vernietiging van vijandelijk gebied zou vrijwel totaal zijn. Zelfs bij een gewoon conventioneel bombardement kon dat al het geval zijn. Een bombardement op de petrochemische industrie in de Botlek zou catastrofale gevolgen hebben voor het dichtbewoonde westelijke deel van Nederland. De in de tabel vermelde berekeningen over de schade, die kernwapens van 1 en 10 kt aanrichten moge voor zich spreken. ([7]78) Deze gemiddelde berekeningen hebben overigens betrekking op normale weers- en terreinomstandigheden. Als wij nu de resultaten combineren met de gegevens uit de militaire onderstelling van 1960 over de hoeveelheid nucleair vermogen, die de Russen tegen Nederland zouden inzetten is de conclusie ogenschijnlijk eenvoudig: het zou de Sovjet-Unie niets opleveren. Had de Nederlandse krijgsmachttop dan een overdreven kijk op de werkelijkheid? Dat lijkt een onredelijke stelling. De chefs van staven gingen terecht uit van de ernstigste situatie. Het ging in

Schade	1 kt	10 kt
Aan gebouwen		
- luchtexplosie	3,42 km	7,35 km
- grondexplosie	2,00 km	4,40 km
Fall-out (100 R/h)	3,00 km	14,00 km
Krater		
- doorsnee	19,00 m	41,00 m
- diepte	9,00 m	16,00 m

de dreigingsanalyse niet alleen om de *intentions*, maar ook om de *capabilities* van de Sovjet-Unie. Ondanks gebrekkige en onvolledige inlichtingen – spionagevluchten boven de Sovjet-Unie stonden nog in de kinderschoenen – bleken de analyses over de inzet van nucleaire wapens tegen Nederland toch redelijk accuraat te zijn. Rond 1950 was er sprake van een geringe dreiging. Vanaf 1958 nam de kans op de inzet van nucleaire wapens – door de technische verbeteringen van het wapen en overbrengingsmiddelen – geleidelijk toe.

Literatuur

1. G.T. Witte – *Een verre vijand komt naderbij. De diplomatieke betrekkingen van Nederland met de Sovjet-Unie, 1942-1953*. Kampen (1990)110.
2. G.T. Witte – Bijna 50 jaar politiek-diplomatieke betrekkingen, in: E. Munter, B. Naarden en T. Witte – *Voorzichtig en met mate. De betrekkingen van Nederland met de Sovjet-Unie, 1942-1991*. Amsterdam (1992).
3. D. Holloway – *The Soviet Union and the arms race*. Londen (1983)23-24.
4. J. Hoffenaar – Hannibal ante portas. De Russische militaire dreiging en de opbouw van de Nederlandse krijgsmacht, in: J. Hoffenaar en G. Teitler (red) – *De Koude oorlog. Maatschappij en krijgsmacht in de jaren '50*. Den Haag (1992)54-69.
5. *Handelingen Eerste Kamer 1954-1955*. Den Haag (1955)(22 mrt)2190.
6. G.T. Witte – In geval van oorlog. Voorbereidingen op een nieuwe bezetting, in: J. Hoffenaar en G. Teitler ([4]132-146).
7. H. Hansen – *De zes atoomtaken van Nederland*. Amsterdam (1982)15-43.
8. J.A.M.M. Janssen – Inspelen op een nieuw fenomeen. Nederland en de dreiging van een atoomoorlog, in: J. Hoffenaar en G. Teitler ([4]132-146).
9. J. Newhouse – *De wapenwedloop. Oorlog en vrede in het nucleaire tijdperk*. Houten (1990)131-134.
10. C. Bluth – Defence and security, in: M. McCauley (red.) – *Khrushchev and Khrushchevism*. Londen (1987)196-198.

BOEKEN

Nationalism and ethnic conflict

Threats to European security, door S.I. Griffith (Sipri Research Report 5), 136 blz., geïll. Uitg.: Oxford University Press, Oxford (1993). Prijs: £ 16,50. ISBN: 0.19.829162.0

Met het wegvallen van het gevaar van een grootschalige verrassingsaanval uit het Oosten is een hernieuwde dreiging voor de veiligheid van Europa ontstaan, namelijk nationalistische en etnische conflicten. In het debat over deze dreiging zijn twee stromingen aanwijsbaar: die van de optimisten en die van de pessimisten. De optimisten steunen het idee dat de aanpak van de nationalistische en etnische problemen de basis vormt voor een te voeren *grand strategy*. De pessimisten wijzen die aanpak af. Intussen is de discussie tussen beide partijen in een impasse geraakt. Schr. wil het debat nieuw leven inblazen, en dit rapport moet dienen als bijdrage aan die discussie. Een waardevol aspect van de studie is dat zij voorziet in duidelijke definities van begrippen of noties als Europa, veiligheid, nationalisme en etniciteit. Als definitie van nationalisme en etniciteit hanteert Griffiths die van J.G. Kellar, die in *The politics of nationalism and ethnicity* (Macmillan/Londen, 1991) de begrippen als volgt omschrijft:

Nationalism can be understood as both an ideology, including a cultural doctrine of nations and the national will and prescriptions for the realization of national aspirations and the national will, based on ethnic and genealogical grounds, as well as a social and political movement to achieve the goals of the nation and realize its national will. Ethnicity is the state of being ethnic, or belonging to an ethnic group, and that (...)

ethnic groups are exclusive and ascriptive, meaning that membership in such groups is confined to those who share certain inborn attitudes.

Schr. gaat in op nationalisme en etnische conflicten in Centraal-Europa, de Balkan-staten, Oost-Europa en Centraal-Azië. Daarbij worden zes vormen van nationalisme en etnisch conflict onderkend: Sub-staat-nationalisme, zoals in Slowakije en Kroatië, Pan-nationalisme, in de context van bv. een Pan-Turkije of een Groot-Turkestan; Hyper-staat-nationalisme, zoals in Servië; Positief nationalisme, zoals in Amerika en Frankrijk; Grensoverschrijdende etnische conflicten, zoals bij de Hongaarse minderheden in de aangrenzende landen; en ten slotte Sub-staat etnisch conflict, zoals in de voormalige Sovjet-Unie en Joegoslavië.

De hoofdstukken verschaffen de lezer een goed beeld van achtergronden en opkomst van nationalisme en etnische tegenstellingen in de verschillende gebieden. Schr. onderbouwt zijn analyses veelal op stellingnames van anderen, hoewel hij niet bang is zijn eigen mening te ventileren en conclusies te trekken. Zo stelt hij over de rol van de Europese Unie bij de erkenning van Kroatië:

There can be few other occasions in recent history when such a public process of diplomacy was so deaf to the stark warnings of analysts and journalists.

Het grootste gevaar voor de veiligheid van Europa komt uit de richting van de Balkan-staten en de voormalige Sovjet-Unie. Bovendien, zo stelt Griffiths, moet het Westen actief de ontwikkelingen volgen in de verhouding tussen Turkije en Iran. Turkije heeft daarbij duidelijk zijn kans gegrepen de invloedrijkste staat te worden van de Moslim-republieken van Centraal-Azië. Er is dan ook een gerede kans dat Turkije bezig is met het stichten van een nieuwe Pan-Turkse natie. Voor de VS en Europa is een Turkse invloed in de regio te verkiezen boven die van Iran, ofschoon voor geen van beide veel enthousiasme wordt opgebracht.

Een niet onbelangrijk hoofdstuk in de studie is dat over de Europese veiligheidsinstituties. Terecht consta-

teert schr. dat thans een versteviging plaatsvindt van de positieve *link* tussen de NAVO/Noordatlantische Samenwerkingsraad de (NASR) en de CVSE, waarbij de NAVO/NASR zich ontwikkelt tot de militaire arm van de CVSE. De Europese Unie op haar beurt ontwikkelt zich steeds meer tot een coördinerend instituut op het gebied van Europees buitenlands en veiligheidsbeleid. De NAVO ten slotte is vooral druk doende de veiligheidskloof te dichten tussen „de landen die in de beste positie zijn om de nieuwe bedreiging van de veiligheid te begrijpen en die landen die controle hebben over de veiligheidsinstituties”. Schr. heeft het in dit verband over de kernelementen van *the Alliance strategic concept*: dialoog, coöperatie en de handhaving van een collectieve veiligheids capaciteit. Jammer is wel dat hij zijn studie al enige tijd geleden heeft afgesloten. Daarmee verliest het boekwerk aan actualiteitswaarde. Ontwikkelingen als *Partnership for peace* en *Combined joint task force concept* worden dan ook niet besproken.

Ondanks alle „hel en verdoemenis” die is ingebed in de problematiek van nationalisme en etnisch conflict eindigt Griffiths zijn studie met een „voorzichtig optimisme”. Vooral nog zijn alle problemen van beperkte aard gebleken, maar, zo stelt hij, de toekomst en de potentiële gevolgen van het nationalisme, zoals in Centraal-Europa, hangen in sterke mate af van de politieke en economische ontwikkelingen in de komende jaren. Vanuit de ontwikkelingen in Centraal-Azië en de Kaukasus onderkent hij evenwel het gevaar van een soort „domino-effect” waarbij conflicten, met name vanuit de voormalige Sovjet-Unie, van regio naar regio overslaan. Of het Westen ten slotte erin zal slagen met de problematiek van nationalisme en etnisch conflict juist om te gaan, blijft ook voor hem een open vraag. Een probleem dat bij de oplossing van deze problematiek negatief kan doorwerken is de „de-Europeïanisatie”. Binnenlandse economische problemen, alsmede een afnemend geloof in de institutionele en constitutionele ontwikkelingen van de Europese Unie

liggen hieraan ten grondslag. De enige „echte” oplossing voor het probleem van nationalisme en etnisch conflict voor de Europese veiligheid is dan ook gelegen in een integratiemodel, dat dan wel geheel Europa zou moeten omvatten.

Deze Sipri-studie geeft duidelijk aan dat nationalisme en etnisch conflict in veel gevallen problematisch zijn geweest, nog zijn, en naar alle waarschijnlijkheid zullen worden. De studie vergroot het inzicht in deze problematiek. Hoewel de studie begin 1993 is afgerond, blijft het een nuttig boekwerk, dat bruikbaar is voor een ieder die zich uit interesse dan wel beroepsmatig met de oorzaken van conflicten bezighoudt.

F.H. MEULMAN, Ikol KLU

Die Abwehr der Invasion

Die Konzeption des Oberbefehls-habers West 1940-1944, door H. Wegmüller, 2e dr., 315 blz., geill. Uitg.: Rombach Verlag, Freiburg/Br., 1986. Prijs (pb): DM 17,-. ISBN: 3.7930.0181.4

Dit boek behoort tot de serie monografieën die op initiatief van het Duitse *Militär-geschichtliche Forschungsamt* zijn uitgegeven. In die boeken worden – op grond van uitvoerig bronnenonderzoek – bepaalde facetten van militaire operaties zeer gedetailleerd behandeld. Deze detailstudies zijn, volgens de toelichting in dit boek, te beschouwen als bouwstenen voor breder opgezette studies.

Schr. behandelt uitsluitend de planning en verdedigingsvoorbereiding aan Duitse zijde. In dl 1 wordt ingegaan op de geografische omstandigheden en op de mogelijkheden en risico's van een landing voor zowel de verdediger als de aanvaller. Met name komen de kwetsbare momenten van de tegenstander bij de uitvoering van een dergelijke operatie aan de orde en de mogelijkheden die situaties uit te buiten. Wegmüller beklemtoont de noodzaak tot een duidelijke afbakening van taken en bevoegdheden tussen bij de desbetreffende operatie betrokken krijgs-

macht-delen. De conceptie voor de defensie diende te worden gebaseerd op de *Führerweisung 40* van 23 maart 1942. Ogenschijnlijk was dit een duidelijk document, doch de interpretatie door de krijgsmacht-delen verschilde zodanig, dat de opperbevelhebber in het Westen (von Rundstedt) over de van de marine en de luchtmacht afkomstige eenheden nauwelijks iets had te zeggen.

Deel 2 behandelt de voorbereiding voor het voeren van het defensief. Met name komt uitgebreid het verschil van mening aan de orde over de wijze van het voeren van de verdediging. Dit werd vooral uitgedragen door twee ondergeschikten van von Rundstedt, t.w. Rommel, als bevelhebber van de *Heeresgruppe B*, en Geyr von Schweppenburg, die de *Panzergruppe West* commandeerde. Rommel was op grond van zijn ervaring met het geallieerde lucht-overwicht in Noord-Afrika ervan overtuigd, dat bij een invasie de bewegingsvrijheid van de Duitse eenheden sterk zou worden beperkt. Volgens hem moesten de reserves (tankdivisies) dus in de nabijheid van de kust aanwezig zijn. Geyr huldigde het standpunt, dat een operationele reserve van 5 à 6 tankdivisies, gedekt tegen vliegtuigen, in de bossen bij Parijs moest worden opgesteld. Overigens was ook hij van mening, dat tankeenheden in de buurt van de potentiële landingsgebieden aanwezig moesten zijn. De positie van von Rundstedt is niet geheel duidelijk, al lijkt hij meer de visie van Geyr aan te hangen. Deze benadering moet niet zozeer worden verklaard uit een andere tactische visie, maar meer door een ander niveau van denken. Rundstedt wordt aangeduid als een *Meister der Strategie*; hij gebruikte bv. voornamelijk kaarten met schaal 1:1.000.000 en bemoeide zich niet met details. Vanuit strategisch en operationeel oogpunt wenste von Rundstedt vrijheid van handelen te behouden. Het plaatsen van alle middelen (ook de reserves) aan de kust past niet in deze visie. Rommel daarentegen was de *geborene Taktiker*, die zich intensief met details bezighield en frequent in de voorste lijn was te vinden. Op aandringen van Rommel heeft von

Rundstedt in mei 1944 toch toegestaan dat drie divisies naar Normandië werden gedirigeerd. De overige tankdivisies bleven in de omgeving van Parijs, waarbij vervolgens door het *Oberkommando der Wehrmacht* werd bepaald, dat de inzet de goedkeuring van Hitler behoefde.

Bij de verdedigingsvoorbereiding was von Rundstedt sterk afhankelijk van de Kriegsmarine en de Luftwaffe. Zo werd een belangrijk deel van het geschut bemand door marinepersoneel, terwijl de luchtmacht o.a. *Luftwaffe-Felddivisionen* in het veld had gebracht. De eerder gememooreerde beperkte bevelsbevoegdheid over deze eenheden heeft bepaald niet bijgedragen aan een optimale voorbereiding. De in Frankrijk aanwezige troepen waren in veel gevallen uitgerust met buitgemaakte wapens, gebruikten gevorderde voertuigen en fietsen (Nederlandse?) en waren vaak onder de sterkte. Dit laatste betrof met name eenheden, die – na inzet aan het Oostfront – voor recuperatie en training naar Frankrijk waren gestuurd. Een belangrijk deel van de verdedigers werd voorts gevormd door militairen van oudere lichten en van andere landaard (w.o. Italianen, Oosteuropaanen en zelfs Indiërs). Hitler heeft om de gevechtsbereidheid van de Indiërs te toetsen in Italië een compagnie ingezet in een sector, waar zij landgenoten als tegenstanders zouden ontmoeten. Het is verbazingwekkend dat, ondanks de warboel aan bevelslijnen, de grote verscheidenheid aan eenheden en bewapening, toch nog effectieve gevechtskracht kon worden uitgebracht.

Na de landing van de geallieerden op de kust van Normandië heeft het volledig beheersen van het luchtruim (i.p.v. lucht-overwicht) inderdaad de verplaatsing van Duitse eenheden en de logistieke ondersteuning sterk gehinderd en soms vrijwel onmogelijk gemaakt. Verplaatsingen vergen aanzienlijk meer tijd dan normaal en van verplaatsende eenheden worden verliezen gemeld, die variëren van 25 tot 60%. Ook in de reikwijdte en uitwerking van het scheepsgeschut hebben de Duitsers zich ernstig vergist. Volgens schr. was mede hierdoor een effectieve verdediging aan

de kust, zoals Rommel voor ogen stond, niet mogelijk.

Weliswaar is het boek geen recente uitgave, maar vanwege o.a. de complexe bevelsverhoudingen en de controverse over de wijze van het voeren van de verdediging is bestudering van deze 2e druk ervan nog alleszins de moeite waard.

T. DE KRUIJF, genm gn

Opdracht uitgevoerd

De Nederlandse oorlogsvliegers 1940-1945, door B. van der Klaauw, 78 blz., geïll. Uitg.: Van Soeren en Co., Amsterdam, 1993. Prijs: f 32,50. ISBN: 90.6881.029.4

De in luchtvaartkringen bekende publicist Bart van der Klaauw heeft zijn tanden gezet in een, ook voor het grote publiek, aantrekkelijk onderwerp: de lotgevallen van de Nederlandse oorlogsvliegers tijdens de Tweede Wereldoorlog, en dan met name hun inzet ná de capitulatie van het moederland en van Nederlands-Indië. De romantiek van het luchtwapen, de heroïsche strijd van de „good guys” in de lucht en de dagelijkse zorgen van piloten en bemanningen spreken immers een groot publiek aan.

Na een summier overzicht van de militaire luchtvaart in het interbellum – „meer lucht dan macht” – en het uitwijken van de restanten ervan in mei 1940, beschrijft Van der Klaauw in het eerste deel van het boekje hoe de Nederlandse bijdrage aan de geallieerde oorlogvoering in de lucht een eigen, herkenbaar gezicht kreeg. Na 320 (MLD) squadron hield 322 squadron – dankzij het ijveren van Prins Bernhard van de grond gekomen – de nationale driekleur hoog. Voorts dienden zo'n 50 Nederlandse vliegers in geallieerde squadrons die vanuit Engeland opereerden.

Het tweede deel handelt over de vliegers in de Oost. Schr. wijst – mede aan de hand van een interview met genm b.d. D.L. Asjes – op het belang van het *Vrijwillig Vlieger Corps* als kweekvijver voor de militaire luchtvaart in Indië. Vervolgens

behandelt hij de inzet van de Nederlandse vliegers vanuit Australië in de oorlog tegen Japan. Ruime aandacht schenkt hij aan de mannen van 18 squadron NEI en 120 Jachtsquadron („De enige bezigheid die we hadden als we niet vlogen was drinken!”). Citaten uit interviews met vooraanstaande oorlogsvliegers (o.a. Prins Bernhard, J.W.T. Bosch, A.B. Wolff, J.N. Mulder, F.J.W. den Ouden) larderen de tekst en bieden af en toe zicht op menselijke facetten.

Van der Klaauw schrijft voor een groot publiek. Dat neemt niet weg dat deze publikatie een gemiste kans is. En dat niet alleen, omdat het boekje kennelijk in grote haast is vervaardigd; het wemelt van zetfouten, van de gemakzuchtige *men's* en van merkwaardige stijbloempjes. Veel ernstiger is dat schr. weinig kritisch met „oral history” is omgesprongen en daarnaast onvoldoende de recente kennis en inzichten over de Tweede Wereldoorlog en het Nederlandse aandeel daarin heeft verwerkt. Dit werkje behoort dan ook in de categorie *drum-and-trumpet-history* thuis. Voor de liefhebber van dit genre kan aanschaf het overwegen waard zijn. De Nederlandse oorlogsvlieger verdient een volwaardiger boek. drs. P.H. KAMPHUIS (SMG/KL)

Grote Europese Atlas

door Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 488 blz., geïll. Uitg.: Wolters-Noordhoff, Groningen, 1992. Prijs: f 124,90. ISBN: 9001.955185

Door de turbulente gebeurtenissen van de laatste tijd is de kaart van Europa aanzienlijk gewijzigd. Het vallen van „de Muur”, het verdwijnen van het „IJzeren Gordijn”, het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en de conflicten in het voormalige Joegoslavië, hebben „nieuwe” staten doen ontstaan; landsgrenzen werden verlegd, steden werden herbenoemd, enz.

Dat betekent ook dat atlassen die al wat langer in de kast staan belangrijk aan actualiteitswaarde hebben ingeboet. Daarom is het goed dat re-

centelijk deze zo actueel mogelijke Europese atlas is uitgegeven.

Het is een wat ruim uitgevallen boekwerk. Dat kan haast niet anders als je een dergelijke graad van completeheid nastreeft. Daarbij komt nog dat het geheel is uitgevoerd op een zware kwaliteit papier. Dit gekoppeld aan het feit dat de atlas maar liefst 488 pagina's bevat, maakt het geheel tot een gewichtig boekwerk.

De atlas is op hetzelfde formaat en zo veel mogelijk in dezelfde kleurenstelling uitgevoerd als de voor velen zo bekende Grote Bosatlas. Dat maakt het geheel wat gemakkelijker herkenbaar. De schaal van de opgenomen kaarten varieert van 1:5.000.000 tot 1:300.000. De voor ons wat belangrijkere landen zoals Nederland, België, Duitsland, Frankrijk, Zwitserland en Oostenrijk zijn het meest gedetailleerd uitgevoerd.

De kaarten zijn in 12 secties van samenhangende gebieden gegroepeerd. Elke sectie begint met een satellietbeeld en een duidelijke overzichtskaart. Binnen elke sectie overlappen de kaarten elkaar voor een deel. Welk deel overlapt, verschilt per kaart. Dat betekent dat men het overzicht er steeds goed moet bijhouden. Hoewel de opzet van de atlas hiervoor vrijwel geen ruimte biedt, zal een duidelijke overzichtskaart van elk land afzonderlijk nog wel eens worden gemist. Voor het overige niets dan lof.

In de atlas is een kort, maar duidelijk overzicht van de kerngegevens van alle Europese landen opgenomen: o.m. over de staatsinrichting, oppervlakte, inwonersaantal, landstaal, religie, munteenheid en een aantal sociaal-economische kengetallen.

Uiteraard is naast een goede kaartlegenda (per schaal is er een aparte legenda) een uitgebreid register opgenomen van maar liefst 168 pagina's met meer dan 100.000 namen. Samenvattend: een uitstekende, zo actueel mogelijk en zeer uitgebreide atlas van het nieuwe Europa. Een kwaliteitsprodukt dat gelet op het huidige optreden van de Nederlands krijgsmacht buiten de landsgrenzen, op de boekenplank van menig officier niet zal misstaan.

drs. G.J.C. ROOZENDAAL, kol mpsd

Waterloo: new perspectives

The great battle reappraised, door D. Hamilton-Williams, 320 blz., geïll. Uitg.: Arms and Armour Press, Londen, 1993. Prijs: £ 20,- (geb.). ISBN: 1.85409.156.5

De slag bij Waterloo, bijna 180 jaar geleden, blijkt nog steeds schrijvers bezig te houden. Volgens de tekst op de achterflap is het zelfs de meest bestudeerde slag uit de geschiedenis. In zijn voorwoord signaleert schr. dat de Britse geschiedschrijving hierover zeer eenzijdig en chauvinistisch is. Het optreden van de Britse troepen krijgt alle aandacht, terwijl de bijdragen van de bondgenoten vrijwel zijn genegeerd en soms zelfs in een kwaad daglicht gesteld. De oorzaak ligt volgens hem bij de Britse schrijver Siborne, die in het midden van de vorige eeuw vele gegevens over de slag verzamelde. Door vele auteurs na hem zijn die gegevens als bron gebruikt, maar in veel gevallen is nagelaten de betrouwbaarheid ervan te toetsen. Andere (Angelsaksische) schrijvers, verwijt Hamilton dat ze niet of onvoldoende gebruik hebben gemaakt van o.a. Nederlandse en Pruisische bronnen. Overigens constateert hij ook bij Duitsers en Fransen een soortgelijke eenzijdigheid. Tegen deze negatieve belichting van de Nederlandse bijdrage is in het verleden reeds gereageerd door Knoop, De Bas sr. en jr. Een meer recente reactie is van Vels Heijn in: *Waterloo: Glorie zonder helden* (Amsterdam 1974/1990); recensie *MS 159*(1990)(8)381.

De zeer uiteenlopende visies over de bijdragen van de verschillende partijen aan de veldtocht van 1815 (Ligny, Quatre-Bras en Waterloo), is voor Hamilton reden geweest alle gebeurtenissen nog eens te beschrijven, nadat hij zowel Brits, als Duits, Frans en Nederlands archiefmateriaal heeft geraadpleegd. Dit onderzoek heeft hem ertoe gebracht een driedelig geschiedkundig werk te schrijven over de laatste fase van het Napoleontische tijdperk. Het onderhavige boek is het 1e deel. In deel 2

zal de aandacht worden gericht op de val van Napoleon in zowel 1813/14 als in 1815 na de slag bij Waterloo. In dl 3 zullen de activiteiten van Murat worden beschreven, die als Koning van Napels heeft getracht Napoleon te hulp te komen.

Na een korte behandeling van de verwickelingen op het Weense Congres en de ontsnapping van Napoleon van Elba op 26 februari 1815, gaat schr. in op de veldtocht zelf. In het laatste hoofdstuk behandelt hij de gebeurtenissen in Frankrijk en de wijze waarop Napoleon tot aftreden wordt gebracht. Hij loopt hiermee overigens vooruit op het nog uit te geven 2e deel.

De samenstelling van de troepen is in afzonderlijke hoofdstukken behandeld, evenals de tactiek die werd toegepast. In tegenstelling tot Napoleon en Blücher had Wellington te maken met een verscheidenheid aan troepen, afkomstig uit Engeland, Nederland en Duitse vorstendommen. Een deel van de Nederlandse troepen had in eerdere campagnes aan de kant van Napoleon gevochten. Het is niet onbegrijpelijk, dat bij de Britten twijfels bestonden over hun betrouwbaarheid. Tijdens de veldtocht bleek uit het optreden van de Nederlandse troepen dat dit wantrouwen volkomen misplaatst was. Hamilton ontzenuwt de aantijgingen van Siborne hieromtrent en verwijt hem zelfs bekende feiten onvolledig of verdraaid te hebben weergegeven. Nadat Napoleon zijn macht in Frankrijk weer had gevestigd, werd hij geconfronteerd met een dreiging uit oostelijke (Oostenrijkers en Russen) en uit noordelijke richting (Britten, Nederlanders en Pruisen). Hij besloot de meest directe dreiging, die uit het noorden, het eerst aan te grijpen. Hij vermoedde dat zowel Britten als Pruisen hun verbindingen met het moederland wilden veilig stellen, zodat een gecoördineerd en gezamenlijk optreden niet direct was te verwachten. Napoleon wilde van die situatie gebruik maken en liet de geallieerden zolang mogelijk in het onzekere over de plaats waar hij de Nederlanden zou binnenvallen en dus tegen wie hij als eerste slag zou leveren. Wellington vermoedde

dat Napoleon vanuit Maubeuge via Mons (Bergen) naar Brussel zou oprukken. De onder zijn bevel staande troepen waren dan ook opgesteld in het westelijke deel en de Pruisen in het oostelijke deel van de Zuidelijke Nederlanden. Ook over het tijdstip waarop hij zou handelen, liet Napoleon zijn tegenstanders in onzekerheid. Hij bleef zolang mogelijk in Parijs, omdat hij terecht vermoedde dat de geallieerden goed waren geïnformeerd over zijn verblijfplaats. Hij verliet pas op 12 juni Parijs om zich bij de troepen te Avesnes (dus ten zuiden van Mons!) te voegen. Wellington was dan ook verrast toen op 15 juni de melding binnenkwam dat de Pruisische voorposten bij Charleroi door de Fransen waren aangevallen. Hij weigerde aanvankelijk te geloven dat daar de Franse hoofdmacht in aantocht was en dat Napoleons troepen deels een rokade hadden uitgevoerd. Nog steeds rekening houdende met een Franse aanval uit het zuiden gaf hij zijn troepen opdracht te verzamelen in de omgeving van Nivelles (Nijvel). Hij meende daarvoor zowel de weg van Mons naar Brussel als die van Charleroi naar Brussel te kunnen blokkeren. Het 1e Corps onder bevel van de Prins van Oranje (met als chefstaf De Constant Rebecque) bezette met een deel van de 2e Divisie (onder commando van De Perponcher) het kruispunt Quatre-Bras. Als gevolg van Wellingtons opdracht in de omgeving van Nivelles te concentreren, zou dat punt op de weg van Charleroi naar Brussel moeten worden verlaten. De Constant Rebecque en De Perponcher negeerden die opdracht en hielden Quatre-Bras bezet (de Prins van Oranje was bij die besluitvorming niet betrokken, want hij was in Brussel). Door zo te handelen, voorkwamen zij dat de Franse linkervleugel onder commando van Neij op 16 juni ongehinderd richting Brussel kon opmarcheren, terwijl tevens het contact met de Pruisen mogelijk bleef. Wellington, die inmiddels het belang van de Nederlandse actie onderkende, zond versterkingen naar Quatre-Bras, zodat een Franse doorbraak kon worden voorkomen.

De 16e juni 1815 is de dag van de Slag bij Ligny, waar de Franse

hoofdmacht de Pruisen van het slagveld verdreef, maar niet vernietigde. Blücher (72 jaar!) wist door het persoonlijk leiden van de cavalerieaanvallen een Franse doorbraak in het centrum te voorkomen. Daarenboven kwam door order en tegenorder een Frans legerkorps (onder commando van d'Erlon) bij Ligny niet tot inzet. Was dit laatste wel gebeurd, dan zouden de Pruisen vermoedelijk zijn vernietigd. Na Ligny trokken de Pruisen in noordelijke richting terug op Wavre en hielden het contact met de strijdkrachten van Wellington. Grouchy kreeg de opdracht met twee legerkorpsen de Pruisen te achtervolgen en te voorkomen, dat ze Wellington zouden versterken. Omdat Grouchy die taak niet agressief genoeg uitvoerde, was de vereniging van de Pruisische troepen met de andere bondgenoten nog slechts een kwestie van tijd. Napoleon richtte vervolgens zijn aandacht op Wellingtons troepen. De laatste, horende dat de Pruisen bij Ligny waren verslagen, moest – om een omvatting te voorkomen – de gevechten bij Quatre-Bras afbreken en viel op 17 juni terug op het hoge gebied juist ten z. van Mont-St.Jean (enkele km's ten z. van Waterloo) en nam daar opstellingen in om slag te leveren. Op 18 juni vond de Slag bij Waterloo plaats, waar de Nederlandse troepen, samen met de andere geallieerden, in de voorste gelederen stonden en niet, zoals Siborne wil doen geloven, in het tweede echelon. Toen de Pruisen op het slagveld arriveerden vielen zij bij Plancenoit de rechtervleugel van de Fransen aan. Napoleon, beseffende dat de opdracht van Grouchy was mislukt, voorkwam een doorbraak door een deel van de Garde in te zetten. Hamilton verhaalt met bewondering hoe twee bataljons van de Oude Garde met een bajonetaanval Plancenoit op de Pruisen heroverden en daarmee voorlopig de situatie op Napoleons rechterflank stabiliseerden. In het centrum probeerde Napoleon een doorbraak te forceren door geconcentreerde inzet van de cavalerie. De Franse cavalerieaanvallen mislukten, omdat, aldus Hamilton, er geen rijdende artillerie was ingedeeld. Hierdoor konden de carrés, die de in-

fanterie vormde als een cavalerieaanval dreigde, niet uit elkaar worden geslagen. Ten slotte volgde de aanval van de Oude Garde. Aan het afslaan van die aanval leverden de Nederlanders met de rijdende batterij van Kraemer de Binche en met de bajonetaanval van de Brigade Detmers een belangrijke bijdrage. De druk van de Pruisen op de rechtervleugel werd steeds groter en 's avonds te 19.30 uur wisten zij een doorbraak te forceren. De Fransen waren verslagen en vluchtten. Met vier bataljons van de Garde als ankerpunten probeerde Napoleon de geallieerde achtervolging te vertragen, maar toen die bataljons waren vernietigd, was de laatste weerstand gebroken. Napoleon had de slag verloren, maar volgens schr. beschikte hij nog over in totaal ca. 400.000 man in geheel Frankrijk. Hij kreeg echter onvoldoende politieke steun om de strijd voort te zetten en trad af.

Grouchy, aanvankelijk onwetend van de gebeurtenissen bij Waterloo, leverde in de ochtend van 19 juni nog slag bij Wavre met de achterhoede van de Pruisen. Toen hij vernam dat Napoleon was verslagen, brak hij de gevechten af en trok terug richting Frankrijk. Opmerkelijk is, dat één van Grouchy's legerkorpscommandanten, Gérard, in 1832 wel verder in België wist op te rukken; hij kwam na de Tiendaagse veldtocht de Belgen te hulp en veroverde vervolgens de Citadel van Antwerpen op Chassée (divisiecommandant bij Waterloo).

Hamilton verhaalt nog de houding en de belevenissen van Neij. Gezien diens houding en zijn uitspraken werd hij door Napoleon met de nodige reserve behandeld. Hij werd op een zeer laat tijdstip bij de veldtocht betrokken, met het gevolg dat hij niet goed op de hoogte was van Napoleons plannen. Toch werd hij belast met de aanval op Quatre-Bras en in de eindfase van de Slag bij Waterloo met het leiden van de cavalerieaanvallen en de aanval van de Oude Garde. Na de Restauratie werd hij ter dood veroordeeld en geëxecuteerd. Aan een echte oorzakenanalyse van het verliezen en winnen van de Slag komt schr. eigenlijk niet toe. Hij ver-

haalt van de nauwe relaties, die sommige vermeende medestanders van Napoleon in Parijs met de geallieerden onderhielden. Hierdoor waren deze goed op de hoogte van de ontwikkelingen in Frankrijk. Dat lijkt overigens niet van directe invloed te zijn geweest op het verloop van de Slag. Ook geeft Hamilton aan, dat Napoleon niet beschikte over Berthier (die als chefstaf bij vele campagnes betrokken was geweest) maar met de minder ervaren Soult moest werken. Inderdaad lijken hierdoor aan diverse ondercommandanten onduidelijke opdrachten te zijn verstrekt. Cruciaal voor het verloop van de Slag bij Waterloo is uiteindelijk het ingrijpen van de Pruisen geweest. Het lijkt aannemelijk, dat indien Crouchy (die over twee legerkorpsen beschikte) offensiever had gehandeld, dit een Pruisische deelneming aan de Slag zou hebben verhinderd.

Met dit boek wordt aan de Nederlandse bijdrage aan de veldtocht van 1815 meer recht gedaan dan tot dusver in de Angelsaksische literatuur gebruikelijk was. Bij het lezen krijgt men wel de indruk, dat schr. het jammer vindt dat de Fransen hebben verloren. In ieder geval toont hij meer respect voor Napoleon en Blücher dan voor Wellington. Hij gaat overigens nagenoeg geheel voorbij aan het grote, aan deze slag verbonden menselijke leed. Over de duizenden doden en gewonden wordt nauwelijks gerept. In John Keegan's *The face of battle* (1975) vindt men toch wel een wat andere kijk op het gebeurde. Dat is echter niet de opzet van Hamiltons boek; hij wilde, in tegenstelling tot de gangbare Angelsaksische benadering, een objectievere beschrijving van de Slag geven. In die zin is een evenwichtiger beschrijving tot stand gekomen. Voor wie is geïnteresseerd in de Veldtocht van 1815 en/of de veldtochten van Napoleon is dit verplichte literatuur.

T. DE KRUIJF, genm gn

